

MARTON ERNŐ

PALESZTINA ÉS A NAGYVILÁG

A KELETKEZŐ ZSTDÓ ÁLLAM VILÁGPOLITIKAI
VONATKOZÁSAI

K O L O Z S V Á R 1943
FRATERNTTAS KIADÓVÁLLALAT RT.

Felős kiadó: Marton Ernő.
András László könyvnyomda nyomása, Kolozsvár, Brassai-u. 16.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. EURÓPA ÉS A ZSIDÓSÁG.

A gazdasági konjunktúrák összefüggése a zsidó vándorlással — A hanyatló Európából 60 év óta tart a zsidók elvándorlása. — A zsidó vándorlás új útvonalai: Amerika és Palesztina. — Palesztina növekvő jelentősége az egyetemes zsidó életben. 7

II. PALESZTINA FÖLDRAJZI KÜLÖNLEGESSÉGEI.

Négy Marnia-zóna egy kis országban. — Sivatag, vagy tejjeü-mézzel folyó Kánaán. — A sivatag határainak változása. — Kultúra és termékenység. 11

III. A SIVATAGI IDEÁL.

A palesztinai táj hatása zsidó népegyéniség kialakulására. — A sivatagi ember viszonya a városhoz. — A sivatag erkölcsi eszméje és Isten-fogalma. 17

IV. TÁJ ÉS EMBER A KÖZEL-KELETEN.

A közeHkeleti táj egységes jellege. — Nagy kontrasztok és gyors változások a természetben. — A keleti ember lelkisége és életritmusa. — Az előérzék hiánya. 20

V TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSOK A KÖZEL-KELETEN.

A Földközi tenger, mint az emberi kultúra bölcsője. — Világvárosok az ókori Keleten. — Háromszázéves hanyatlási korszak. — A Közel-Kelet ismét visszanyeri jelentőségét. 26

VI. AZ ÚJ TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁS OKAI.

A Szezei csatorna jelentősége. — Vasút, autó és repülőgép a Közel-Keleten. — Harc a gyapotért és a petróleumért..... 32

VII. HAT NAGYHATALOM VERSENGÉSE A KÖZEL-KELETÉRT.

Miért nem volt európai gyarmatosítás a Közel-Keleten?

— Franciaország, Olaszország, Németország, Oroszország, Amerika és Anglia versenyfutása a Levante kincsei után..... 41

VIII. A NÉPEK VISZONYA PALESZTINÁHOZ.

A zsidóság viszonya Palesztinához. — Napoleon palesztinai tervei. — Orosz terv a zsidó állam helyreállítására. — Lengyel felhívás a zsidósághoz Palesztina újjáépítése érdekében..... 49

IX. ANGLIA SZÁZÉVES KÜZDELME PALESZTINÁÉRT.

Mehmed Ali egyiptomi szabadságharca. — A londoni öthatalmi konferencia. — A „Restoration of Jews” mozgalom. — Lord Shaftesbury naplója. — Angol lapvélemények 1840-ben Palesztináról..... 58

X. CHURCHILL EZREDES MEMORANDUMAI

Churchill ezredes két memorandumot intéz Sir Moses Montefionéhoz Palesztina újjáépítése ügyében. — A „Board of Deputies” elutasító válasza. — A zsidó törvénynelem ítélete..... 59

XI. A ZSIDÓ NÉP KERESZTÉNY ÉBRESZTŐI.

Ernest Laharanne, III. Napoleon magántitkára a zsidó állam megteremtését sürgeti. — Benedetto Musoli.no. — Gawler ezredes. — Jean Henry Dunám. — Sir Lawrence Oliphant..... 63

XII. A ZSIDÓ NÉP VISSZANYERI CSELEKVŐKÉPESSÉGÉT.

Megalakul a cionista világszervezet. — Küzdelem a Balfour-deklarációért. — Szokolow párizsi és római tárgya-

lásai. — Sir Mark Sykes. — A MacMahon-levél. — Anglia elnyeri a mandátumot Palesztina fölött..... 69

XIII. A NAGYHATALMAK VISZONYA A ZSIDÓ PALESZTINÁHOZ.

Az angol kormány kétoldalú kötelezettsége. — Amerika növekvő érdeklődése a Közel-Kelet problémái iránt. — A szovjet megváltoztatja magatartását a cionizmussal szemben..... 76

XIV. A MOHAMEDÁN ÉS AZ ARAB KÉRDÉS.

A pániszlám mozgalom. — Vallási differenciálódások az iszlámon belül. — A mohamedán népek nemzeti újjászülése. — A pániszlámizmus csökkenő politikai jelentősége..... 83

XV. A PÁNARAB MOZGALOM.

Az arab nép földrajzi megoszlása. — Vallási ellentétek. — Faji és antropológiai különbségek. — Földrajzi választvonalak. — Szociális és kulturális ellentétek. — Dinasztikus és családi ellentétek. — Nagyhatalmi érdekek ütközőpontja. — Nemzeti kisebbségek..... 91

XVI. AZ ARAB FÖDERÁCIÓ ÁLLÁSA 1943. ŐSZÉN.

Tervek Nagy-Szíria helyreállítására. — A pánarab mozgalom három gócpontja: Bagdad, Kairó, Er Rijád. — Három államférfi, három politikai koncepció. — — — 99

XVII. AZ ARAB-ZSIDÓ EGYÜTTÉLÉS PROBLÉMÁJA.

Dr. Weizmann és Feysal emír tárgyalásai. — Zsidó-arab fizetési mérleg Palesztinában. — A közeledés akadályai. — A jövő kilátásai..... 106

XVIII. UTÓHANG..... 116

IRODALOM..... 119

ELSŐ FEJEZET.

EURÓPA ÉS A ZSIDÓSÁG.

*A gazdasági konjunktúrák összefüggése a zsidó vándorlással.
— A hanyatló Európából 60 év óta tart a zsidók elvándorlása.
— A zsidó vándorlás új útvonalai: Amerika és Palesztina. —
Palesztina növekvő jelentősége az egyetemes zsidó életben.*

Közel ezer éven át Európa volt a világ zsidóságának legfontosabb élettere. E hosszú korszak alatt — különösen annak második felében — a zsidó nép nagy többsége Európában élt.

Ugyancsak erre az időszakra esik Európa virágzásának kora. Közel ezer éven át Európa vitte a vezérserepet az emberiség történetében. Európa döntötte el a többi világrész sorsát is.

Van-e valamelyes oksági összefüggés e két tény között? Kétségtelenül van. Csak az összefüggés természete tekintetében térnek el a vélemények. A kérdés így hangzik: vajjon azért virágzott-e Európa, mert a zsidók itt éltek és dolgoztak, vagy pedig azért jöttek a zsidók Európába, mert ez a világrész a nagy fejlődés útjára indult?

Sombart Werner, a híres, de problematikus értékű német közgazdász, akit a nemzeti szocializmus egyik tudományos előfutárának tartanak, határozottan az előbbi felfogást vallotta. Szerinte az utolsó ötszáz év Európájában minden ország gazdasági felvirágzása, vagy elhanyagolása szerves összefüggésben volt a zsidók vándorlásával. „Mint a nap, úgy vonul Izrael Európa fölött, — írja *Sombart*. — ahová elér, új élet sarjad, ahonnan elvonul, sorvadni kezd minden, ami azelőtt virult.” (Die Juden und das Wirtschaftsleben, 1911, 15. old.) *Sombart* a történelmi példák hosszú sorával igyekszik bizonyítani, hogy minden országban, ahová a zsidók nagyobb számban vándoroltak be, csakhamar nagy gazdasági fellendülés volt észlelhető.

ő ezt a jelenséget a zsidó gazdasági tevékenység közvetlen hatásának tulajdonítja.

Ezzel szemben számos zsidó és nemzsidó tudós az ellenkező felfogást vallja és azt igyekszik bizonyítani, hogy a kétségtelenül fennálló oksági összefüggés éppen fordított viszonyban van Sombart tézisével. „Nem ott sarjad új élet, ahova Izrael elér, hanem oda vonul Izrael ahol gazdasági fellendülés van, vagy ilyen fellendülés várható.” (Lujó Brentano: *Die Anfänge des modernen Kapitalismus*, 1916, 165. old.) Eszerint tehát nem a zsidóság teremti meg a gazdasági konjunktúrát, sokkal inkább a zsidóság odavándorol, ahol az ilyen konjunktúra már folyamatban van, vagy legalább az előjelei mutatkoznak.

A két szembenálló felfogás között az igazság valószínűleg itt is valahol a középén áll. A zsidók vándorlása kétségtelenül kihatással volt a be- és kivándorlási országok gazdasági és művelődési állapotaira. Még a legjobban talán Arthur Ruppin szellemes megállapítása világítja meg az összefüggést, amely szerint a zsidó szociológia számokkal mérhető jelenségeit a népek *barométerének* tekinthetjük. A zsidó statisztika ugyanis megmutatja *már ma*, hogy milyen változások következnek be a gazdanépeknél *holnap*. Ha tehát a zsidóság valamely területről elvándorol, ez azt jelenti, hogy ezen a területen gazdasági *depresszió* van keletkezésben, ha pedig valahová bevándorol, biztosra vehető, hogy ott gazdasági *konjunktúra* csirái mutatkoznak.

Ha semmi más jel nem mutatná, hogy Európa néhány évtized óta a hanyatlás állapotában van, a zsidó vándorlási statisztika adatai egymagukban is bőséges bizonyítékot nyújthatnak erre. A zsidók elvándorolnak Európából. Hatvan év óta szinte szünet nélkül tart ez a menekülésszerű elvonulás s ezen idő alatt közel *ötmillió* zsidó, tehát az európai zsidóságnak több, mint negyven százaléka költözött más világrészekbe. 1825-ben a világ zsidóságának 83 százaléka lakott Európában, 1941-ben már csak 5 százaléka. *E pillanatban pedig (1943. szeptember) ez az arány aligha tesz Ki többet 30-40 százaléknál.*

Semmi okunk nincs feltételezni, hogy a fejlődésnek ez az iránya hirtelen meg fog változni, annál kevésbé, mert meggyőződésünk szerint, mindaz, ami eddig történt, *csupán be-*

vezetése egy, az egész emberiség életét átalakító nagy történelmi korszaknak. Bátran meg lehet kockáztatni a jóslatot, hogy Európa a jövőben egyre kisebb szerepet fog játszani a zsidóság életében. A zsidó élet súlypontja más világrésekbe tevődik át.

Ha nem is osztjuk azt a borúlátó történelembölcseleti fel fogást, amely az európai kultúra teljes elhanyagolását jósolja, mégis számos jel mutat arra, hogy Európa — legalább átmenetileg — sokat fog veszíteni politikai és gazdasági jelentőségéből, aminthogy már eddig is lényegesen megrendült a világban elfoglalt vezető pozíciója. A zsidó statisztika tehát ismét betöltötte a barométer szerepét, amennyiben *kivándorlási számadataival már akkor leadta az európai válság vészjeleit, amikor azok szabadszemmel még nem voltak észlelhetők.*

De jelezte ez a statisztika azt is, *merrefelé vonul az emberiség szerencsecsillaga,* mely tájain a világnak kezdődik a gazdasági fellendülés új korszaka. A múlt század utolsó évtizedeiben megindult zsidó vándorlás — amely minden idők legnagyobb arányú zsidó vándormozgalma volt — mindenekelőtt *az amerikai Egyesült Államok felé irányult.* Ennek a bevándorlásnak eredménye volt, hogy az Egyesült Államok zsidó lakossága az utolsó hatvan év alatt 230.000-ről kerek ötmillióra emelkedett. *Ugyanezen idő alatt Észak-Amerika a világ legnagyobb gazdasági hatalmává fejlődött,* amely mind a nyersanyagtermelés, mind az iparosodás terén messze túlszárnyalta az összes többi államokat. A nemzetközi gazdasági élet súlypontja a tengerentúltra tevődött át s a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a gazdasági hegemoniát rendszerint nyomon követi a politikai, sőt a kulturális hegemonia is. Az amerikai fejlődésnek ez az iránya és tempója meglepő pontossággal mérhető le a zsidók bevándorlásának számoszlopain.

Az utolsó évtizedek zsidó vándorlásának *másik főútvonala* a közeli térség felé irányult, oda, ahonnan egykor e végtelen vándorlás elindult. 1918-tól a mai napig, tehát 25 év alatt, több mint *félmilliót* zsidó vándorolt vissza Palesztinába. Ha a palesztinai bevándorlásnak sajátos nemzeti és országépítő jellege is van, maga a folyamat nagyjából mégis a zsidó vándorlások általános törvényszerűségeinek kereteiben zajlik le. Vagyis a zsidók vándorlásának új iránya itt is megbízható előjelnek tekinthető arra, hogy *a közeli térség előbb-*

utóbb ismét nagy szerepet fog játszani a világgazdaságban és az emberiség életében általában. Az a körülmény, hogy a szét-szórás óta *most* fordul először nagyobb zsidó tömegek cselekvő érdeklődése Palesztina felé, csak megerősíti azt a más jelenségek által is alátámasztott tény, hogy a századok óta elmaradott, halálos tespedtségbe hullott Közel-Kelet ismét új életre kel és hovatovább visszaigényli régi jelentőségét a világot formáló erők között. Nem véletlen az, hogy kétezer év után *éppen most* indult meg a zsidó nép fiainak szervezett visszatelepülése az ősi földre. Nem véletlen az sem, hogy ezzel *párhuzamosan* halad a Közel-Kelet országainak és népeinek páratlan intenzitású megújodási törekvése és európaiasodása. A mélyebbre tekintő szem meglátja e jelenségek között a nagy összefüggéseket és ezzel értelmet tud adni a kusza eseményeknek.

Az elkövetkező évtizedekben Palesztina egyre nagyobb szerepet fog játszani a zsidóság életében, már csak pusztán, mint bevándorlási ország is. A háború után valószínűleg *ass egyetlen* ország lesz, amely nagyobbszámú zsidó bevándorlót lesz hajlandó és képes befogadni. Ha Amerika a maga hatalmas zsidó embertartálékával nagy és bizonyára még növekvő befolyást fog is gyakorolni a zsidó életre, *a zsidó jövőt mégsem Amerika fogja kialakítani.* Amerika is csak a gálut egyik országa. A zsidó sors ismét Palesztinában fog eldőlni. Meg lehet kockáztatni a jóslatot, hogy a következő évtizedek, talán évszázadok egyetemes zsidó életét Palesztina fogja dominálni, ha nem is mennyiségileg, de minőségileg mindenképpen. Az is valószínűnek látszik, hogy az elkövetkező korszakban a Közel-Kelet a zsidóság egyre nagyobb részének válik otthonává és életterévé.

Időszerűnek és hasznosnak látszik, hogy közelebbről megismerkedjünk ezzel a keleti tájjal, amelyről eddig csak hiányos és felületes ismereteink voltak, hogy felmérjük azokat a világpolitikai erőket és összefüggéseket, amelyek a Közel-Kelet sorsát meghatározzák. Az itt következő oldalakon kísérletet teszünk arra, hogy röviden felvázoljuk Palesztina geopolitikai helyzetét ebben a közelkeleti térségben és megvizsgáljuk; milyen természeti, néprajzi és politikai viszonyok közé plántálja be magát a Palesztinába visszatérő zsidóság.

MÁSODIK FEJEZET.

PALESZTINA FÖLDRAJZI KÜLÖNLEGESSÉGEI.

Négy klíma-zóna egy his országban. — Sivatag, vagy tejjel-mezzel folyó Kánaán. — A sivatag határainak változása. — Kultúra és termékenység.

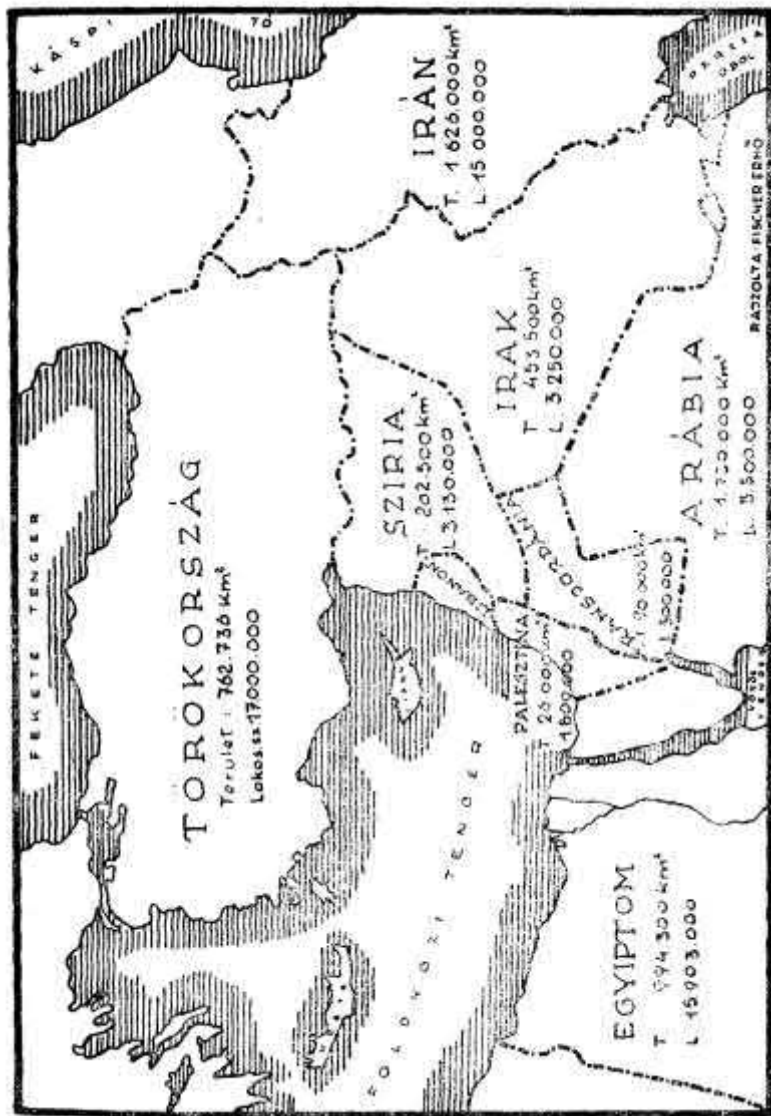
Ha egy pillantást vetünk a Közel-Kelet, vagy másnéven a *Levante* térképére, amely a Földközi tenger keleti medencéjének országait foglalja magában, az első megállapításunk az lesz, milyen kicsi és jelentéktelen Palesztina kiterjedése a környező államok területéhez képest. Meglep a szinte nyomasztó aránytalanság és önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés, miként volt lehetséges, hogy egy ilyen viszonylag kicsiny terület így fontos szerepet játszott egykor a történelemben. A 26.000 négyzetkilométer kiterjedésű Palesztina még fél százalékát sem teszi ki a környező országok közel hatmillió négyzetkilométer területének. A Transz Jordániával megtöltött Palesztina is csak két százalékra emeli ezt az arányt.

Ám, ha a halott számok mögött megkeressük az élő valóságot, rájövünk arra, hogy az aránytalanság nem is olyan nyomasztó. Valamely ország értékét és erejét nem területének nagysága, hanem természeti adottságai és főként lakosainak száma, szorgalma és kulturális színvonala határozzák meg. Az angol szigetország ugyancsak körülbelül félszázalékát teszi ki a brit világbirodalom területének, mégis ez a félszázalék *határozza meg a többi 99 és fél százalék sorsát*. Palesztina jelentősége is mindig nagyobb volt, mint földrajzi kiterjedése. Az ókor nagy népei és hódítói vetélkedtek egymással e kicsiny ország birtokáért és a hatalmas Róma legnagyobb győzelmének tekintette Jeruzsálem elfoglalását. Földrajzi fekvése révén ugyanis Palesztina az egész közelkeleti térség egyik legfontosabb és legértékesebb pontja.

Maga a természet is, mintha szimbolizálni akarta volna Palesztina kivételes jelentőségét, amikor e kicsiny területen *egész földrészek klimatikus és geográfiai sajátosságait sűrített, össze.* Az országot északról délre két hegyláncolat szeli át, amelyek között mély szakadékot alkot a Jordán aránylag keskeny völgye. E hegyláncoktól nyugatra a termékeny tengerparti síkság, keletre pedig az arabiai sivatag terül el. Ez a sajátos földrajzi tagozódás az országot három, sőt négy különböző klimatikus övezetre osztja. A különbségek néha egyenesen meglepők. Ha egy januári napon elindulunk például Szafedből, ahol csípős hideg van és hó borítja a házakat, félórás autózás után megérkezhetünk Tibériásba, ahol már nyári *hőség* fogad. A félórás út alatt 1200 métert ereszkedtünk lefelé, mélyen a tenger színe alá, mert a Tibériás-tó 200 méterrel fekszik alacsonyabban, mint a tenger szintje. Ugyanebben az élményben lesz részünk, ha a 800 méter magasságban levő Jeruzsálemből kirándulunk az egy órányi távolságban lévő Holt-tengerhez, amely viszont 400 méterrel fekszik a tenger színe alatt. Itt egyébként *a földgolyó legmélyebb völgykatlanában vagyunk*, ahol egész éven át forró, tropikus időjárás uralkodik, olyan, mint a 20. szélességi fok alatt fekvő Nubiában, holott a Holt-tenger a 32. szélességi fok alatt van. Viszont a szafedi időjárás körülbelül megfelel a 42-43. fok alatt fekvő Észak-Olaszország klímájának, annak ellenére, hogy Szafed csak a 33. szélességi fok alatt fekszik. *A palesztinai természet tehát alig két szélességi fok távolságban olyan változatokat produkál, mint máshol 20-25 foknyi távolságban.* A növény- és állatvilág is ennek megfelelő nagy változatosságot mutat. A fenyő és a pálma egyformán otthonos Palesztinában.

Az utóbbi évtizedekben szerzett mezőgazdasági tapasztalatok azt mutatják, hogy a Biblia nem túlzott, amikor „tejjel-mézzel folyó” országnak nevezte Palesztinát. Volt idő, amikor ezeif a kis területen *két-hárommillió ember lakott*, ami csak rendkívüli termékenység mellett volt lehetséges. A mai ipari és mezőgazdasági termelési viszonyok figyelembevételével ez legalább hat-hétmillió lakosságnak felel meg. A cionista kolonizáció során láttuk, hogy megfelelő szorgalommal és technikai felkészültséggel Palesztina csakugyan rendkívül termékenmé tehető. Keleten a föld termékenységének legfontosabb előfeltétele a megfelelő vízbőség Palesztinában elég eső esik

A Közel-Kelet országai.

ahhoz, hogy annak praktikus felhasználása esetén az egész ország belterjes megművelése biztosítható legyen. Az évi csapadékmennyiség 600 mm., vagyis annyi, mint a vízbő és termékeny északnémet alföldön. A baj csak az, hogy ez a hatalmas esőmennyiség a három téli hónap alatt (dec, Jan., febr.) zúdul alá, míg az év többi kilenc hónapjában egyáltalán nem esik eső. Ha sikerülne ezt a nagy vízmennyiséget felfogni és összegyűjteni, ezzel az egész palesztinai vízprobléma megoldást nyerhetne. A Biblia elbeszélései és a modern ásatások eredményei azt mutatják, hogy az esővíz összegyűjtésére már a zsidó állam idején nagyarányú technikai erőfeszítések történtek. Egész sor völgyzáró gátat, mesterséges tavat, gyűjtőmedencét és csatornát építettek az esővíz felfogására és szétosztására. A salamoni tavak, az asai ciszternák, Gibeon tava és a még ma is használatban lévő római korbeli vízvezetékcsövek mind azt mutatják, hogy Palesztina vízkultúrája egykor nagyon fejlett volt.

Nem lehet kétséges, hogy a technika mai haladása mellett az ország vízellátása még fokozottabb mértékben lesz megoldható, anél is inkább, mert a tudomány megállapította, hogy Palesztina éghajlati viszonyaiban a legrégebb történelmi idők óta mindmáig nem következtek be észrevehető változások. *Ami tehát az ókorban lehetséges volt, az ma legalább ugyanolyan mértékben lehetséges.* Fontos ennek a kihangsúlyozása, mert gyakran találkozunk, néha még szakemberek részéről is, ezzel ellentétes véleményekkel. Így például Gertrude Bell, a közeli probléma egyik legjobb angol ismerője, az arab néptörzsek szakadatlan észak felé vándorlásának legfőbb okát abban látja, hogy az arab félsziget éghajlati viszonyaiban egy következetes változás észlelhető, amely a déli részeket kiszáritja, sivataggá változtatja. Ez a magyarázat azonban minden tudományos alapot nélkülöz. A tudomány álláspontja éppen az, hogy *földünk területén a történelmi korban nem következtek be lényegesebb éghajlati változások.*

A sivatag határainak megváltozása tényleg észlelhető jelenség még magában Palesztinában is, ennek azonban egészen más oka van. Elias Auerbach a *Wüste und Gelobtes Land* című nagyszerű könyvében igen érdekesen magyarázza meg ezt a jelenséget. A kulturált terület határa a sivatag felé sohasem szilárd, természetadta vonal, hanem *mindig az ország fejlett-*

Palesztina közlekedési térképe.

ségi fokától függ. Palesztina mnljtában láthatjuk, hogy a határ a sivatag felé száz kilométeres, sőt ennél is nagyobb eltolódásokat mutat. Az emberi munka és szorgalom nagy területeket tud elhódítani a sivatagból. *Öntözés révén a legkiethebb sivatag is paradicsommá változtatható.** Míg például a zsidó honfoglalás idején a palesztinai település déli határa Hebronnál volt, Dávid király idejében már 150 kilométerrel délebbre, Petráig húzódott, Salamon király idejében pedig egészen az akabai öbölig terjedt, vagyis a ma Negev néven ismert sivatagi rész akkor megművelt és lakott terület volt.

Kelet felé még nagyobb eltolódásokat mutat a sivatag határa. A gyengeség, az elesettség idején a sivatag egészen a Jordánig nyomult előre, míg a megállapodott kultúra korszakaiban mélyen kelet felé húzódott vissza. Transzjordánia belsőjében, sőt mélyen az arábiai sivatagban pompás városok romjait ásták ki a homokból, vízvezetékkel, csatornázással, amfiteátrummal, amelyek mind azt igazolják, hogy a virágzás korszakaiban itt nem volt sivatag, hanem lakott, kultúrált terület. „Szinte hihetetlennek tűnik, — írja Auerbach. — ha a mai kultúrhatár tőktől többnapra távolságban, a sivatag közepén pompás várakat találunk a korai Izlám idejéből, mint például El-Mschatta várát, grandiózus homlokzatával, vagy pazar kastélyokat, mint. Kusseir-el-Amrát, csodálatos fiirdőberendezéseivel. Ilyen időkben Palesztina, mint politikai egység és mint kulturális fogalom *kétszer, sőt háromszor akkora kiterjedésű volt*, mint a hanyatlás korszakaiban.”

* Meggyőző példája ennek Mezopotámia, a mai Irak, amely ötezer éven át a világ egyik legtermékenyebb országa volt. Ezt a termékenységet kizárólag öntözőműveinek köszönhette. Amikor Dzsingiz Khán harmadik unokája, Halagu 1257-ben szétrombolta Mezopotámia pompás öntözőműveit, az ország menthetetlenül sivataggá, és láppá süllyedt vissza. Mezopotámia túlnyomó részét azóta is sivatag.

HARMADIK FEJEZET.

A SIVATAGI IDEÁL.

*A palesztinai táj hatása a zsidó népegyéniség kialakulására. —
A sivatagi ember viszonya a városhoz. — A sivatag erkölcsi
eszméje és Isten-fogalma.*

Auerbach egyébként az egész zsidó népegyéniség kialakulására döntő fontosságúnak ítéli a sivatag közelségét és azt az állandó kölcsönhatást, amelyben Palesztina a sivataggal állott. A nyugati tengerparttól és a szíák szíriai átjárótól eltekintve Palesztinát minden oldalról sivatag veszi körül. Ebben a sivatagban néha tizenkét napi járóföldre sem lehet egyetlen fűszálat, egyetlen emberi lakóhelyet találni. A sivatag a maga örök állandó törvényeivel uralja Palesztina történelmét és ez egyben megújulásának forrása is. Valamikor a zsidóság maga is sivatagi nomád törzs volt és a sivatagból tört elő Kánaán zöld legelői és termékeny földjei felé.

„A sivatag fia számára — írja Auerbach — a megművelt lakóterület a legnagyobb utálat és egyben a legforróbb vágyakozás tárgya. Mint szabadságra született lény, aki óriási területeket száguld bé tevéivel és saját élettörvényeit tekinti egyedül emberhez méltónak, semmit sem érez megvetendőbbnek, mint a földműves paraszt röghözkötöttségét, vagy pláne a városi emberek összezsufoltságát. De időről-időre mégis szüksége van kulturterületre, hogy csere útján beszerezze a számára is nélkülözhetetlen jöszágokat. Mindig, amikor felkeresi az állandó lakótelepeket, elfogja a sóvárgás a kulturterület élvezeti cikkei után. vágyik a kenyérre és húsrá, a bőséges vízre, az olajra és gyümölcsre, a finom ruhára, az ékszerre és a szép fegyverekre. Mindig megkísérli ezeket a szép dolgokat *rablás* útján megszerezni, de a rablásból és megrohanásból idővel szerződés és békés érintkezés lesz, a takarmánylopásból szabá-

lyos legelőhasználat, a kérérlhetetlen sivatagi kalózból karavánutak pandúrja, az asszony rablókból családtag, a mozgékony tevenomádból lassú juhásztor. Észrevétlenül alakul így át nemzedékek során a sivatag fia békés állattenyésztővé és később megtelepedett paraszttá. Így frissült fel újra és újra a Kánaánban megtelepedett nép ősi, de mégis friss és elhasználatlan rokonai vérell. Ilyenformán sohasem veszítette el élő kapcsolatait a sivataggal, ahonnan egykor elszármazott, amelyből mondáit, hősi énekeit, vallási és erkölcsi ideáljait merítette”

A sivatagban alakította ki a zsidó nép Isten-eszméjét, egyedülálló szociális gondolatát és sajátos életformáját. A sivatagi ideál maradt évszázadokon keresztül a zsidóság életének legfőbb irányítója, ez az ideál vívta élethalál harcát a megtelepedettség laza erkölcsi és társadalmi egyenlőtlenségei ellen. Ez az ideál volt a zsidó próféták erkölcsi tanításainak forrása és mozgató rugója.

Mi a tartalma, lényege ennek a sivatagi ideálnak? Mindenekelőtt a sivatagi ember *egyszerű, szerény és egyenes életformája*. A sivatag szigorú erkölcsösséget követel fiaitól, becsületes szótartást, hűséges helyállást egymásért és *egyenlőséget a szegénységben*. Jeremiás próféta a rekabíták példáját állítja a nép elé, akik hűséggel követték atyjuk tanácsát: „Ne igyatok bort soha, se házat ne építsetek, se vetést ne vessetek, se szőlőt ne ültessetek, hanem *sátrakban* lakjatok teljes életetekben.” (Jer. 35. 5-6.) *A rekabítákban a próféta a sivatagi embertípus megtestesítőit mutatja be.*

Ezzel szemben Ámosz próféta a megtelepedett városi népesség erkölcsseit tárja elénk, amikor Szamaria kövér hölgyei „Basán tehenei” ellen tüzel, akik „itallal rontják meg férjeiket .... akik elefántcsont pamlagon hevernek és az ő nyoszolyáikon elnyújtózkodnak, akik a nyáj legjavából és a kihízalt borjakból lakmároznak, akik hárfa mellett dalolgatnak és azt hiszik, hogy hangszereik a Dávidéi, akik a bort serlegekkel isszák és a legfinomabb olajjal kenik be a testüket”. (Ámosz 4. 14 és 6. 4-6.)

Íme az örök, az áthághatatlan ellentét a sivatag és a megtelepedettség életformája között. A sivatagi ember nem tekinti a földi javakat az élet legfőbb értékeinek, ezért nem gyűjt vagyont és így *öntudatlanul is hordozója lesz az emberi szolidaritás, a társadalmi egyenlőség és a szociális igazság gondo-*

tatának. A vagyon megköti az embert, odaláncolja a röghöz, a jószághoz, a vagyontalanság meghagyja a test és lélek szabadságát. *Ez az örök harc magva, amelyet Izrael meg fog vívni önmagával, Istenével és a világgal.*

Isten nélkül nem is lehet ezt a harcot végigküzdeni. Ezért szervesen beletartozik a sivatagi ideálba a zsidóság eredeti Isten-élménye is. A végtelen sivatagban került Izrael megfogható közelségbe Istenhez, itt fogadtak kölcsönös, örök hűséget egymásnak, a nagy Örkdő, a Gazda és az ő esendő szolgálói, bolyongó gyermekei. „Emlékszem rád, — mondja az Úr, — gyermekkorod ragaszkodására, mátkaságod szeretetére, amikor követtél engem a sivatagba, a még be nem vetett földön.” (Jer. 2. 2.) *Mint a sivatag, olyan végtelen és láthatatlan, olyan változatlan és örök ez az Isten.* Ez a sivatagi isten-élmény volt a prófétizmus másik hatalmas ösztönzője, tanításainak kiapadhatatlan forrása.

Így egyesül a sivatagi ideálban az élet két poláris hatóereje: egyrészt az isten-gondolatban gyökerező hagyománytisztet, az atyák örökségének megőrzése, másrészt a szociális igazságkeresésből fakadó haladásvágy, a jövő fürkészése és a szükségességnek ítélt társadalmi változások kiharcolása.

Táj és ember egy másrahatása ritkán nyilatkozott meg kézzelfoghatóbban, mint Palesztina és a zsidó nép esetében. Ez a kicsiny ország, amely földrajzi alkatában olyan szélsőségeket egyesít, mintha külön kis univerzum lenne, kiformált és világgá szórt egy népet, amely lelki alkatában ugyanilyen távolságokat hidal át és egyéniségében az univerzálisra való törekvésnek ugyanilyen jeleit mutatja.

NEGYEDIK FEJEZET.

TÁJ ÉS EMBER A KÖZEL-KELETEN.

A közelkeleti táj egységes jellege. — Nagy kontrasztok és gyors változások a természetben. — A keleti ember lelkesége és életritmusa. — Az időérzék hiánya.

Palesztina minden egyéni sajátossága mellett is szervesen beletartozik a közelkeleti térség nagy egységébe. Ez az egység meglepő formában nyilatkozik meg mind természeti, mind néprajzi vonatkozásban és sokszor nemcsak a Közel-Kelet, hanem a Földközi tenger egész vidékére is kiterjed. A táj, az éghajlat, a növény- és állatvilág, sőt maga az ember is — minden differenciáltsága mellett — sok hasonlóságot mutat.

A közelkeleti táj egységes jellegét a sivatag adja meg, amely roppant arányaiban a Taurusz hegységtől Lybiáig terjed és magába foglalja Ázsia egész délnyugati és Afrika északkeleti részét. A sivatag maga forró és terméketlen homoktenger, amelyben sem növény, sem állat nem tud megélni. De mihelyt valahol egy forrás csörgedez a sivatagban, vagy pláne folyó szeli át, a terméketlen táj nyomban zöld oázissá, dúsan termő vidékké alakul át. Ilyen például Irakban a Tigris és Eufrátes köze, vagy Egyiptomban a Nilus völgye. Ezek a termékeny sivatagi folyamvölgyek hihetetlen embertömeget képesek eltartani. A világ legsűrűbben lakott területe a Nilus felső folyásának környéke, ahol négyzetkilométerenként közel ötszáz ember él.

Ezt a sivatagot északon hatalmas hegylánc övezi, amely félköralakban fut a Boszporustól a Perzsa öbölíg. A hegyek néha igen tekintélyes magasságot érnek el. Az Ararát hegycsúcs Örményországban 5200 méter magas. Ennek a hegyláncnak alkotják délnyugati nyúlványait a sziriai és palesztinai partok közelében húzódó hegységek.

A keleti tájat és általában a keleti életet leginkább a nagy kontrasztok, az átmenetnélküli változások jellemzik. Végtelen síkságok és kopár, sziklás hegyek váltják fel egymást, ezek a közleleti térség leggyakoribb formái. A szelíd lankák és zöldelő dombok, amelyekhez úgy hozzászoktunk Európában, itt ritkaságszámba mennek. A kiégett sivatagi homokot minden átmenet nélkül váltja fel az oázis bújja zöldje. Erdő általában kevés van s ami van, az sem olyan sűrű és árnyékos, mint az európai erdő. A keleti táj gyakori képe a magános fa, amely egyedül és társtalanul áll a napégette mezőn.

Az éghajlat sem ismeri a középeurópai átmeneteket. Nincsen négy évszak, mint nálunk, amelyekben a csapadék többé-kevésbé egyenletesen oszlik meg és amelyek közül a tavasz és az ősz az átmenet szerepét töltik be. A Földközi tenger vidéke csak két évszaktot ismer: a telet, vagyis az esős évszaktot és a nyarat, a száraz évszaktot. Tél és nyár között alig van átmenet. Nyáron nyolc-kilenc hónapig egyáltalában nem esik eső, de a hőség mégsem elviselhetetlen, mert a levegő teljesen száraz és nem olyan páras, mint nálunk. Kivételet képeznek azok a napok, amelyeken a forró sivatagi szelek fújnak (szárum, sirokkó, chamszin), amikor a forróság valóban tikasztó.

Nagy a kontraszt az éjjeli és nappali hőmérséklet között. Éjszakára, különösen a hegyvidéken erősen lehül a levegő és sűrű harmat hull a hervadt növényekre. Ez a harmat egyes vidékeken, mint például Palesztinában, nagy mértékben pótolja az eső hiányát. Ilyenkor valósággal feléled növény, állat és ember. Az éjjel és nappal közötti hőmérséklet-különbözet néha 25-30 fokot tesz ki. Jeruzsálemben egy forró májusi nap után egyszer be kellett fűtenünk a petróleumkályhába, annyira lehült az éjjeli levegő.

A nappal szinte minden átmenet nélkül hajlik át az éjszakába. A vörösizzású nap hirtelen, néha percek alatt bukik a horizont alá. Nincsenek meg azok a hosszú hajnalok és alkonyatok, amelyek oly romantikusá teszik Európában a napfelkeltéket és naplementéket. Keleten ezzel szemben az éjszakák romantikusabbak. A hold, mint arany tányér, szinte kéz-zelfogható közelségben ragyog s a csillagok mélytűző gyémántokként tüzdellik tele a koromfekete égboltozatot.

A keleti tájnak megvan a maga Szépsége és különös vonzóereje. A levegő átlátszó, világos, a színek tiszták, ragyo-

gók. De itt is hiányzanak a lágy átmenetek, az enyhe árnyalatok, amelyekhez a középeurópai szem annyira hozzászokott. Élesen elhatárolt minden. Keleten ismeretlenek a gyöngéd, párás, elmosódó tájképek, amelyek oly jellemzőek az európai festészetben. A keleti kép *tarka*, minden szín élénk, harsogó, mintha mindig napsütés érné, Minden idom élesen kiválik a környezetből. A kristálytisza levegőben a szem is tisztán lát, itt nem folynak össze a vonalak és színek, nincsenek árnyalatok, körülhatároltan, tarkán áll minden, mint mágikus ábrák a régi perzsa szőnyegeken. Aki sétált már egyszer egy keleti díszkert színergájában, az bizonyára érezte ennek a tájnak sajátos, egyedülálló varázsát.

Miként a természet, úgy a benne élő ember is sok hasonlóságot mutat az összes közeikeleti országokban. A fajtudomány a *homo mediterraneus* gyűjtőnév alatt foglalja össze a Földközi tenger egymással rokon népcsoportjait, amelyek minden differenciáltságuk ellenére is szembetűnően sok közös antropológiai és pszichológiai vonást mutatnak. Aki a Földközi tenger országaiban utazik, meglepetéssel fogja konstatálni, milyen nagy hasonlóság van nemcsak az emberek külsejében és életritmusában, de lelki berendezésében is. Még nagyobb meglepetés erejével fog hatni, hogy *a zsidóság, bár túlnyomó többségében már évszázadok óta kiszakadt ebből a környezetből, milyen nagy mértékben Őrizte meg keleti és mediterrán jellegét, mind külső megjelenésében, mind szellemalkatában.* Ezekben az országokban a „zsidós” arc és zsidó temperamentum egyáltalán nem hat idegenül és könnyen megtörténhetik, hogy arról, akit külseje után százszázalékos zsidónak vélünk, rövidesen kiderül, hogy telivér spanyol nemes Barcelonából, vagy arab nagykereskedő Damaszkuszából. *A zsidó itt nem ütközik ki a tömegből sem megjelenésével, sem temperamentumával.*

Természetesen mindez elsősorban a megtelepedett városi emberre vonatkozik. A sivatag beduinja különleges típust képvisel, nem is annyira antropológiai alkatával, mint lelki beállítottságában és életritmusában. Ennek a lelkiségnek néhány vonására rámutattunk már a korábbi fejezetben,

Az élet külső formáit a Közel-Kelet országaiban döntően befolyásolják az éghajlati viszonyok. Míg Európában az élet

legfontosabb eseményei házak belsejében, zárt falak között játszódnak le, Keleten az utcákon, szabad ég alatt zajlik az élet vására. A keleti városkép legjellemzőbb vonása éppen ez a hangos, nyüzsgő utcai élet, A házak, mintha kifelé lennének fordítva. A bazár, a „suk”, amely elmaradhatatlan tartozéka, úgyszólván központja minden keleti városnak, tulajdonképpen nem egyéb állandó jellegű országos kirakodóvásárnál. A kereskedők az utcára rakják ki portékáikat, a kávéházak asztalai az utcán állanak, az emberek az utcákon, tereken ácsorognak és beszélnek meg ügyes-bajos dolgaikat. A levantei ember éppen ezért közlékenyebb, barátkozóbb, könnyedebb és impulzívabb, mint az európai.

Igen finom jellemzését adja ennek a levantei embertípusnak Hans Kohn „Die Europäisierung des Orients” című könyvében. „A klíma itt kisebb igényeket támaszt lakás és ruházat tekintetében és ezért a megélhetéshez kevesebb munka kell, mint az európai kapitalista országokban. A Földközi tengeri embernek tehát több szabadideje van és ezért több érzékkel bír az egyszerű életörömök, a *dolce farniente* iránt. Az üzleteket szabadban kötik, kávéházakban, kényelmes tárgyalások között, sietség nélkül, méltósággal, *időérzék nélkül*. Ez az „időtlenység” a kapitalizmus előtti ember gazdasági beállítottságának maradványa. Az életnek még megvan a természetes harmóniája, amelyet nem zavart meg oly mértékben a meggazdagodás szenvedélye, mint Európában. A szegénység nem szegény és a gazdasági életben irracionális szempontok fontos szerepet játszanak. A tipikus és néha hangos levantei alku mozgató rugója nem a kereskedői buzgalom, vagy nyereségvágy. Inkább sport. Az igazságot nem veszik északi pontossággal, többet ígérnek, mint amennyit teljesíteni akarnak, de a tárgyaló partner tisztában van vele, hogy csak szónoki fogásról van szó és a szavak áradatából ki tudja hámozni az igazságot.”

Keleten a kereskedelem sohasem volt megvetett foglalkozás, ellenkezőleg, kereskedővé lenni mindig emelkedést jelentett a társadalmi ranglétrán. Éppen ezért *a keleti országokban nem a zsidóság képviseli a tipikus kereskedőelemet*. Még magában Palesztinában sem. Beszédes példáját láttam ennek egyszer a meroni Lagbaómer ünnepen. A felsőgallileai Merón arról nevezetes, hogy itt van eltemetve rabbi Simon bar Jocab,

rabbi Jochanan, a szandálkészítő és a két rivális talmudiskola vezetője, Hillel és Sammaj. E szent sírok mellett amolyan zsidó kolostor-féle létesült, ahol talmudtudósok éjjel, nappal tanulással töltik idejüket. Ez a kolostor állandó búcsújáró hely, de évente egyszer, Lagbaómerkor, rabbi Simon bar Jochaj halálának évfordulóján nagy búcsút tartanak, amelyre sokezer zsidó férfi és nő zárandokol el a Kelet legtávolabbi országaiból is. Tarka sokaság önti el a zöld meroni dombokat. Ilyenkor a kolostor körül vásárt is tartanak, hosszú sátor sorokban a legkülönbözőbb árukat kínálják eladásra, frissítőt, amuletteket, zsidó kegyszereket. *A vásáros kereskedők között mégcsak véletlenségből sem akadt egyetlen zsidó sem.* Az eladók kizárólag arabok voltak, környékbeli arab kereskedők, míg a vevők kizárólag zsidók. Még a zsidó imakönyveket is arabok kínálták eladásra — tiszta héber nyelven. *Éppen a fordított kép volt, mint amihez régebben Közép- és Kelet-Európában hozzászoktunk.*

A levantei munkás és paraszt ugyancsak szorgalmasan dolgozik, de csak annyit, amennyi létfenntartásához szükséges. Az időérzék hiánya ezeknél a rétegeknél is szembetűnően tapasztalható. Az idő itt nem pénz és a pénzt magát is kevesebbre értéklik, mint Európában, vagy Amerikában. Ha a keleti ember terminust ad valamire, sohasem gondolja azt egészen pontosan, éppúgy, amint hiányzik az érzéke a mérték és pontosság iránt a munkafolyamat más területein. Ösztönösen védekezik az élet és a gazdaság túlságos racionalizálása ellen. Gazdasági tevékenységében nagy teret enged a fantáziának, a szimpátiának és az antipátiának. Cselekedeteiben és szokásaiban nem a gazdaságosság elve vezetik. A közmondásos keleti vendéglátás például leggyakrabban nem áll arányban a házigazda anyagi teherbíró képességével. Az arab paraszt hajlandó hónapokig nélkülözni, vagy súlyos adósságba verni magát, csakhogy valamilyen ünnepélyes alkalomkor bőséges ebédet láthassa vendégül szomszédait. A városi lakosságnál, ahol hiúsági és előkelőségi szempontok még nagyobb szerepet játszanak, ez a vendéglátási szenvedély néhol aggasztó gazdasági válságtünetként jelentkezik.

Ezt az életritmust, amely mélyen a múltban gyökerezik nem kis mértékben a szociális és kulturális elmaradottság kon-

zerválta mind a mai napig. Az utóbbi évek gyorstempójú európaiasodása és a nyomában fellépő társadalmi átalakulás, minden bizonnyal nem hagyja majd érintetlenül ezeket az ősi életformákat és átalakítót hatással lesz a keleti ember pszichéjére is. Az autó és a repülőgép, az ipari bémunka és gépkultúra lassanként kifejleszti itt is a fokozottabb időérzéklet és a racionálisabb gondolkodást. Nem egy közkeleti országban máris forradalmi változások észlelhetők ezen a téren.

ÖTÖDIK FEJEZET.

TÖRTÉNELMI VÁLTOZATOK A KÖZEL-KELETEN.

*A Földközi tenger, mint az emberi kultúra bölcsője, — Világ-
városok az ókori Keleten. — Jläromszázéves hanyatlási kor-
szak. — A Közel-Kelet ismét visszanyeri világpolitikai jelen-
tőségét.*

A Közel-Kelet mai geopolitikai helyzetének megértéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy megismerjük e terület történelmi fejlődését és múltban betöltött szerepét. E helyen természetesen csak rapszodikus rövidséggel mutathatunk rá a legkiemelkedőbb mozzanatokra.

A Földközi tenger keleti medencéje a világ összes tájai között a legfontosabb szerepet töltötte be az emberiség életében. Már földrajzilag is egyedülálló helyzete van ennek a területnek. Három világrész találkozik és ütközik itt össze. (Európa, Ázsia és Afrika.) Óriási híd és óriási választóvonal ez a föld, aszerint, hogy milyen történelmi korban figyeljük.

Évezredekken át itt játszódott le a világtörténelem minden fontos eseménye, itt születtek meg az európai kultúrák, a népeket mozgató legnagyobb gondolatok és innen indultak ki hódító útjukra azok az eszmék, amelyek a kulturemberiség mai arculatát kialakították. A tudomány megállapítása szerint *a Tigris én az Eufrátes köze volt minden emberi kultúra bölcsője.* Innen terjedt szét a világba a fejlettebb mezőgazdaság, az állattenyésztés, a földnek ekével való megművelése. E folyamból volt a szülőföldje az asszir, babilon és közvetve a héber kultúrának. Európa és Ázsia még a nevét is innen kapta. Európa az ó-asszir erefő szóból származik, ami nyugatföldet jelent, Ázsia pedig az ugyancsak ó-asszir ószu-ból ered, ami keletet jelent.

A betűírást a szíriai nartvidéken találták fel a föníciaiak. A Nílus völgyének termékeny humuszában keletkezett az egyinlont kultúra és művészet. Az égei illetve görög kultúra

Ciprus és Kréta szigetén csírázott ki, míg a görög filozófia a kiázsiai Miletben született meg, ahol *Thales* átvette és továbbfejlesztette a keleti tudományt és bölcsességet. A római birodalom igazi szellemi köfcpontja ugyancsak itt volt, Alexandriában. Itt működött az antik világ legkiválóbb egyeteme, itt volt a földkerekség legnagyobb könyvtára. Alexandriában fejlődött ki egyébként a zsidó, majd a keresztény filozófia egyik fénykora is. De talán mindezeknél nagyobb jelentőségű, hogy a kultúremberiség három nagy vallása, a zsidó, a keresztény és a mohamedán ebben a keleti medencében született és itt kezdte meg világhódító pályafutását.

Semmi túlzás nincsen benne, amikor D'Israeli, a későbbi lord Beaconsfield keleti útja során így kiált fel: „Mondjanak, amit akarnak, a Földközi tenger partjai példátlanul varázslatos nyelven szólnak hozzánk. Innen indult útjára minden, ami számunkra érdeklél bír: Egyiptom, Palesztina, Görögország, Karthágó, Róma, a mór Spanyolország, a feudális Itália. Ezek a partok adták nekünk a vallásunkat, művészetünkéi, törvényeinket és irodalmunkat. Ha valaha elfelejténék, hogy mit adott nekünk a Földközi tenger, *ismét vadaknak nevezhetnek bennünket,*” (D'Israeli: A Study in Personality and Ideas.)

Gazdasági és politikai téren ugyanilyen vezetőszererepe volt a Közel-Keletnek. Itt bonyolódott le az antik világ nemzetközi árucserere-forgalma. *Innen indultak ki és ide torkolltak az emberiség legrégebb kereskedelmi útvonalai.* Az egyik fontos karavánút Észak barbáraihoz vezetett, a másik nyugati irányban, Galliába és Itáliába, a harmadik északkelet irányában, a nagy Szarmata síksághoz, míg a negyedik délkelet irányában India és a Távol-Kelet alig ismert világa felé. Itt cserélték ki áruikat, anyagi és szellemi kincseiket Kelet és Nyugat népei.

Közel három évezreden keresztül ez volt a világ közepe. itt dobogott az emberiség szíve. E hosszú korszak alatt a lepezsgőbb ütemű történelmi dráma színhelye volt a Közel-Kelet. A Földközi tenger a szó legteljesebb értelmében világtenger volt. Aki a Földközi tengeren uralkodott, az a világ virának mondhatta magát. Ezért a tengerért viaskodtak a feltörekvő népek, ezen a tengeren zajlottak le az antik világ legnagyobb csatái. Itt volt a súlypontja az asszír, perzsa, görög és római birodalmaknak és innen indult ki az arab, majd ké-

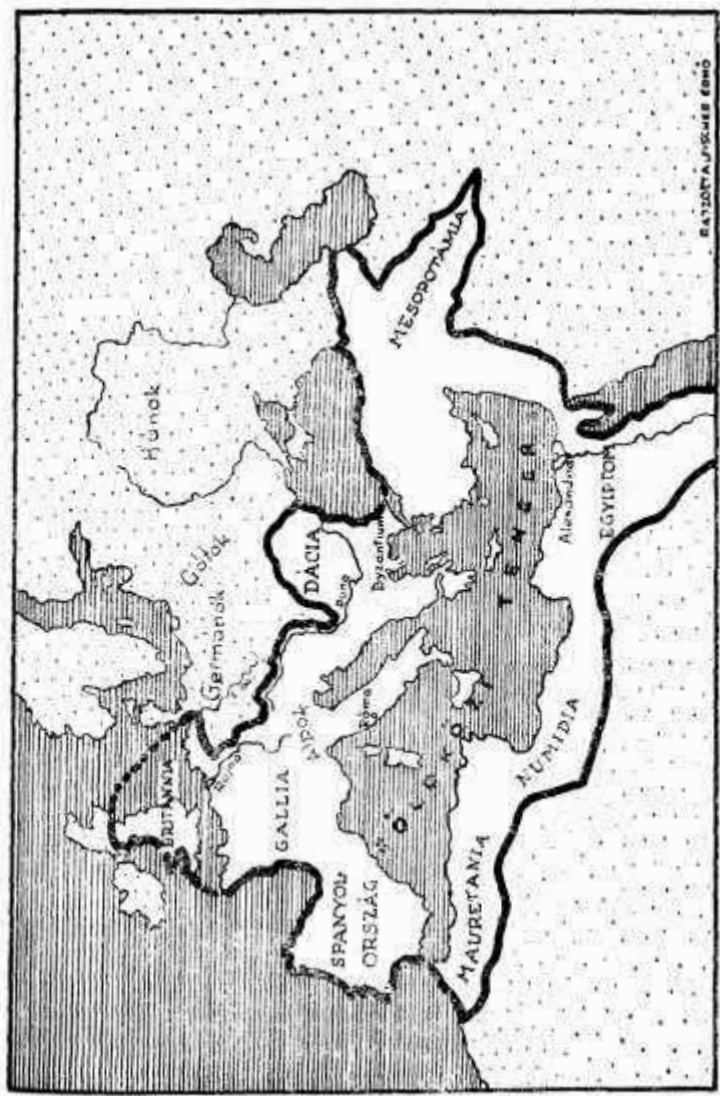
sőbb a lörök expanzió.

Hatalmas metropolisok keletkeztek ezen a területen, amelyek népesedés tekintetében alig maradtak mögötte a mai *világvárosoknak*. *Bagdadnak* Harun al Rasid idejében egykori okmányok szerint *kétmillió* lakosa volt, *Alexandriának* pedig *másfélmillió*. Josefus Flavius szerint *Jeruzsálem is milliós* nagyváros volt. *Seleuciának*, a Tigris partján fekvő görög alapítású kereskedővárosnak, Plinius szerint *hatszázezer* lakoma volt. Az Észak-Sziriában fekvő Antióchia lakosainak száma ugyancsak többszázezerre rúgott. Bizánc pedig 1600 éven keresztül volt metropolisa az első keresztény és az utolsó mohamedán nagyhatalomnak. Ezek a milliós városok a legbeszéde-sebb bizonyítékai annak a pezsgő ütemű gazdasági és szellemi életnek, amely akkor ezen a térségen lüktetett.

Így tartott ez váltakozó hullámmal egészen a középkor végéig. Népek jötte, népek mentek, birodalmak keletkeztek, birodalmak hanyatlottak el, de a színhely mindvégig mozgalmas és centrális jelentőségű maradt. A középkor vége felé aztán nagy változás következett be ezen a tájon. *Hirtelen, lát-szólag átmenet nélkül, elcsendesedett minden*. Minha az évezredek történelmi résenállásban elfáradt volna föld és ember. Az utolsó fellobbanás a török expanzió volt, de ebből is hiányzott már a régi emberformáló, kultúrateremtő erő. Akkor aztán a Közel-Kelet jónéhány évszázadra kikapcsolódott a cselekvő történeleniből. Országok és népek, mintha mély álomba merültek volna. A nagy karavánutak elnéptelenedtek, az egykor vidáman nyüzsgő kikötők kihaltak, a milliós nagyvárosok pedig valósággal elsüllyedtek a sivatag homokjában. A tunyaság, az elmaradottság példaképévé vált az egész keleti medence-vidék. A Földközi tenger — egykor világrengető csatak színhelye — jelentéktelen belső tóvá degradálódott, amelyen már csak békés vitorlások bonyolították le a partmenti forgalmat.

Mi történt itt, milyen történelmi orkán sodorta le ezt a vidéket a világpolitika színpadáról? Nem történt semmi különös. Nem erőszak és nem véres csaták idézték elő a változást. Csak a népek érdeklődése fordult másfelé. Csak az emberiség szíve költözött valamivel nyugatabbra. *Felfedezték Amerikát* és az emberiség előtt kitérültek a nagy Óceánok. A világkereskedelem útőer-rendszere megváltozott. A hajózás művé-

*A Földközi tenger volt a kultúrvilág közepe.
A római birodalom a II. században.*

szetét tökéletesítették, úgy, hogy *olcsóbb, kényelmesebb és biztonságosabb volt hajóval utazni Indiába (a Fokföld megke-
rülésével), mint a hónapokig, sőt évekig tartó veszélyes és fá-
radtságos szárazföldi karavánutakon.* Magát Amerikát is úgy
fedezte fel Kolumbusz Kristóf, hogy az Indiába vezető rövi-
debb hajóutat kereste — nyugat irányában. Kelet fűszereit és
kincseit most már tevék helyett vitorláhajók szállították.
*A nagy híd, amely összekötötte Európát Ázsiával és Afrikával,
egyszerre elvesztette praktikus jelentőségét.* Az imént felfede-
zett új kontinens elvonta a világ figyelmét Keletről. Évszáza-
dokig tartott, amíg Európa meg tudta emészteni a két Amerika
és az óceáni szigetvilág felfedezését. Ezen idő alatt a nyugati
és középmemrópai népek vették át a vezetőserepet az emberiség
irányításában.

A kultúrának és civilizációnak új, hatalmas centrumai
keletkeztek Nyugaton és a világot új életérzés hatotta át,
amely alapvetően különbözött a Kelet lelkiségétől. Az új élet-
érzés forrása a reneszánszban kicsirázó humanizmus és a fel-
világosodás volt. *Ezen eszmék révén fordított hátat Európa a
középkornak és egyben a Keletnek,* amely az Izlám hatása
alatt továbbra is megmaradt középkori szemléletében. Míg
a mediterrán eredetű katolicizmustól is el akart szakadni
Európa, amikor a reformációban új értelmet keresett az em-
beri létnek az istenség fogalmának. A Közel-Kelet gazdasági
elhanyaglásában éppúgy, mint Európa fellendülésében, a ter-
mészeti tényezőkön kívül kvétségtelenül jelentős szerepet ját-
szott a vallási momentum is. Alfred *Bonne,* a Levante gazda-
sági visszamaradottságának egyik főokát a mohamedán vall-
s szociáletikai tanításában látja, míg a közép- és nyugaterópai
népek gazdasági előtörését nagyrészt a protestantizmus hatá-
sánnak tulajdonítja. Idézi Max *Webert,* az ismert német köz-
gazdász, aki egyenesen azt állítja, hogy az európai kapitaliz-
mus legfőbb mozgatórugója a protestáns és kálvinista etika
volt, amely a vagyonszerzést glorifikálja és az anyagi előre-
haladásban az égi gondviselés jutalmát látja. Ez a vallási ra-
cionalizmus vezetett a korai kapitalizmus korában a termeles
óriási arányú megnövekedéséhez. *Az Iszlám ezzel szemben
gazdasági indiferentizmusra nevelte híveit.* Jórészt ennek volt
a következménye, hogy a Közel-Kelet népei távolmaradtak a
kapitális fejlődés iramától és példátlan letargiába hullottak.

(tBonne: Der neue Orient.)

Több, mint háromszáz évig tartott az ájuftságnak ez a kor-szaka. *Ezalatt a zsidóság nagyrésze is elvándorolt innen* és azok a csoportok, amelyek ittmaradtak, a szellemi és anyagi hanyatlás ugyanolyan mélypontjára jutottak, mint a többi közeikeleti népek.

A mull század folyamán aztán *ismét fordult egyet a történelem kereke*. Az elfeledett, elkallódott táj kezdett lassanként megélnékülni és a büszke Európa, amely oly hosszú ideig elfordította a fejét, most egyre sűrűbben és félreérthetlenebbül kezdett kacsintgatni a Közel-Kelet országai felé. Az elhanyagolt vidék csakhamar ismét a világhatalmak érdeklődésének és vetélkedésének központjába került. Alig néhány évtized alatt ismét megélnékült a Földközi tenger keleti medencéje, a kikötőkben egyre nagyobb a mozgolódás, már nemcsak partmenti vitorlások, hanem komoly gőzösök, sőt még komolyabb csatahajók szelik a hullámokat, diplomaták jönnek-mennek, politikai intrikák, felkelések, államcsinyek törík meg az álmos csendet, Vasutak épülnek, gyárak keletkeznek, egyszóval *a Közel-Kelet ismét benne van az emberiség vérkeringésében és a világpolitika forgatagában*. Kezdi újra betölteni a nagy híd szerepét három világrész között.

Napoleon volt az első, aki zseniális politikai megérzéssel felismerte a Közel-Kelet roppant jelentőségét az elkövetkező új világban, amelynek — úgy hitte — ő rakja le az alapjait. Napoleon vissza akarta állítani a Földközi tenger egységét, újra meg akarta nyitni a régi kereskedelmi útvonalakat a világforgalom számára és az európai politika hatósugarába akarta vonni az egész Közel-Keletet. Ezért indította meg afrikai, szíriai, itáliai és spanyolországi hadjáratait. Napoleon óta a keleti probléma úgyszólván percre sem került le a világpolitika időszerű kérdéseinek napirendjéről. *A Földközi tenger ismét világtengerré vált*, amelyet Delbrück német haditörténész a „világtörténelmi döntések tengerének” nevezett el. Az utolsó száz esztendő összes európai háborúi a „keleti kérdés” körül robbantak ki. A krimi háború, a Balkán-háború, sőt: z első világháború is végső fokon a Földközi tenger keleti medencéjének uralmáért vívott harcok voltak. *A most folyó világ-mérkőzés pedig mindennél beszédesebben bizonyítja a Földközi tenger centrális világpolitikai jelentőségét*.

HATODIK FEJEZET.

AZ ÚJ TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁS OKAI.

A Szezei csatorna jelentősége. — Vasút, autó és repülőgép a Közel-Keleten. — Harc a gyapotért és a petróleumért.

Mi idézte elő ezt az újabb változást a Közel-Kelet sorsában? Milyen feszítő erők emelték vissza ezt a tájat a világszínpad rivaldafényébe? Majdnem ugyanazok az erők, amelyek háromszáz évvel előbb elsodorták onnan, — csak most ellenkező előjellel. A változást ez alkalommal is főként a megváltozott közlekedés-technikai viszonyok okozták. A modern kor beköszöntével új és egyre gyorsabb, kényelmesebb *közlekedési eszközök* léptek a régiek helyébe, amelyek alapvetően megváltoztatták az addigi közlekedési lehetőségeket és *új útvonalakat* tettek szükségessé mind vízen, mind szárazon. *A nagy nemzetközi kereskedelmi útvonalak ismét visszakanyarodtak Keletre.* E közlekedéstechnikai változások között a legnagyobb jelentőségű a Szeze-csatorna megépítése volt.

Nagy szerepet játszott ezenkívül a Levante újjászületésében a modern világ legégetőbb problémája, *a nyersanyagelosztás is.* A Közel-Kelet országai néhány olyan elsőrendű fontosságú nyersanyaggal rendelkeznek, amelyek minden ipari nagyhatalom részére föltöbb kívánatosá teszik e területek birtoklását, vagy legalábbis gazdasági ellenőrzését.

A közkeleti kérdés egyik legnevesebb tudományos ismerője, Hans *Kohn* — jelenleg az amerikai Harvard egyetem tanára — már idézett művében eleven képet nyújt a keleti újjászületés folyamatáról és az azt előidéző okokról. Alábbi rövid összefoglalásban főként Hars? *Kohn* adatait használjuk fel.

A szuezi csatorna.

A világ forgalmi útvonalainak megváltozását és azoknak a Keletre való visszatérését — mint említettük, — elsősorban a szuezi csatorna megépítése idézte elő. *A szuezi csatorna a világ legfontosabb mesterséges víziútja.* Megteremtése valóságos forradalmat idézett elő a tengeri hajózásban, és végleg megpecsételte a gőzhajó győzelmét a vitorlás fölött. A csatorna építése előtt meg kellett kerülni egész Afrikát, ha Európából Indiába vagy Ausztráliába akart valaki utazni. A csatorna megnyitása révén ez az útvonal rendkívüli mértékben rövidült. Londonból Bombayba 4881 tengeri mérfölddel, Triesztból Bombayba pedig 7404 mérfölddel lett rövidebb az út Szezen keresztül.

A csatorna megépítését, amely közvetlen összeköttetést teremt a Földközi tenger és a Vörös-tenger, illetőleg az Indiai óceán között, már az egyiptomi fáraók megpróbálták, de sikertelenül. Dáriusz perzsa király meg is épített egy csatornát, ez azonban a Nílust kötötte össze a Vörös-tengerrel és a rajta való közlekedés meglehetősen körülményes volt. Egyideig a római és az arab uralkodók is használták ezt a csatornát, de aztán gyakran eliszaposodott és a VIII. század óta teljesen használhatatlanná vált. A hanyatlás korszakában senkisémm gondolt a csatorna újjáépítésére. Több, mint ezer évig senkisémm bolygatta ezt a problémát.

A csatornában rejlő nagy lehetőségeket az új korban Napoleon éles szeme vette először észre, aki egyiptomi expedíciója során utasítást adott mérnökeinek, hogy foglalkozzanak a csatornaépítés technikai problémájával. Napóleonnak azonban nem volt ideje, hogy ezt a grandiózus tervet megvalósítsa, miként sok más nagy elgondolását is csirájában fojtotta meg a waterloói csatavesztés. A sors azonban mégis a francia géniusz számára tartotta fenn a Suez-csatorna megépítésének művét. Ferdinand *Lesseps*, aki 1831-től 1838-ig mint konzuli ügynök képviselte Franciaországot Egyiptomban, hivatali működése alatt alaposan tanulmányozta a terepviszolvokat és 1852-ben kidolgozta a csatorna tervét, amely 1869-ben el is készült. Az egyiptomi kormány a csatorna kihasználására 90 évre szóló koncessziót adott a Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez nevű francia társaságnak, amely kon-

cesszió 1963-ban jár le, amikor is a csatorna tulajdonjoga az egyiptomi kormányra száll. A társaság 1910-ben nagy erőfeszítéseket tett Kairóban, hogy a koncessziót további 40 évre hosszabbítsák meg, de az egyiptomi kormány az angol nyomás ellenére is mereven elutasította azt. A 168 km. hosszú és 100-105 m. széles csatorna építési költségei 427,000.000 frankot tettek ki. A befektetés egész jó üzletnek bizonyult, mert 1928-ban például egy 250 frank névértékű csatornarészvény után 510 frank osztalékot fizettek.

Anglia kezdetben leplezetlen féltékenységgel nézte a francia kezdeményezést s attól tartott, hogy a franciák a csatorna révén tovább akarják folytatni Napoleon Kelet felé irányuló expanziós politikáját. Nagybritánia a csatornaépítő társaság alapításakor nem is jegyzett részvényeket. A többi nagyhatalmak, Németország, Ausztria és Oroszország ugyancsak tüntetőleg kivonták magukat a részvényjegyzés alól. Anglia azonban csakhamar belátta, milyen hibát követett el és D'Israeli miniszterelnök megragadta az első kínálkozó alkalmat, hogy megvásárolja az állandó pénzzavarokkal küzdő egyiptomi kormánytól a birtokában lévő részvényeket. Az angol politika nagy improvizációhoz híven, ezt az óriási üzleti tranzakciót is hirtelen elhatározással, egyetlen éjszaka bonyolította le a Rotschild bankház közreműködésével. Azóta a Suez-csatorna-társaság részvényeinek 56%-a francia, 44%-a pedig angol kezében van.

Ám, ha a franciák kezükben is tartják a részvénytöbbséget, *a tényleges hatalmat a csatorna fölött már rég az angolok gyakorolják.* A csatorna megépítésétől kezdve ugyanis Anglia egész közeli politikája arra irányult, hogy a Suez-csatorna mindkét oldalán magának biztosítsa a politikai és katonai hatalmat. Igaz, hogy az angol birodalom számára létérdek volt ennek az új útvonalnak biztosítása, amely a legrövidebb hajóutat jelentette India felé. Utólag világosan megállapítható, hogy Anglia már évtizedekkel a csatorna megépítése előtt erre a lehetőségre állította be expanziós politikáját a Közel-Keleten. Aden, a Bab-el-Mandeb szoros és a Vörös-tenger szigeteinek megszállása, valamint Egyiptom, Szudán és a Szinai félsziget katonai ellenőrzése mind egy-egy láncszemét alkotják ennek a stratégiai elgondolásnak. E százéves erőfeszítés megkoronázása volt, amikor az első világháború után

Anglia Palesztina fölött is megszerezte a tényleges hatalmat és ennek révén stratégiailag biztosította a szuezi csatorna addig nyitott balszárnyát. A mostani háború során aztán bebizonyosodott ennek a stratégiai lépésnek sorsdöntő jelentősége. A Suez-csatorna tehát a francia részvénytöbbség ellenére is bizvást angol viziútnak mondható, már csak azért is, mert forgalmának 60%-át angol hajók bonyolítják le. A csatorna révén a Közel-Kelet országai és népei ismét a világpolitika forgatagába sodródtak.

Vasút, autó, repülőgép.

A közlekedési eszközök fejlődése ugyancsak nagymértékben járult hozzá a Levante arculatának megváltoztatásához. A régi karavánutak, amelyek háromszáz éven keresztül elnéptelenedtek, kezdték visszanyerni régi jelentőségüket, csak hogy most már nem tevekaravánok szállítják méltósággal a Kelet kincseit a sivatagon keresztül, hanem vasutak és fűrgő automobilok. Ezáltal a Levante újra visszanyerte régi közlekedéspuli likai jelentőségét és ismét rajta keresztül vezet a legrövidebb út India felé.

Az első nagyvonalú vasútépítési tervet a Közel-Keleten a németek akarták megvalósítani. Ez a híres *Berlin-Bagdad vasút volt*, amely nem utolsó helyen szerepel az első világháborút kiváltó okok között. A vasiút végállomása az eredeti tervek szerint Kuveit volt, a Perzsa öbölnél. Ebben azonban az angolok nagy veszélyt láttak a maguk számára és az ő követelésükre egyeztek bele a németek abba, hogy a végállomás Basra legyen, amely angol uralom alatt állott. A németek azonban nem tudták befejezni a Berlin—Bagdad vasút kiépítését, — mert közben kitört a világháború, — hanem azt különböző fázisokban és módosított tervek alapján az angolok fejezték be. Az utolsó szakasz, amely a Bagdad—Mossuli vonalat köti össze, csak a tavaly készült el.

A másik nagy jelentőségű vasútvonal az úgynevezett Hedzsasz-vasút, amely a régi arabiai karavánút mentén *Konstantinápolyt* akarta összekötni Aleppon, Damaszkuszon és *Anatólián* keresztül *Mekkával*. Ez a vonal egyelőre csak Medináig épült ki. Ennek a vonalnak az egyik elágazása a Tripoli-Haifa-Jeruzsálem tengerparti vasút, amely közvetlen va-

súti összeköttetést jelent Konstantinápoly és Jeruzsálem között, A Tripoli-Haifa szakasz a mostani háború alatt készült el.

A legnagyobb szabású vasútépítési terv, amelyet joggal nevezhetünk *az angol világvasútnak*, most van kiépítés alatt és talán nemsokára befejezést is nyer. Ez a vonal a *Fokföld-től Indiáig* vezet egész Afrikán és Ázsián át, úgyszólván kizárólag angol területen. A világ e legnagyobb kereskedelmi és stratégiai vasútvonalának főbb állomásai a következők: Fokföld Kairó, *Jeruzsálem*, *Haifa*, Bagdad, Basra, Beludzsisztán. Évtizedeken át követte Anglia hihetetlen szívóssággal e vasútvonal megvalósításának tervét és úgyszólván egész keleti politikáját ennek az útvonalnak a szolgálatába állította. Figyelemre eméllő, hogy ez a vasútvonal is pontosan a régi karavánútak nyomát követi.

A Közel-Kelet közlekedési viszonyaiban még a vasútnál is melyrehatóbb változást idézett elő az automobil. Az autó használata nem igényel költséges investíciókat és a belföldi munkások is gyorsan alakulnak át ügyes, kitartó és gyakran vakmerő bátorságú sofőrökké. Az autó hihetetlenül gyorsan terjedt el az egész Levanten és hozzáidomult a legrosszabb útakon is. Számos helyen egyszerűen lelépte a vasutat. A gyér lakosságú vidékeken ugyanis a vasút nem rentábilis. Transzjordánia egyetlen vasútvonalán például, a főváros és Maon között, csak hetenként egyszer közlekedik a vonat. Ilyen helyeken az autómobilnak különösen nagy szerepe van. A vasútezen a vidékeken főként stratégiai fontossággal bír, míg a tényleges személyforgalmat az autó bonyolítja le. Az autómobil nagymértékben járult hozzá a központi hatalom megerősítéséhez és ma már kétségtelenül megállapítható, hogy Ibn Szaud arabiai és Beza Sah perzsi uralmának megszilárdítása és a hindu értelemben vett megszervezése elsősorban az autómobil volt köszönhető.

A Közel-Kelet legfontosabb autópályája a 800 km. hosszú szűk Damaszkus-Bagdadi vonal, amelyen naponta az autók százai közlekednek. Ezen az útvonalon, amely mindvégig lakatlan sivatagon vezet keresztül, néhány évvel ezelőtt még csak tevekaravánok tudtak közlekedni. Ma az út legnagyobb része aszfaltozva van és az autók könnyedén veszik a száz kilométeres órasebességet. Általában az autómobil terjedésével párhuzamosan halad a jó aszfaltútak építése, ami

egészen új színt ad a keleti tájnak.

A közlekedési technika igazi forradalmasítását azonban mégis a repülőgép jelenti, különösen a keleti országokban, ahol óriási távolságokat kell áthidalni rendkívül nehéz terepviszonyok mellett. Az első világháború befejezése óta úgyszólván az összes európai nagyhatalmak igen nagy erőfeszítéseket tettek, hogy megszervezzék e területek légi forgalmát. Az első helyen természetesen itt is Anglia áll, mint a legközvetlenebbül érdekelt fél. A Royal Air Force már 1921-ben megszervezte a Kairó-Bagdad közötti légi postaforgalmat, míg az Imperial Airways 1932-ben megnyitotta a London-India közötti rendszeres légi személyforgalmat Palesztinán keresztül, amelyet 1935-ben Ausztráliáig hosszabbított meg. Franciaország, Németország, Olaszország és Hollandia, sőt a legutolsó években Oroszország is komoly áldozatokat hoztak, hogy minél intenzívebben bekapcsolódjanak e területek légi forgalmába. Valamennyi hatalom érezte, hogy a repülőgépek ezen a vidéken nemcsak közlekedéstechnikai, de elsősorban politikai jelentősége van. Ám ugyanezt érzik az ittlévő és most még csak ébredező népek is, amikor szokatlan erőfeszítéseket tesznek, hogy lépést tartsanak a repülési technika fejlődésével és ezáltal függetlenítsék magukat a nagyhatalmak gyámködása alól.

A repülőgép igazi jelentősége azonban csak a világháború után fog kibontakozni teljes nagyságában. A háború előtt a repülőgép úgyszólván még gyermekcipőben járt, éppúgy, miként az első világháború előtt az autó járt gyermekcipőben. De a repülőgép még nagyobb karrier előtt áll, főként a Közel-Keleten, mint az autómobil. Bátran meg lehet kockáztatni a jóslatot, hogy a folyamatban lévő nagy keleti átalakulás egyik döntő tényezője a repülőgép lesz. A repülőgép teszi csak igazán a Levante-t világrészek összekötő hidjává és méginkább világhódító ambíciók ugródeszkájjává.

A nyersanyagok.

Abban a pillanatban, amikor a világ az iparosodás terére lépett, egy új, addig úgyszólván ismeretlen tényező jelentkezett a horizonton, amely egyre döntőbb befolyást gyakorol az emberiség gazdasági életére és politikai célkitűzésére. Ez az új

tényező: a *nyersanyag*. Azelőtt aranyért, ezüstért, gazdag termőföldekért indultak harcba a népek, most a nyersanyag, a gyapot, a szén, a vas, a petróleum lett a hatalmi vetélkedés mozgó rugója. Nyersanyag nélkül nincsen gyáripar, gyáripar nélkül nincsen igazi hatalom a modern világban. A nyersanyag képezi tehát korunkban a katonai és politikai hatalom legfőbb forrását. Nyilvánvaló, hogy a Kelet újjáéledésében a nyersanyagkérdés ugyancsak jelentős szerepet játszott. A Levante országaiban két rendkívül fontos nyersanyag található: *gye pol és petróleum*.

A gyapot a nyersanyagok fejedelme, belőle készül a legfontosabb, ai étel után a leelemibb szükségleti cikk: a ruha. A rurázati cikkek nyersanyagának 80%-a gyapot. Az európai iparosodási folyamatot a textilgyártás indította meg és ugyancsak a textilgyártás váltotta ki a XVIII. század ipari forradalmát Angliában, amely beköszöntője volt a világ most kialakuló új szociális rendjének. A rohamosan fejlődő textilipar egyre több gyapotot követelt. Bár a gyapot őshazája a Kelet volt (India és a Levante), ahonnan a keresztes hadjáratok idején jutott el Európába, a növekvő textilipar szükségletét túlnyomó részben mégis a délamerikai gyapotültetvények látták el. Alig száz év alatt, 1769-től, a szövőgép feltalálásától 1860-ig, Anglia gyapotbehozatala a négyszázszorosára emelkedett és Amerika gyapottermelésének kétharmadát a Lancashire grófságban létesült angol szövőgyárak dolgozták fel. Az íanrikai polgárháború idején azonban négy-öt évre megakadt a gyapotkivitel, ami olyan válságba sodorta az angol textilipart, hogy a munkások tízezrei valósággal éhenhaltak. Ez a keserves tapasztalat ébresztette fel az angolokban a törekvést, hogy miuéli gyorsabban függetlenítsék textiliparukat az amerikai gyapotbehozataltól. Ekkor kezdte meg Anglia az intenzív gyapottermelést Indiában és Egyiptomban. E század első évtizedeiben a világ gyapottermelésének közel egyharmadát már a Brit impérium produkálta, sőt a hosszúszájú, értékes gyapotfajákban Egyiptom adta a világtermés 89%-át. A Közel-Kelet ilyenformán a világ egyik legfontosabb gyapottermő területe lett. 1830-ban Egyiptom gyapottermése még csak 213.385 kantar volt, 1930-ban ez a szám 8,551.172-re emelkedett.

A Közel-Kelet országai a gyapottermelésen kívül, mint az európai textilipar *felvevő piacai* is jelentős szerepet játszanak

és ezen minőségükben ugyancsak magukra vonják a nagyhatalmak nem mindig kellemes érdeklődését.

A Közel-Kelet másik világ jelentőségű nyersanyaga a *petróleum*. Bár már az ókorban ismerték ezeket a kőolaj-fonásokat, (Herodotos említést tesz a Babylon melletti, Plutarchos pedig a Rirkuk-környéki petróleumforrásokról), komoly jelentőségre csak a múlt század ötvenes éveitől fogva tettek szert, amikor a kőolajat ipari energiatermelés céljaira kezdték felhasználni. Addig csak világítási célokat szolgált. A robbanómotorok feltalálásával indul meg a petróleum példátlan karrierje. Néhány évtized alatt valósággal megváltoztatta a világ gazdasági arculatát. Modern közlekedés, ami alatt autót és repülőgépet értünk, el sem képzelhető benzin, vagyis petróleum nélkül. A kőszén egyeduralma megszűnt, az ipari energiatermelés legfontosabb anyaga a petróleum lett. Amerika hatalmas ipari fellendülését elsősorban nagy kőolaj-gazdaságának köszönheti. A világ petróleumtermelésének több, mint 70%-a Amerikára esik. Ezzel szemben az angol birodalom az első világháború előtt az egész világtermelésnek *alig két százalék*a fölött rendelkezett. Ez magyarázza meg azokat az óriási erőfeszítéseket, amelyeket az összes nagyhatalmak, de főként Anglia, tettek új petróleumterületek felkutatása és megszerzése érdekében. Fokozta ezt a versenyfutást az a tudományos megállapítás, hogy a petróleumkutak nem kimeríthetetlenek. Minden petróleum-mező csak egy bizonyos, meghatározott mennyiségű petróleumot tartalmaz, amelynek kitermelése után a forrás végleg kimerül. Ezért minden ipari ország — rnég azok is, amelyek jelenleg elegendő petróleummal rendelkeznek — igyekszik magának petróleumtartalékot biztosítani. A petróleumszakértő geológusok kiszámították, hogy a jelenleg üzemben levő petróleumkutakból legfeljebb csak *ötvenszer annyi* petróleum bányászható ki, mint amennyit a világ évenként a háború előtt elfogyasztott. A tartalékok tekintetében Amerika van a legsúlyosabb helyzetben, mert ugyanakkor, amikor a világtermelésnek *hétharmada* esik reá (kb. 95 millió barell), a petróleumtartalékoknak csak *egy nyolcada* fölött rendelkezik, ami másszóval azt jelenti, hogy Amerika kőolajforrásai belátható időn belül kimerülnek, különösen, ha figyelembe vesszük a két világháború fokozott olajfogyasztását. Ez a tény Amerikát is akarva-nem akarva odaállítja a petróleum-

tartalékokért küzdő hatalmak sorába.

Ebben a távlatban kapja meg Közel-Kelet kőolaj-kincse egyedülálló világpolitikai jelentőségét. A geológusok megállapítása szerint ugyanis a Közel-Kelet országainak (Irak, Perzsia, Egyiptom, Palesztina) földalatti *petróleumtartalékai ugyanakkorák, mint Amerika petróleumtartalékai*, azzal a különbséggel, hogy ezek a források most állanak kitermelésük küszöbén, vagy még fel sincsenek tárva. *A szakértők az iraki és perzsiai olajmezők élettartamát legalább 200 évre becsülik.*

Valósággal kalandorregénybe illik az a harc, amelyet a különböző nagyhatalmak, illetőleg az érdekeiket szolgáló petróleumtársaságok folytattak e század első évtizedeiben a Levante petróleumkincseiért. Ebben a harcban megint csak Anglia járt elől és mozgékonyasága, előrelátása, de főként már korábban teremtett helyzeti energiája révén sikerült is e rendkívüli olajkészletek nagyrészt hatalmába keríteni. A. mostani háború eseményei — különösen az iraki és perzsiai közjáték — élénken bizonyítják, milyen messzeható világpolitikai tényezővé emelkedett a levantei petróleum. Előre lehet látni azt is, hogy a körülötte dúló bonyodalom a második világháború befejezése után sem fog nyugvópontra jutni. A vita ugyanis itt elsősorban az amerikai Egyesült Államok és Anglia között zajlik.

HETEDIK FEJEZET.

HATNAGYHATALOM VERSENGÉSE A KÖZEL-KELETÉRT.

Miért nem volt európai gyarmatosítás a Közel-Keleten? — Franciaország, Olaszország, Németország, Oroszország, Amerika és Anglia versenyfutása a Levante kincsei után.

Az elmondottakból láttuk, milyen hatalmas gazdasági, politikai és stratégiai érdekek találkozó- és ütközőpontja a közelkeleti térség. Az európai hatalmak *ennek ellenére sem próbáltak meg itt olyan kolonizáló tevékenységet kifejteni*, mint Afrika, Ázsia és az Óceáni szigetvilág más gyarmati területein. Az imperialista hatalmak nem küldtek európai telepéseket erre a vidékre. A keleti kérdés szakértői e különleges jelenséget a következő okokkal magyarázzák: 1. A Közel-Kelet országai — kisebb kivételektől eltekintve — relatíve terméketlenek és újabb földterületek csak fáradságos talajjavítási munkálatok révén tehetőek termővé. 2. Az őslakók *harcias gyűlölettel* viselkednek az idegenek iránt, ami rendkívül megnehezítené a gyarmatosítást, különösen annak első fázisában. 3. A Közel-Kelet népei viszonylag magasabb kultúrfokon állanak, mint a gyarmati népek általában, ami ugyancsak komoly akadály a kolonizáló munkának.

Mindezen okoknál fogva az európai hatalmak meglegedtek *hatalmi befolyás szerzésével* ezen a területen és lemondtak arról, hogy honfitársaikat nagyobb számban odatelepítsék. Az «gyetlen kivételt ez alól a palesztinai zsidó országépítés folyamatban lévő telepítő munkája képezi.

A következőkben felsoroljuk azokat a nagyhatalmakat, amelyek e terület sorsában közvetlenül érdekelve vannak.

Első helyen említjük *Franciaországot*, mint amely évszá-

zadokon át a katolikusok elismert védnöke volt a Keleten és Napoleon révén először igyekezett hatalmi szférájába vonni a Földközi tenger keleti partvidékét. Franciaország később is hűségesen ápolta a napóleoni tradíciókat. 1839-ben Franciaország segítette uralomra Egyiptomban *Mehmed Alit*, a parasztszarmazású albán-török katonatisztet, aki megalapította a ma is uralkodó egyiptomi királyi dinasztiát és függetlenítette Egyiptomot a török szultán fennhatósága alól. Franciaország azóta is természetes érdekszférájának tekinti a Kozef-Keletet, de különösen Szíriát, Libanont, az egykori föníciai kikötőket és ezek hátszágait, Aleppót és Antióchiát. Az első világháború alatt hosszú vitái voltak Angliával Palesztina miatt, amelyet szintén magának igényelt. Figyelemreméltó, hogy Franciaország elsősorban a kultúra eszközeivel igyekezett magához láncolni a Kelet népeit. Francia iskolákat, kórházakat létesített, francia szerzetesrendeket telepített le és Párisba vonzotta a magasabb társadalmi körök ifjúságát. Az értelmiségi réteg második anyanyelve egész Keleten a francia volt.

A francia expanziós politikát azonban nem kísérte szerencse ezen a tájon, éppúgy, mint a világ sok más pontján sem. Az újkori hódítások történetén szinte vörös fonálként húzódik végig egy fátumszerű jelenség. *A franciák mindenütt előbb voltak ott, mint az angolok*, Indiában éppúgy, mint Egyiptomban, Amerikában éppúgy, mint Palesztinában, de az angolok szívós, ravasz és kíméletlen harccal mindenünnen kiszorították őket és elragadták tőlük a hatalmat. A Suez-csatorna története beszédes példája ennek a stereotip folyamatnak.

Az első világháború után teljesült végre Franciaország régi vágya és Szíria, Libanon, valamint az alexandrettai szandzsák, mint mandatárius terület, francia fennhatóság alá került. Alexandrettát azonban 1940-ben angol-amerikai nyomásra, békés utón visszaadták Törökországnak. A franciák igényt emeltek a mossuli petróleumforrásokra is, de végül meg kellett elégedniük azzal, hogy a mossuli petróleumvezeték egyik ágát a szíriai Tripoli kikötőjébe vezessék. A húszéves francia kormányzás Szíriában nem volt a legszerencsésebb. Feysal király elűzése a damaszkuszi trónról súlyos politikai balfogásnak bizonyult s az egész korszak alatt egymást követték a felkelések és nyugtalanságok. Az a Franciaország, amely a kultúra és

a humanizmus eszközeivel akart hódítani, végülis csak a fegyveres erőszak és véres elnyomás eszközeivel tudta fenntartani uralmát. Franciaország eljövendő szerepe a Közel-Keleten ma még teljesen nyitott és problematikus.

A második helyen említjük *Olaszországot*, mint ugyancsak földközi tengeri hatalmat, amelynek a Közel-Kelettel kapcsolatos igényei közismertek. Olaszország azonban túl későn lépett be a gyarmati politika cselekvő tényezői közé, semhogy megkísérelhette volna összes igényeinek praktikus kielégítését. Az első világháború után is csak néhány morzsa jutott Itáliának a nagy levantei zsákmányból. Pedig a „Mare Nostrum” fogalmában bennefoglaltatik a Földközi tenger keleti medencéje is, hiszen éppen e medence angol uralma miatt érezte magát a fasiszta Olaszország a Földközi tenger foglyának. Amikor Mussolini 1936-ban átvette Lybiában néhány arab törzsfő ajándékként az „Izlám kardját”, amellyel szimbolikusan vállalta a védnöki szerepet az összes mohamedánok fölött, ezzel a gesztussal elsősorban a Közel-Kelet mohamedánjainak szimpátiáját igyekezett megnyerni. Az a serény tevékenység, amelyet olasz ügynökök fejtettek ki 1932 óta Egyiptom, Palesztina, Irak és Szíria arab nacionalista köreiben, mutatta, hogy az olasz igények sürgősen aktiválódni készülnek. Olaszország hadbalépésének okai között mind az első, mind a második világháborúban előkelő helyen állott a Levante kérdése.

A harmadik nagyhatalom, amely telkekkel jelentette be érdekeltségét a közelkeleti térségen: *Németország*. Németország is éppúgy, mint Olaszország, nemzeti szétszakítottsága miatt csak későn léphetett fel igényeivel a gyarmati világ felosztásánál. De mihelyt helyreállott Bismarck alatt a német egység és Németország körültekinthetett a nagyvilágban a germán expanziós politika első megnyilatkozása a „Drang nach Osten” volt. Ez az expanziós politika szülte az első nagyszabású közlekedéstechnikai tervet, a Berlin—Bagdad vasutat, amely először akarta szárazföldi útan bekapcsolni a Levantet az európai gazdasági forgalomba. II. Vilmos császár az első világháború előtt több beszédben hangsúlyozta baráti érzelmeit a törökök iránt és nem egyszer az összes mohamedánok védnöki szerepét is magára öltötte. Hogy a Harmadik Birodalom milyen aktív érdeklődéssel viseltetett az arab nemzeti törekvések iránt, azt már maga az a tény is eléggé bizonyítja,

hogy úgyszólván az összes arab nacionalista vezérek a háború kitörése óta Berlinben tartózkodnak és onnan irányítják népeik ellenállási mozgalmát az angolokkal szemben. Németországnak kétségtelenül nagyszabású tervei voltak a Közel-Kelet nyersanyag-forrásainak és közlekedéstechnikai lehetőségeinek kihasználása tekintetében.

A negyedik érdekelt nagyhatalom ezen a területen *Oroszország*. Nagy Péter cár óta minden orosz politikának legfontosabb törekvése a Boszporusz. Ezt a törekvést kézenfekvő gazdasági és stratégiai okok magyarázzák. Oroszországnak, amely külön világrésznek is beválik, úgyszólván nincsen tengere. Csak északon van néhány kikötője, de ezek is csak három-négy hónapig használhatók, míg az év nagy részében be vannak fagyva. *Ezért vágyik Oroszország évszázadok óta a meleg déli tengerek felé*, ezért nyúlt újra és újra a Boszporusz után, ezért szerelmes a Perzsa-öbölbe. Ami a germánok szemében Róma, az volt az oroszok szemében Konstantinápoly, a par excellence császárváros. De míg a germánoknak sikerült az Urbs bevétele, a szlávoknak nem sikerült Bizáncot elfoglalniuk. Moszkva mégis a bizánci birodalom örökösének érezte magát, a harmadik Rómának. Konstantinápoly eleste után a moszkvai uralkodók felvették a császári címet és a keleti egyház *pápai* méltóságát. Azóta Oroszország az összes ortodox keresztények patrónusának érezte magát és ezen a címen beleszólási jogot követelt magának a Kelet ügyeibe.

Az orosz politikának ezt a vonalvezetését az első világháborút követő években egy rövid intermezzo szakította meg, amikor a szovjet-kormány látszólag *lemondott minden délfelé irányuló terjeszkedési szándékáról* és erőteljesen támogatta a közkeleti népek felszabadulási törekvéseit. Bár kétségtelen, hogy ennek a politikának az éle az angol imperializmus ellen irányult, mégis több keleti nép felszabadulása, mint például a törököké, perzsáké és afgánoké, csakis a szovjet segítségére vált lehetségessé.

Mélyen jellemző erre a politikai vonalvezetésre az 1921 március 16-án megkötött török-orosz szerződés bevezetésének első szakasza, amely így szól: „A szerződő felek megállapítják a Kelet nemzeti szabadságmozgalmainak és a dolgozó Oroszország új szociális rendért folytatott küzdelmének *azonosságát* és nyomatékosan kihangsúlyozzák a Kelet népeinek

jogát a szabadságra, függetlenségre és a saját kívánságaiknak megfelelő kormányformákra.”

Az új és félig fasiszta berendezkedésű Törökország kialakulását a szovjet-kormány segítette elő a leghatásosabban és ugyancsak a szovjet-diplomácia hozta létre az úgynevezett „keleti paktumot” Törökország, Perzsia és Afganisztán között. Az orosz kormány külpolitikai vonalvezetése azóta lényeges változásokon ment át, vagy helyesebben, visszakanyarodott az érszázados vonalra, amely szinte önműködőleg adódik az ország geopolitikai helyzetéből. A meleg tengeri kijáratokra vonatkozó orosz igények képezik ennek a háborúnak is legkényesebb problémáit, amelyeknek megoldási kontúrjai még ki sem bontakozhattak.

Az ötödik nagyhatalom, amelyet egyre növekvő érdekek fűznek a Közel-Kelethez, az *amerikai Egyesült Államok*. Már az első világháborút megelőző években éles versenyben álltak egymással a levantei petróleumért az amerikai és angol kőolaj-érdekeltségek. Ebben a versenyben, mint láttuk, az angolok futottak be elsőnek. A világháború befejezése után Amerika lemondott minden igényéről a zsákmányból, sem területet, sem jóvátételi összeget nem kért magának, csupán egyetlen követelést támasztott: *résztesdni akart a Közel-Kelet petróleumtartalékaiból*, amelyek most a szövetségesek ölébe hullottak. A béketárgyalások kuliszái mögött a legizgalmasabb viták e tárgy körül zajlottak. Angliát azonban nem igen befolyásolják szentimentális szempontok. A hűséges és nagylelkű szövetségessel szemben körömszakadtáig védte saját gazdasági és hatalmi érdekeit, míg végül csakugyan sikerült távoltartani a levantei olajmezőktől a veszedelmes amerikai konkurenst. *Abban, hogy Amerika a béketárgyalások után olyan kiábrándultan elfordult Európától, nem kis része, volt a levantei kőolaj körül lefolyt csúnya alkumak.*

A mostani háború során még nagyobb nyomatékkal domborodott ki a közeikeleti petróleumtartalékok jelentősége, főként Amerika számára. Ezalkalommal azonban úgy látszik, Amerika nem akarja magát szövetségesei nagylelkűségére bízni, hanem jóelőre reális biztosítékokat igyekszik szerezni magának. Hyen biztosítéknak látszik az a körülmény, *hogy a moszuli és délperzsi olajvidékek katonai védelmét máris amerikai csapatok vették át...* Kétségtelen, hogy Amerika a háború

után is cselekvő szerepet kíván majd játszani a Közel-Keleten, ami különösen a *zsidó Palesztina jövője* szempontjából bír megkülönböztetett fontossággal.

Utoljára hagytuk a hatodik nagyhatalmat. *Angliát*, amelynek az összes többiekénél nagyobb érdekei forognak kockán a Levanten és amely ennek megfelelően a legnagyobb befolyást is küzdötte ki magának ezen a területen. Anglia megkülönböztetett szerepét a Közel-Kelet problémakomplexumában már az előző fejezetek során többször érintettük. Összefoglalóul még csak annyit, hogy míg a többi államokat csupán egy-egy részlet érdekli a Levante kérdés-tömegéből (Oroszországot például a tengersizosok, Németországot főként a piacok és nyersanyagok, Olaszországot a biztonsági és telepítési szempontok, Amerikát pedig kizárólag a petróleum), addig Angliát *valamennyi* szempont egyformán és közvetlenül érinti. Láttuk, hogy éppannyira van szüksége a Levante nyersanyagaira, mint felvevő-piacaira, stratégiai támaszpontjaira éppúgy, mint közlekedési útvonalaira, amelyek a legrövidebb átjárót képezik India felé. Anglia számára tehát a Közel-Kelet India kulcsa ég annak elvesztése úgyszólván India elvesztésével egyértelmű. Az angol politika ekként is értékeli ezt a területet.

Nem lehet kétséges, hogy Anglia a mostani háborút mindenekelőtt arra igyekszik majd felhasználni, hogy *megszilárdítsa közelkeleti pozícióit*, amelyek a béke éveiben alaposan megrendültek és visszaszerezze azt, amit az elmúlt 25 év alatt elvesztett.

Ez a huszonöt év ugyanis a defenzíva korszaka volt az angol imperializmus, számára, amely lépésről-lépésre vonult vissza az ébredő keleti nacionalizmusok támadásai elől. E nemzeti függetlenségi mozgalmakkal szemben *az egyezkedés, a taktikázás, a visszavonulás* politikáját folytatta. Anglia nem szereti a permanens háborút, különösen békeidőben nincs kedve háborúzni. Inkább megalkuszik, visszahúzódik, addig a pontig, ameddig a birodalom létfontosságú érdekei megengedik. Itt aztán megáll és ha másként nem megy — harcol is.

1920. decemberében a Népszövetség első ülésén Lord *Balfour* angol külügyminiszter még közönséges rablóvezérnek nevezte *Kemal pasát*, aki szerinte ahhoz az egészen alacsonyrendű embertípushoz tartozik, amely „teljességgel képtelen arra, hogy megértse azokat a magas eszményeket, amelyeknek

megvalósítása céljából a Népszöveget életre hívták.” Ez a lesújtó vélemény nem akadályozta meg Angliát abban, hogy már 1923-ban a lausannei szerződésben elismerje a Kemal szabadságharca által teremtett befejezett tényeket, sőt abban sem, hogy néhány évvel később baráti, majd szövetségi viszonyba lépjen Kemal Törökországgal.

Ugyanígy vonult vissza 1921-ben Perzsiából Zia Eddin és Reza Khán kozákbrigadéros (a későbbi sah) felkelésének nyomása alatt. Az angol csapatok csaknem harc nélkül hagyták el Perzsiát. 1922-ben az egyiptomi nacionalista mozgalom kényszeríti arra Angliát, hogy lemondjon az Egyiptom fölött gyakorolt protektorátusról és elismerje az ország formális függetlenségét. Ugyanebben az évben és ugyanezen okok miatt feladta az Irak fölött gyakorolt mandatárius jogokat és szövetségi szerződésben szabályozta a független Irakhoz való viszonyát.

A permanens visszavonulás során Anglia lemondott ezekben az országokban a hatalom minden külső megnyilatkozásáról, de *egy percre sem mondott le a petróleumról és a szabad közlekedésről*. Mindig gondja volt arra, hogy a kőolajmezők és a fontos közlekedési utak, főleg a Suez-csatorna az *ő tényleges* hatalmában maradjanak.

Az angol kormány huszonöt éves palesztinai politikája is csak ennek *a defenzív stratégiának* ismeretében érthető meg. 1922-ben az arab nemzeti mozgalom fokozódó nyomásának hatása alatt leszakítja Palesztina testéről Transzjordániát és mint különálló arab királyságot kivonja a zsidó nemzeti otthon rendelkezéseinek hatása alól. Ezt követik a hírhedt „Fehér Könyvek”, amelyek mind *a kisebb ellenállás irányában haladva* egy-egy fokkal továbbvittek a Balfour-deklaráció eredeti értelmezésének megszükitéséhez. De volt egy pont, ahol az angol visszavonulás mindig megállott, amelynél tovább a legsúlyosabb válság idején sem volt hajlandó menni. Ez a pont maga a Balfour-deklaráció, a zsidó nemzeti otthon gondolata volt. Ezen alapelv mellett — ha néha leledukált és megtépzott formában is — *az angol politika a legnehezebb időkben is kitartott*. Kétségtelen, hogy ezt nemcsak az adott szó és a gentlemanlike-ség kedvéért tette. A későbbiek során látni fogjuk, hogy a palesztinai zsidó állam megteremtése több, mint 100 eztezdje szervesen beletartozik az angol keleti politika alap-

vető elvei közé. *Reális, parancsoló birodalmi érdekek is közre játszottak*, amikor Anglia minden akadály ellenére is hűségét maradt a zsidó Palesztina megteremtésének eszméjéhez.

A hat nagyhatalom mérkőzése a feltámadó Közel-Kelet birtokáért még nem ért véget. Sőt, nagyon valószínű, hogy a most folyó háború befejezése után sem fog végetérni. Nemcsak azért, mert már most látható, mennyi nyitott és vitás kérdés marad a háború után is a hatalmak között, de főként azért, mert a hat nagyhatalom mellett félelmeles komolysággal lép elő a *hetedik* nagyhatalom: az ottélő népek ébredő nemzeti tudata és feltarthatatlan európaiasodása. Nem lehet kétséges, hogy a mérkőzés további során ez a hetedik nagyhatalom *egyre növekvő* súllyal fogja érezteni befolyását cs végeredményben ő fogja eldönteni a küzdelem sorsát. *De addig még sok idő fog eltelni.* Túl nagy nemzetközi érdekek forognak itt kockán, túl exponált földrajzi helyzettel és túlértékes természeti kincsekkel áldotta és verte meg a sors ezt a területet, semhogy az ottélő népek, amelyek még művelődésük, szociális fejlődésük és állami szerveztségük kezdetén állanak, egyedül és önállóan vállalhassák annak kormányzását és védelmét. A világ nagy, vezető nemzetei még jódarab ideig részt fognak kérni és venni maguknak e területek sorsának intézésében és kincseink kiaknázásában.

NYOLCADIK FEJEZET.

A NÉPEK VISZONYA PALESZTINÁHOZ.

A zsidóság viszonya Palesztinához. — Napoleon palesztinai tervei. — Orosz terv a zsidó állam helyreállítására. — Lengyel felhívás a zsidósághoz Palesztina újjáépítése érdekében.

Meg kell vizsgálnunk ezek után, milyen esélyei vannak a zsidó államépítés kísérletének e roppant hatalmi érdekek összecsapásának színhelyén. Megállja-e a helyét a zsidó Palesztina fiatal palántája a hatalmak versengésének ebben a viharos légkörében? Ez a kicsiny ország ugyanis *épp a közepén fekszik a Földközi tenger keleti medencéjének* s ha a természet nem is szórta rá olyan bőkezűen kincseit, földrajzi fekvése annál nagyobb jelentőségűvé teszi. Itt van a Levante szíve, itt futnak össze a Kelet közlekedésének legfontosabb útöerei. „Palesztina mindig kimondottan átmenő ország volt, amely jelentőségét nem annyira saját értékeitől, mint földrajzi helyzetétől kapta.” (Auerbach.) Hajlandók lesznek-e a hatalmak megtérni, vagy pláne elősegíteni egy zsidó állami közösség kialakulását Palesztinában? Érdeklükben áll-e, hogy az ezidőszerint még primitív és túlnyomóan arab-lakta Közel-Keletre egy olyan európai színvonali nép telepedjék le, mint a zsidó, amely szükségszerűleg új életritmust, új gazdasági és politikai szemléletet hoz magával erre a tájra?

Ennél a kérdésnél is úgy juthatunk közelebb a helyes felelethez, *ha megkeressük azt a történelmi hátteret, amelyből a probléma relief szerűen kiemelkedik. Ez a háttér: a zsidóság és a népek viszonya Palesztinához.*

Ami a zsidóság és Palesztina viszonyát illeti, ez a kapcsolat olyan nyilvánvaló, hogy taglalása e helyen fölöslegesnek látszik. A zsidó nép a diaszpóra kétezer éve alatt egy percre sem veszítette el eleven kapcsolatát ősei országával és sohasem adta fel a reményt, hogy oda vissza fog térni. A Peel Lord vezetése alatt 1936-ban Palesztinába küldött angol királyi bizottság jelentése ennek a ténynek igazolására azt a jellemző pél-

dát hozza fel, hogy a zsidók — ha a föld bármely részén is laknak — akkor imádkoznak esőért, amikor arra Palesztin/inak van szüksége. A zsidó imarendben ugyanis az esőért való ima (Tefillat gesem) a Sátoros ünnep hetedik napján szerepel, vagyis ősszel, amikor az esős évszak kezdődik Palesztinában, a harmatért való ima pedig (Tefillat tal) húsvét első napján, vagyis tavasszal, amikor Palesztinában már csak a bő éjjeli harmatok frissítik fel a növényzetet. Az ilyen példák százait lehet még felsorolni. A széder-esték „Lesana habba bi Jerusalajim” (Jövő évre Jeruzsálemben!) felkiáltása — leszámítva a nyugati asszimiláció néhány évtizedét — mindig a zsidó lélek mélyéből feltörő őszinte sóvárgás volt. A galut zsidója rendületlenül hitt abban, hogy jövőre csakugyan Jeruzsálemben ünnepli meg a szabadulás ünnepét. Ez a hit és remény adott erőt neki, hogy elviselje a hazátlanság egyre súlyosabb szenvedéseit.

A Palesztinába való visszatérés gondolata nemcsak passzív vágyakozás volt, hanem meg-megújuló megvalósítási szándék is. A diaszpóra történelme során a zsidó nép kisebb-nagyobb tömegei számtalanszor kísérelték meg, hogy visszatérjenek az ősök földjére, de egyrészt a zsidó nép szervezetszerűsége és a központi vezetés hiánya, másrészt a Levante reménytelen elhanyaglása nem tették lehetővé, hogy ezek az elszigetelt vállalkozások átfogó országépítési tervvé fejlődjenek. *A zsidó tömegek készek voltak vakon követni bárkit, aki azt ígérte nekik, hogy Palesztinába vezeti őket.* Nem egyszer kalandoroknak, álmissziásoknak is felüllek, akik tudatosan, vagy öntudatlanul visszaéltek a zsidó lelkekben kitűrülhetetlenül ott élő gyermeki vágyakozással az ősi rög után.

De nemcsak a zsidók tekintették Palesztinát jövőző hazájuknak, hanem a keresztény népek is számoltak azzal a felbonthatatlan érzelmi kapcsolattal, amely a zsidóság és Palesztina között fennáll. Mivelvt felszabadult a világ a középkori egyház merev zsidószemlélete alól, az európai népek egyre inkább kezdték a zsidóság Palesztina-vonzalmát *reális politikai tényezőként megítélni és értékelni.* A zsidó történészek nem méltatták eddig kellő figyelemre azt a rendkívül sajátos jelentőséget, hogy *valahányszor az utolsó százötven év alatt a keleti kérdés az európai politika napirendjére került, mindannyiszor felvetődött — még pedig kizárólag keresztény részről —*

*a palesztinai zsidó állami megteremtésének gondolata is. Minden nagyhatalom, amely az utolsó százötven évben meg akarta hódítani a Levantet, vagy komolyabban foglalkozott e terület sorsának végleges elrendezésével, szinte önkéntelenül vonta kombinációi közé a zsidó állam visszaállításának lehetőségét. Palesztinát nem tudták másként elképzelni, mint zsidó államot. Még jóval a politikai cionizmus megindulása előtt számos keresztény államférfi, író és gondolkodó jött rá a kettős igazságra, hogy *sem Palesztina sorsa nem oldható meg zsidók nélkül, sem a zsidó nép sorsa nem oldható meg Palesztina nélkül.**

Ama államférfiak sorában, akik a zsidó állam helyreállításának gondolatát az újabb korban felvetették, első helyen ismét *Napóleont* kell említenünk, akinek politikai zsenialitását és jövőbelátását a Közel-Kelet nem egy problémájával kapcsolatban már megfigyelhettük.

1799. április 17-én, amikor Napoleon útnak indította seregeit Szíria és Palesztina meghódítására, felhívást intézett Ázsia és Afrika zsidóságához, amelyben közli, hogy vissza akarja adni a zsidóságnak szent országát és „Jeruzsálemet régi fényében akarja feltámasztani”. Éppen ezért felszólítja e területek zsidóságát, gyülekezzenek zászlaja alá és segítsék fegyvereit diadalhoz. A felhívásnak nem volt nagy visszhangja, bár a „Moniteur” 1799. május 22-i számában oly értelmű tudósítás jelent meg, hogy a Napoleon által felszerelt zsidó ezredek már Aleppót fenyegetik. A történelem mit sem tud ezekről a zsidó ezredekről, ellenben tudja, hogy a palesztinai zsidók mindvégig lojálisak maradtak a törökökhöz, annak ellenére, hogy a franciák iránti szimpátiával vádolták őket.

A zsidó történészek nagyrésze szkeptikusan ítéli meg Napóleonnak a zsidó állam visszaállítására vonatkozó proklamációját. Dubnow egyszerű sakkhúzásnak tekintí, amellyel a nagy hadvezér a zsidó lakosság szimpátiáját akarta megnyerni. Szokolow a „Geschichte des Zionismus” című könyvében *nem* tartja ilyen üres és rögtönzött Ígéretnek és azt a feltevést igyekszik valószerűsíteni, hogy Napoleon a proklamáció tartalmát előzetesen megtárgyalta a francia kormány tagjaival, sőt a francia zsidóság vezetőivel is.

Kétségtelenül vannak adatok, amelyek arra mutatnak, hogy Napoleon abban az időben igen komolyan foglalkozott

egy keleti birodalom létesítésével, amelynek középpontjában Jeruzsálem és az újjászülető zsidó állam állana. *Bourienne*, Napoleon államminisztere, emlékirataiban megírja, hogy Napoleon az egyiptomi hadjárat során többször említette neki, hogy hadjáratának végső célja Törökország letiprása. A Török Birodalom helyén egy nagy keleti császárságot alapít majd, amely méltón fogja megörökíteni nevét az utókor számára. Ugyancsak *Bourienne* említi meg, hogy az angol diplomaták annak idején serényen terjesztették a pletykát, hogy „*a kis-tüzértiszt Jeruzsálem királya akar lenni*”. Bárhogy is álljon a dolog, a proklamáció szándékainak őszintesége tekintetében, kétségtelen tény, hogy abban a pillanatban, amikor ez a zseniális államférfi és hadvezér Palesztinával érintkezésbe került, *első gondolata a zsidó állam helyreállítása volt*. Ahogy a világ sok más kérdésében évtizedekre, sőt századokra előrelátott, Palesztina tekintetében is megsejtette a jövő nagy lehetőségét.

Az orosz politika vonalvezetésében szintén megtalálhatjuk a zsidó állam gondolatának nyomait. Ez ugyancsak akkor történt, amikor Oroszország közvetlen érintkezésbe került a keleti problémával. A XVIII. század második felében Oroszország sorozatos háborúkat folytatott Törökországgal. E hadjáratok során az orosz kormány különböző szolgálatokra használta fel Ali beyt, a rebellis bandavezért. Ali bey többek között arra is megbízást kapott, hogy *kezdjen tárgyalásokat a Földközi tenger környékén lakó zsidókkal egy orosz támogatás mellett létesítendő palesztinai zsidó államról*. A kalandos természetű kezdeményezés sorsáról nincs tudomásunk, de maga a tény elegendő tézisünk alátámasztására: a zsidó állam gondolata mindenütt felmerül, ahol a Kelet újjárendezésének problémája felvetődik.

Az orosz vonatkozásokhoz tartozik a „dekabrista” néven ismert forradalmi mozgalom programja is, amely szerint a zsidókérdés leghelyesebb megoldási módja a zsidó állam megteremtése. Ezt a programmpontot 1825-ben dolgozta ki Pestel ezredes, a dekabrista mozgalom egyik neves vezető tagja.

Ugyanílyen értelemben nyilatkozott meg 1832-ben, a Parisban működő lengyel nemzeti bizottság is. A bizottság a zsidósághoz intézett felhívásában kijelenti, hogy amennyiben a zsidóság akarja, Lengyelország minden erejével hajlandó támogatni egy zsidó állam megalakításának tervét Palesztinában.

KILENCEDIK FEJEZET.

ANGLIA SZÁZÉVES KÜZDELME PALESZTINÁÉRT.

Mehmed Ali egyiptomi szabadságharca. — A londoni öthatalmi konferencia. — A „Restoration of Jews” mozgalom. — Lord Shaftesbury naplója. — Angol lapvélemények 1840-ben Palesztináról.

A legintenzívebben természetesen azt az országot foglalkoztatta a zsidó állam gondolata, amely általánosságban is a legtöbbet foglalkozott a Közel-Kelet problémájával: Angliát. Azt mondják, Angliát elsősorban a Biblia szeretete tette fogékonnyá a palesztinai zsidó állam terve iránt. Bizonyára így is van. De kétségtelen az is, hogy ez a biblikus hangulat rendszerint akkor lépett fel nagyobb erővel, amikor a Közel-Kelet sorsába be kellett avatkozni a Brit birodalom érdekében. Százakra rug azoknak az angol politikusoknak, íróknak és egyházi férfiaknak a száma, akik a XVI. századtól kezdve hirdették a zsidó állam visszaállításának szükségességét. Köztük olyan nevek, mint Thomas Newton, Bristol püspöke, Thomas Witherby, Lord Byron, a költő és szabadságharcos, Walter Scott, az író, stb. Reális politikai alakot mégis csak akkor öltött az eszme, amikor a keleti kérdés időszerűvé vált az európai diplomáciában.

Az 1838-39. években *Mehmed Ali*, az egyiptomi szabadságharc győzelmes vezére elfoglalta Szíriát, amelyhez akkor Palesztina is hozzátartozott. Az egész török flotta 20.000 emberével megadta magát *Mehmed Alinak*. Úgy látszott, Törökország menthetetlenül összeomlik, ha a nagyhatalmak nem sietnek sürgősen segítségére. Már pedig Törökországot meg kellett menteni egyszerűen azért, mert az egymásra féltékeny nagyhatalmak nem tudtak megegyezni abban, miként osztozzanak a török birodalom hulláján. Európa „beteg emberei”

ezért még nyolcvan évig életben tartották.

A török flotta árulással párosult elbukása volt az a vészjel, amelyre a nagyhatalmak megmozdultak. Londonban öt-hatalmi konferencia ült össze a keleti kérdés megvitatására. Hónapokig húzódtak a tárgyalások, de a hatalmak nem tudtak megegyezni egymással. Franciaország nyíltan *Mehmed Ali* ügyét támogatta, mert így remélte befolyását növelni a Levanten. Anglia viszont ragaszkodott hozzá, hogy *Mehmed Ali* ürítse ki Szíriát és adja vissza a török flottát, mert birodalmi érdekeit veszélyeztetve érezte volna, ha ezen a területen egy idegen nagyhatalom túl nagy befolyásra tenne szert. A vég nélküli tárgyalások befejezését végül is a szíriai druzok és keresztények felkelése siettette. 1840. július 15-én a konferencián résztvevő *öt nagyhatalom közül négy*, mégpedig Anglia, Oroszország, Ausztria és Poroszország szerződést kötöttek egymással, amelynek értelmében nyomban ultimátumot intéznek *Mehmed Ali*hoz és felszólítják az ázsiai török birtokok azonnali kiürítésére, valamint a török flotta visszaadására. Szíria és Egyiptom kikötőit az ultimátummal egyidejűleg blokád alá helyezték. Minthogy *Mehmed Ali* először vonakodott a követeléseknek eleget tenni, az angol hajóhad *Róbert Stopford* admirális parancsnoksága alatt ágyúzni kezdte Akkó várát, amely *Mehmed Ali* legfontosabb arzenálja is volt. 1840. nov. 3-án Akkó megadta magát s néhány nap alatt Palesztina legnagyobb része az angolok kezében volt. 1841. július 10-éra *Mehmed Ali* kénytelen volt aláírni „A Levante pacifikálásáról szóló londoni szerződést”, amelyben lemondott Szíriáról és teljesítette a londoni konferencia többi határozatait is.

Most aztán felmerült a kérdés, mi legyen Palesztina további sorsa. Az angol közvélemény egyre világosabban juttatta kifejezésre azt az óhaját, hogy Anglia vegye birtokába az-ikkói kikötőt, sőt egész Palesztinát. Maga *Lord Palmerston* külügyminiszter is hajlott a megoldás felé, de egyelőre nem állott rendelkezésére olyan kifogástalan *jogcím*, amelynek alapján Palesztinát Anglia számára igényelhette volna. Minden más területtel kapcsolatban elegendők lettek volna azok a stratégiai és politikai indokok, amelyek a Brit birodalom biztonsága szempontjából oly kívánatosá teszik Palesztina birtoklását, de a Szentfölddel kapcsolatban az ilyen profán indokok nem voltak elég meggyőzőek. *Egyetemesebb, erkölcsösebb ér-*

vekre kellett hivatkoznia annak, aki Palesztinát meg akarta szerezni. A törökök hálából talán oda is adták volna Palesztinát Angliának, de nebezebb volt a helyzet a többi nagyhatalommal szemben. Franciaország, mint a katolikus érdekek évszázados védnöke a Keleten, természetes jogának tartotta, hogy a Szentföld protektora legyen. Oroszország, mint az ortodox egyház mentora, szintén igényt emelt a palesztinai szenthelyek védnöki tisztségére, de ugyanakkor bejelentette, hogy az orosz politika felfogása szerint *Palesztina sohasem lehet egyetlen hatalom tulajdona*. Érezte minden állam, amely e kérdéssel kapcsolatba került, hogy *Palesztinát nem lehet egyszerűen meghódítani*, vagy birtokba venni, mint a gyarmati világ valamely más területét. A nyers hatalmi érdekeknek itt — legalább látszólag — háttérbe kell szorulniuk. *Palesztina nem lehet közönséges hadizsákmány*.

A „Restoration of Jews” mozgalom.

Miközben a londoni konferencia végtelenbe nyúió tárgyalásai a zárt ajtók mögött folytak, az angol közéletben egyre erőteljesebben kezdte hangját hallatni a „Restoration of Jews” nevű mozgalom, amelynek célja a zsidó állam helyreállítása volt. A legelőkelőbb keresztény írók, tudósok és politikusok sorakoztak a mozgalom zászlaja alá és a legtekintélyesebb angol lapok tartották állandó napirenden a mozgalom célkitűzéseit. Széleskörű propaganda indult meg, hogy *a nagyhatalmak adják vissza a zsidó népnek Palesztinát*. Az 1840-41. évek folyamán több, mint 300 népgyűlést tartottak Angliában a zsidó állam visszaállítása érdekében. Ha megfigyeljük a mozgalom vezető elméinek megnyilatkozásait; hamar meg fogjuk állapítani, milyen ésszerű adagolásban van bennük elosztva az igazi humanizmusból fakadó önzetlen segítőkészség az üldözött zsidóság iránt és a józan önzésből fakadó angol hatalmi érdekek szolgálata. A világ egyetlen nációja sem képes ilyen természetesen és harmonikusan egybekapcsolni az önzetlenséggel, az ideálisát a haszonnal. E megnyilatkozásokból is világosan kiderül, hogy a mozgalom vezetőinek felfogása szerint *csakis a zsidó állam létesítése képezheti az egyedüli erkölcsi alapot és jogcímet arra, hogy valamely nagyhatalom uralmi szférájába vonhassa Palesztinát*. Palesztinára csak az a

hatalom emelhet igényt, amely erre a példátlan történelmi feladatra vállalkozik és amelyet a zsidóság bizalma is felhatalmaz e feladat vállalására. Ez volt a valóban bibliai szellemtől áthatott „Restoration of Jews” mozgalom *reálpolitikai* magva. A nagy politikai gondolat azonban csak 80 évvel később, a Balfour-deklarációban ölthetett testet.

A Restoration-mozgalom egyik legkiválóbb vezetője Lord Shaftesbury, a későbbi Earl Ashley volt. Naplójegyzeteiből megtudjuk, hogy már jóval az öthatalmi konferencia megnyitása előtt tárgyalásokat folytatott Lord Palmerstonnal a zsidó Palesztina megteremtése ügyében. 1838. augusztus 1-én a következőket írta naplójába:

„Ma Palmerstonnal ebédeltem. Ebédután négyszemközt maradtunk és én előadtam neki tervemet. Néhány kérdést tett fel és megígérte, hogy megfontolja javaslataimat. Milyen különösek a Gondviselés útjai! Úgy látszik, Palmerstont szemelte ki Isten eszközül arra, hogy régi népével jót gyakoroljon és visszaültesse jogaiba. Ő még nem hisz ebben a küldetésben, de mindent meg akar tenni. Bár magatartásának indító rugója a jóság, mégis ingadozik még. El kell oszlatnom néhány politikai, pénzügyi és kereskedelmi ellenvetését. Érveim hatással vannak rá.”

A Keleten zajló háborús események hosszabb időre megszakították Shaftesbury és Palmers ton tárgyalásait. Csak két évvel később, 1840. augusztus 24-én, tehát már a londoni konferencia befejezése után, találjuk Shaftesbury naplójában a következő bejegyzést:

„Palmerston közölte velem, hogy írt Lord Ponsombynak (Anglia konstantinápolyi követének) és megbízást adott neki. beszéljen Resid basával a zsidók védelméről és bátorításáról (a palesztinai bevándorlásra). Ez az első lépés Cyrus király napjainkban megismétlődő dekrétuma felé.”

1840. szeptember 25-én:

„Tegnap fogtam hozzá a Palmerstonnak szánt emlékirat elkészítéséhez, amelyben részletesen kifejtem tervemet a zsidóknak ósházájukba való visszahívásáról. „Visszahívás” talán túlerős kifejezés, inkább nevezük „engedélynek”, — ha a zsidók élni akarnak velem. Rövid összefoglalást akarok megszerkeszteni, hogy megtámasszam velem Palmerston memóriáját és leszögezzem javaslatom alapelveit.”

1840. november 4-én:

„Félretettem minden személyi meggondolást és közbenjártam a Times-nél, hogy a szíriai (palesztinai) kérdést megfelelően kezelje. Közbenjárásom eredményes volt. Palmerston ma este közölte velem, hogy a konzervatív lapok segítségével sok nehézséget takarított el az útból.”

A Times hasábjain csakugyan megjelent ezekben a hónapokban néhány igen barátságos hangú cikk „a zsidók visszahívásáról”. Az egyik cikk például beszámol arról, hogy befolyásos angol vezető emberek emlékiratot intéztek Európa proteetáns fejedelmeihez, amelyben nyomatékosan kihangsúlyozták a zsidó állam visszaállítása mellett szóló protestáns szempontokat. Ezek természetesen elsősorban teológiai jellegűek. Egy másik Times-cikk arról közöl tudósítást, hogy komoly politikai tárgyalások vannak folyamatban abból a célból, hogy a zsidóságot visszasegítsék ősei országába az öt nagyhatalom védelme alatt. A terv gyakorlati előkészítése érdekében egy nemes lord megbízást kapott bizonyos információk beszerzésére. A lord kérdőívet készített, amely a következő kérdéseket tartalmazza:

1. Milyen álláspontot foglalnak el azok a zsidók, akiket ön ismer, a Palesztinába való visszatérés kérdésében?
2. Hajlandók lennének azok a zsidók, akiknek vagyonuk és mesterségük van, Palesztinába költözni és vagyonukat öz hazájuk feltárására beinvestálni, feltéve, hogy életüket és vagyonukat törvények és szerződések biztosítanák?
3. Mikor volnának hajlandók útrakelni?
4. Hajlandók lennének-e saját költségre hazatérni?
5. Alávetnék-e magukat az ország törvényeinek, ha jogikat és különleges státusukat az európai nagyhatalmak garantálnák?

A Times-cikk nem közli sajnos, hogy kikhez küldte szét a nemes lord (nyilván Shaftesbury) a kérdőíveket és nincsen semmi tudomásunk a beérkezett válaszokról sem. A kérdőív szövegéből azonban kétségtelenül megállapítható, hogy *főként a zsidóság magatartásától függött, vajjon eredménnyel jár-e a Palesztina-barát angol politikuskok akciója vagy sem*. Csak a zsidók kifejezett akaratnyilvánítása adhatta volna meg Angliának a jogcímet arra, hogy Palesztinát a birodalom védelme alá helyezze. De a zsidó nép akkor még néma és szervezetlen volt.

Akik helyette és nevében beszéltek, a közeledő eniaticipáció fényétől elkáprázott nyugati zsidó vezetők, nem látták meg az itt kínálkozó páratlan világtörténelmi chance-ot.

A kor másik vezető angol lapja, a Globe, 1840. augusztus 14.-i számában ugyancsak lelkes szavakkal emlékezik meg a palesztinai zsidó restauráció tervéről: „Az a tény, amely megadja a zsidóknak a Palesztinába való visszatérés lehetőségét, hogy ott békésen és zavartalanul élhessenek, az angol korona legszebb drágakövei közé fog tartozni. Cyrus nevét a Biblia megörökítette azért, mert megengedte a zsidóknak, hogy a fogságból hazatérhessenek Jeruzsálembe. Bizonyos, hogy Anglia sem akar majd lemondani arról a lehetőségről, hogy hasonlóan nagylelkű cselekedetéért hasonló értékű jutalomban és tiszteletben legyen része. Az idő most kedvező erre, mert a közönség mozgékony és emberszerető része szimpátiával kíséri a zsidók ügyét és hangos tetszéssel üdvözlőné azt a kormányt, amely megvalósítaná azokat a törekvéseket, amelyek most a nép ügyében megnyilatkoznak.”

TIZEDIK FEJEZET.

CHURCHILL EZREDES MEMORANDUMAI.

Churchill ezredes két memorandumot intéz Sir Moses Montefiorehoz Palesztina újjáépítése ügyében. — A „Board of Deputies” elutasító válasza. — A zsidó történelem ítélete.

Shaftesbury mellett Charles Henry Churchill ezredes volt ebben az időben a „Restoration of Jews” mozgalom másik kiemelkedő alakja. Míg Shaftesbury a kormány felé, Churchill a zsidóság felé hirdette Palesztina újjáépítésének eszméjét. Churchill 1839-40-ben, mint vezérkari tiszt, résztvett a szíriai és palesztinai angol expedíciós hadseregben, majd hosszabb ideig Anglia konzulja volt Szíriában. Ilyenformán bőséges alkalma volt alaposan megismerni a keleti kérdést és annak az angol birodalomra vonatkozó kihatásait

Szíriai és palesztinai tapasztalatairól igen értékes könyvet írt, amelyben annak a hitének ad kifejezést, hogy ez a táj nemsokára ismét egy nagy világbirodalom központja lesz. Hamar el fog jönni az idő, amikor Szíria és Palesztina nem költséges és álomszerű utazások országa lesz, amely múltó örömeivel varázsol el, hanem erős kormányzattal, modern intézményekkel és praktikus törvényekkel bíró állam. Mint katonai szakértő, Churchill Napoleon felfogását osztja, amely szerint *Akkó a Kelet kulcsa* és India biztonságának legfontosabb stratégiai bázisa. „Éppen ezért minden angolnak tisztában kell lennie vele, hogy ha Anglia fenn akarja tartani hatalmát a Keleten, Szíriát és Egyiptomot okvetlenül befolyási szférájába kell vonnia... Felszólítom tehát honfitársaimat, fogadják el ezt a politikai alapelvet... Az angol géniusz van kiszemelve arra, hogy a Kelet népeit vezesse.”

Churchill ezredes a keleti újjászületés legfontosabb eszközének a palesztinai zsidó állam visszaállítását látja és bámu-

latos reálpolitikai érzékkel megsejti, hogy *Anglia is csak így valósíthatja meg e területtel kapcsolatos terveit.* Meg van győződve róla, hogy elsősorban a zsidók akaratán múlik Palesztina újjáépítése. Éppen ezért először a zsidókhoz fordult nagrelképzeléseivel.

1841. június 11-én memorandumot intézett Sir Moses Montefiore-hoz, az angol zsidóság nagyteknitelyű vezetőjéhez. Montefiore-ról köztudomású volt, hogy odaadó barátja a palesztinai kolonizáció eszméjének. Churchill memorandumában többek között ezeket írja: „A zsidóknak maguknak kell kezükbe venniük sorsuk irányítását és követeléseiknek kell a nagyhatalmak támogatását. Gyűljenek össze a zsidó nép legkiválóbbjai és határozzanak követeléseikről... A keleti diplomáciába új momentum került, olyan momentum, amelynek révén a gazdag és befolyásos zsidó vezető férfiak ténykedései segítségével rendkívüli eredmények lesznek kiválthatók, ha a mozgalom egyidejűleg egész Európában megindul. A nyugati hatalmak Törökország feltámasztására irányuló kísérletei szegyenletes kudarccal fognak végződni. Szíriát és Palesztinát okvetlen európai védelem alá kell helyezni és az európai kultúrás jellem értelmében kormányozni. Ennek a történelmi folyamainak rövidesen be kell következnie. *A keleti kérdés rendezése szempontjából rendkívül előnyös lenne, ha a zsidók éretten és előkészítve kijelenthetnék, ime készek vagyunk arra, hogy birtokunkba vegyük az országot, hogy jelépsük és felvirágoztassuk azt.* Ha a zsidók minden erejükkel egész Szíria és Palesztina megszerzésére törekszenek, nem lehet kétséges, hogy legalább a Palesztina felett való uralmat meg fogják szerezni, mert ennek a fordulatnak előbb-utóbb be kell következnie.”

Valószínű, hogy Churchill ezredes nem kapott kielégítő választ memorandumára, mert 15 hónappal később, 1842. augusztusában újabb memorandumot intézett Montefiorehoz, amelyben most már erőlesen sürgeti az európai zsidóság nyílt kiállítását a zsidó Palesztina megteremtése mellett. „Mélységes meggyőződés, — írja, — hogy amennyiben Anglia és a kontinens zsidósága az én javaslatom szellemében megszövegezett beadvánnyal fordulna az angol kormányhoz, a palesztinai zsidó otthon felépítése rövidesen lehetségessé válik.” Konkrét javaslata az, hogy a zsidók Earl of Aberdeen külügyminiszter

útján kérjék az angol kormánytól, küldjön ki Szíriába, illetőleg Palesztinába egy megfelelő képességű férfiút, azzal az egyetlen feladattal, hogy a kint élő zsidók védelmét ellássa és érdekeikre vigyázzon. Ennek a meghatalmazott kormányzónak jogait és kötelességeit az angol külügyi hivatal és a megalakítandó „Zsidó Komité” közösen állapítanak meg. (íme a 30 évvel később megalósított Jewish Agency és a főkormányzói tisztség csirája.)

Churchill memorandumának kellő értékeléséhez tudnunk kell, hogy azokat nem egy felelőtlen magánszemély írta, hanem Anglia aktív diplomáciai képviselője Szíriában, aki minden bizonnyal jól ismerte a kormány intencióit és terveit e területekkel kapcsolatban. Ha ez a kiváló katona és diplomata helyén valónak látta, hogy ilyen *határozott sugalmazásokat adjon* a zsidóságnak, bizonyára oka volt feltételezni, hogy azok a kormánynál is meghallgatásra találjanak. Az embernek szinte az az érzése, hogy az angol kormány *várta a zsidóktól ezt a kezdeményezést.*

Ebben a zsidóságra nézve oly sorsterhes időszakban nemcsak Angliában foglalkoztak a zsidó nemzet restaurálásának kérdésével, hanem az európai közvéleményt is élénken foglalkoztatta a probléma. Egy német származású svájci teológiai tanár, Sámuel *Preisewrk* „Morgenland” című folyóiratában éveken át a legintenzívebb propagandát fejtette ki a zsidó állam helyreállítása érdekében. Ő is úgy látja, hogy elsősorban a zsidóságnak kellene kinyilvánítania erre vonatkozó szilárd akaratát. 1841-ben ezekkel a szavakkal fejezi be egyik cikkét: „Ha már a zsidók nem követelnek nemzeti jogokat az európai hatalmaktól, legalább őseiknek erőszakkal elvett országára vonatkozó elévülhetetlen jogait hangsúlyozzák ki és igyekezzenek a problémát állandóan a politikai érdeklődés homlokterében tartani. *Amennyiben a zsidók megmagyarázhatatlan indolenciából még ezt is elmulasztanák, akkor egész népükkel, egész jövőjükkel szemben megbocsáthatatlan árulást követnek el.*

Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy a kor zsidó vezetői valóban elkövették ezt a súlyos mulasztást a zsidó jövővel szemben. Sir Moses Montefiore 1842. november 8-án az angol zsidóság hivatalos szervezete, a Jewish Board of Deputies elé terjesztette Churchill ezredes javaslatait, amely a következő

lakonikus szövegű határozatban választott az ezredesnek: „A Jewish Board of Deputies, amely különböző feladatokat kell jnegoldjon és az ezekhez szükséges összegeket több egyesület-től szerzi be, *nincsen abban a helyzetben, hogy Churchill ezredesnek Palesztinára vonatkozó jóindulatú terveit keresztül-vigye,* de meg van győződve róla, hogy Churchill ezredes szándékainak realizálása csak hasznot hozó lenne.”

A zsidó történelem egyik legszomorúbb dokumentuma ez a határozat. Olyan érdektelen hűvösség árad belőle, mintha nem saját jövőjükéről, de valami távoli néger törzs ügyéről lenne szó. Az emancipáció ígérete eltakarta előlük a zsidó sors örök törvényszerűségeit. Még Moses *Montefiore* is, aki mint említettük, egyik első úttörője volt a palesztinai zsidó kolonizációnak, elzárkózott annak felismerése előtt, hogy csakis a nyílt politikai fellépés teremtheti meg a palesztinai zsidó otthon előfeltételeit. A német zsidóság vezető lapja, az „Allgemeine Zeitung des Judentums” ugyanilyen megdöbbentő rövidlátással fordult a palesztinai restauráció profétalelkű keresztény hirdetőinek tervei ellen.

Így történt, hogy a zsidóság az 1840-43. években elszalasztotta a legnagyobb történelmi chance-ot, amely a diaszpóra évszázadai alatt kínálkozott számára. Anglia nem kapta meg a zsidóságtól a jogcímet, az egyetlent, amelynek alapján kiterjeszthette volna hatalmát Palesztina fölé és így a Szentföld még további 80 évig a törökök kezén maradt. E mozgalmas korszak két zsidó történetírója, Nachum *Szokolow* és M. N. *Gelber* elégikus hangon emlékeznek meg erről az „elszalasztott történelmi alkalom”-ról.

Szokolow már idézett könyvében ezt írja: „Ez az időszak fordulópont volt Palesztina történetében. Ha a zsidók akkor zártan és egységesen vonultak volna fel a terv megvalósítása mellett, *visszaszerezheték volna régi otthonukat.*”

Gelber pedig ezeket írja: „Ki tudja, nem-e az akkori felelős zsidó tényezők emlékét terheli ennek az alkalomnak elmulasztása, amely alkalom megragadása esetén a palesztinai zsidó *nemzeti otthon talán már 1840-43-ban valósággá válhatott volna.*” (Chaszidé umot háolám.)

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A ZSIDÓ NÉP KERESZTÉNY ÉBRESZTŐI.

Ernest Laharanne, III. Napoleon magántitkára a zsidó állam megteremtését sürgeti. — Benedetto Musolino. — Gawler ezredes. — Jean Henry Dunám. — Sir Lawrence Oliphant.

A XIX. század további folyamán még két ízben került az európai politika napirendjére az ú. n. keleti kérdés: az 1835. évi krími háború és az 1876. évi orosz-török háború idején. Mindkét esetben elmaradhatatlan kísérőtűnetként vetődött fel a palesztinai zsidó otthon megteremtésének problémája is. Még mindig főleg keresztények voltak azok, akik a kérdést szőnyegre hozták. *A zsidóság még nem jelentkezett.* A „Restoration of Jews” mozgalom minden ilyen alkalommal újabb lendületet kapott Angliában, de egyre többen jelentkeztek más nemzetek előkelő szellemei közül is, akik síkraszállottak a követelmény mellett, hogy Palesztina adassék vissza a zsidóságnak. Ezek a politikusok, írók és tudósok a zsidóság legőszintébb barátai voltak, akik a liberalizmus derűs éveiben is meg tudták őrizni illuziómentes tisztánlátásukat a zsidókérdésben. A palesztinai megoldást sohasem ajánlották az emancipáció helyett, hanem annak *kiegészítéseképpen.* Egyiküket sem vezette a bevallott vagy titkos gondolat, hogy Palesztina restaurációja révén „megszabadítsák” Európát a zsidóságtól. Sőt, ellenkezőleg, valamennyien fenntartás nélkül a zsidóság; egyenjogúságának hívei voltak. De hamar felismerték — hamarabb, mint mi zsidók, — hogy az egyéni emancipáció rendszere nem fogja végleges nyugvóponttra juttatni a zsidókérdést. Csak a kettő együtt: Palesztina és az emancipáció jelentheti a teljes és tartós megoldást. Csak a kiépülő zsidó állami közönség lehet biztosítéka és korrektívuma az egyéni emancipáció fogyatékoságainak a diaszpórában.

Kiesik e tanulmány kereteiből és vonalvezetéséből e keresztény Palesztina-barátok tevékenységének részletes ismertetése. Joggal nevezhetjük őket a zsidó nép nagy ébresztőinek. M. N. Gelber három tanulságos könyvben (1. Vorgeschichte des Zionismus; 2. Geschichte der Balfour-Deklaration; 3. Chasidé umot háolám) dolgozta fel kimerítően ezt a páratlanul érdekes anyagot. Aki mélyebbre akar tekinteni a Palesztina-mozgalom történeti lényegébe, annak számára e könyvek elolvasása föltétlenül ajánlatos. A magunk részéről ebben a vonatkozásban még csak néhány fontosabb adat közlésére szorítkozunk, amelyek rávilágítanak a kérdés nemzetközi politikai vonatkozásaira.

A Restoration of Jews mozgalom angol és más nemzeti-ségű hívei ebben a korszakban egyre nagyobb nyomatékkü hangsúlyozták ki a Palesztina-probléma reálpolitikai jelentőségét. E megnyilatkozások között megkülönböztetett figyelem illeti meg Ernest *Laharanne*-nak, III. Napoleon magántitkárnak 1848-ban megjelent röpiratát. *Laharanne* a császár bizalmas környezetéhez tartozott s így megállapításai bizonyára nem álltak távol a francia külpolitika akkori tendenciáitól. *Laharanne* felveti a kérdést, hogy a keleti bonyodalmak következtében nem volna-e szükséges és időszerű a régi Júdea helyreállítása. Abban a kérdéskomplexumban, amely a Kelettel kapcsolatban az európai diplomácia megoldására vár, Palesztina nem hagyható figyelmen kívül. Ő az első, aki nyíltan elítéli a modern zsidók kétségbeejtő közömbösségét saját jövőjükkel szemben. Polemizál a frankfurti rabbigyűlés határozatával, amely szerint a zsidók csak azt a földet ismerik el hazájuknak, ahol születtek és ahol polgári vonatkozásaik vannak. „A zsidók sohasem adhatják fel Palesztinára vonatkozó elévülhetetlen jogait, nem tagadhatják meg múltjuk íté és érzéseiket, különösképpen akkor nem, amikor az európai viszonyok a zsidó állam újjáépítését úgyszólván nélkülözhetlenné teszik.” Javasolja, hívjanak össze egy zsidó világkongresszust, amely követelje Palesztina visszaadását.

Laharanne ismeri fel először, hogy a zsidóság európai hivatása befejezéséhez közeledik. Legfőbb ideje, hogy végre már népi sorsukra és önálló otthonukra gondoljanak. A zsidó állam újjáépítése nemcsak a zsidó nép renaissance-át fogja jelenteni, hanem jelenlenni fogja a munka és a szellem diala-

lát is és megváltás lesz a Kelet számára, amely előtt megnyitja a magasabb kultúra kapuját.

Laharanne-al egyidőben egy *olasz* előharcosa is volt a zsidó állam gondolatának: Benedetto *Musolino*, Garibaldi brigadéros, az olasz szabadságharc egyik neves vezetője. *Musolino* londoni emigrációja során kezdett foglalkozni a zsidókérdéssel és arra a meggyőződésre jut, hogy annak egyetlen megoldása van csak: Palesztina. 1851-ben könyvet ír „Gerusalemme e il popolo Ebreo” címmel, amelyben ékesszólóan érvel a zsidó állam gondolata mellett. „A történelem követeli, — írja, — hogy a zsidók, akik oly sok évszázad óta vándorolnak, szenvednek és reménykednek, végre visszatérhessenek régi otthonukba. A közvélemény, amely a népek önrendelkezési jogát minden korlátozás nélkül elismeri, minden bizonynyal támogatná a zsidók ezirányú törekvéseit is.”

Benedetto *Musolino* széleskörű politikai tevékenységet is fejtett ki, többször tárgyalt a török kormánnyal és *Palmerston* angol miniszterelnökkel a zsidó Palesztina ügyében. *Palmerston* azt javasolta neki, tárgyaljon előbb a zsidókkal, főként a *Rotschildokkal*, mert mindenekelőtt tőlük függ, vajjon fel akarják-e építeni Palesztinát, vagy sem. *Ezen a ponton aztán elbukott Musolino kezdeményezése is.* A kor zsidósága még nem volt érett a zsidó állam gondolatára. Az emancipáció rózsaszín fátyola eltakarta előle a zsidó jövőt.

Az ötvenes és hatvanas évek Angliájában egyre szaporodott azoknak a politikusoknak a száma, akik tisztán reálpolitikai megfontolások alapján követelték a zsidó Palesztina megteremtését.

Gawler ezredes, Dél-Ausztrália kormányzója, nagyobb tanulmányban fejtette ki álláspontját Szíria és Palesztina jövőjéről. „Az isteni gondviselés — írja többek között — Szíriát és Egyiptomot Anglia legfontosabb gyarmati birtokai közé helyezte. Angliának nincsen szüksége újabb területekre, de *leltétlenül szüksége van a legrövidebb és legbiztosabb útra, amely gyarmataihoz vezet.* Egyiptom és Szíria szoros kapcsolatban vannak egymással. Ha e két ország bármelyike elleneséges hatalom kezébe kerülne, tígy az angol birodalom kersskedelmi forgalma *megbénulna.* Ezért a gondviselés intelme az, hogy erélyesen foglalkozzunk e tartományok fejlesztésével. Egyiptom az angol befolyás révén nagyra fejlődött, most az

a feladata Angliának, hogy megkísérelje Szíria újjáteremtését is, még pedig az egyetlen nép segítségével, amelynek energiája nem fog ellankadni ennél a munkánál, ezen ország egyedüli gyermekeivel: Izrael fiaival.”

A kor egyik legjobb publicistája, dr. Thomas Clarke 1850-ben ugyancsak ebben az irányban igyekezett befolyásolni a közvéleményt és a kormányt. „A világ nagy változások és megrázkódtatások előtt áll, — írja egyik tanulmányában. — És ha ebből a káoszból új népek és államok támadnak fel, magyarok, lengyelek, olaszok, románok, miért ne legyen a legrégibb népek egyikének joga ugyanerre a feltámadásra? Szíria csak egy ügyes, független és öntudatos nép birtokában fejlődhetne nagyra *és számunkra is csak ez jelenthetne biztonságot.* Ez a nép csak a zsidó lehet. Adjuk vissza nekik nemzetiségüket és országukat és *a föld egyetlen hatalma sem veheti újra el tőlük.*”

1876-ban ismét megszólalt az akkor már aggyastyán-korban lévő Lord Shaftesbury és figyelmeztette Angliát a reá váró hivatásra. „Szíria és Palesztina — írja csodálatos előrelátással — nemsokára *soha nem sejtett jelentőségre fognak szert tenni.* A tengerparton és az Eufrátes mellett régi városok fognak feltámadni és új városok fognak épülni. A múlt gazdagabban és hatalmasabban fog visszatérni... *A fejlődés új vonala a régi karavánutak nyomát fogja követni* és Palesztina ismét a legfontosabb kereskedelmi gócpontok egyike lesz. E változás után lehet-e majd alkalmasabb működési teret találni a zsidóság számára... Az országnak tőkére és emberekre van szüksége: a zsidók adhatják mind a kettőt. És vájjon nem egészen különleges érdeke Angliának, hogy ezt a megújulást támogassa? Anglia számára súlyos csapást jelentene, ha ez a terület valamelyik riválisának birtokába jutna. Birodalma ezáltal ketté volna hasítva. Anglia nem törekszik területnagybodásra e tartomány révén, de örködni kell azon, nehogy ellenséges hatalom kezébe kerüljön ... Anglia a világ nagy tengeri és kereskedő hatalma. Reá vár tehát a szerep, hogy előmozdítsa a zsidók letelepedését Palesztinában.”

Csak a legfontosabbakat és legjellemzőbbeket emeltük ki ama megnyilatkozások nagy tömegéből, amelyek ebben a korban a zsidó állam helyreállítását követelték. Még csak két nagy keresztény humanistának nevét akarjuk megemlíteni,

akik távol minden reálpolitikai meggondolástól, tisztán az erkölcsi igazság és az emberszeretet indítékaitól hajtva újszólván egész életüket a zsidó Palesztina eszméjének áldozták.

Az egyik Jean Henri *Dunant* volt, az előkelő származású svájci francia. Két nagy gondolatnak szentelte életét: mindkettő ugyanabból a lelki talajból fakadt, a humanizmus és a világbéke eszméjéből. Az egyik gondolat a Nemzetközi Vöröskereszt Egylet megteremtése volt. Ezt négy év alatt tető alá hozta. A másik gondolat a palesztinai zsidó otthon felépítése volt. *Ezt negyven év alatt sem tudta útnak indítani.* Pedig egész vagyonát elköltötte a gondolat propagálására. *Dunant* meg volt győződve róla, hogy *addig nem lehet igazi világbéke, amíg a zsidókérdés meg nem kapja egyetlen igazságos megoldását a palesztinai nemzeti otthon formájában.* Végigjárta a későbbi cionista vezérek kálváriás útját és őt is a gazdag zsidók közömbössége buktatta el. Élete alkonyán elhagyottan, szegényen, elfeledetten tengődött egy svájci aggok házában, amíg egy szemfüles újságíró fel nem fedezte és ki nem harcolta számára az egyetlen méltó elismerést. *Ő kapta meg az első Nobel-díjat.*

A Palesztina-gondolat másik rajongó humanistája: Sir Lawrence *Oliphant*. Szintén előkelő nemesi családból származott. Ifjúkorában komoly irodalmi sikereket aratott útleírásaival, majd képviselő lett, de csakhamar lemondott mandátumáról. Mint *Shaftesbury* lord munkatársa ismerkedett meg a Palesztina-problémával, amely egyre jobban lekötötte érdeklődését. Őt azonban nem a reálpolitikai oldala foglalkoztatta az ügynek. Nem *akart Palesztina révén újabb gyarmatot szerezni Angliának.* Őt a zsidó sors, a történelemnek ez a rejtélyes jelensége érdekelte. A megoldást ő is Palesztinában látta, de erre vonatkozó terveit Törökország segítségével akarta megvalósítani. Elgondolásait D'Israeli akkori miniszterelnök is helyeselte és támogatta. De részben a törökök bizalmatlansága és még nagyobb mértékben a gazdag zsidók szűkkeblősége miatt *Oliphant* lelkes és fáradtságos kísérletei is kudarcot vallottak. Palesztináért való rajongása oly nagy volt, hogy ötven éves korában Palesztinába költözött és élete alkonyát a Haifa melletti Dahlie-ben töltötte el, mindvégig lelkesen támogatva a palesztinai zsidó kolonizáció ügyét.

Nagy vonásokban ez volt az a történelmi háttér, amely-

ből a későbbi események szervesen és logikusan kifejlődtek. E háttér nélkül alig érthetjük meg mindazt, ami Palesztina körül az első világháború óta mindmáig történt.

Az elmondottakból láttuk, hogy a zsidó állam keresztény előharcosainak minden erőfeszítése hiábavaló volt, legfőképpen azért, mert *a közvetlenül érdekelt fél, a zsidó nép nem jelentkezett igényeivel a fórumon* és nem követelte vissza ősi jussát. A zsidóság szervezetlensége és szétszakítottsága miatt képtelen volt az öntudatos politikai cselekvésre és ha szíve Palesztináért is dobogott, nem állott eszköz rendelkezésére, amellyel érzelmeit kifejezésre juttathatta volna. Azok a zsidók, akik a fórumon mozogtak és beszéltek, nem a zsidó tömegek hangját szólaltatták meg, csak egy vékony felső réteget, amely már útban volt, hogy elhagyja a népet.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A ZSIDÓ NÉP VISSZANYERI POLITIKAI CSELEKVŐ-KÉPESSÉGÉT.

Megalakul a cionista világszervezet. — Küzdelem a Balfour-deklarációért. — Szokolow párizsi és római tárgyalásai. — Sir Mark Sykes. — A Mac Mahon-levél. Anglia elnyeri a mandátumot Palesztina fölött.

1897-ben megalakult végre az a szervezet, amely visszaadta a zsidóságnak politikai cselekvőképességét és lehetővé tette, hogy a zsidó nép nevében is igényekkel lehessen fellépni a nemzetközi közvélemény előtt. *A Cionista Világszervezet megeremtése jelenti az igazi fordulópontot Palesztina újabkori történetében.* Ettől a pillanattól kezdve jelen volt a nemzetközi politikában az a tényező, amely nélkül eddig nem lehetett eldönteni Palesztina sorsát: a szervezett zsidó nép. Hogy ez mennyire így van, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy *mihelyt a Cionista Világszervezet megalakulása után először került szónyegre a keleti probléma, vagyis az első világháború során, a Palesztina-ügy is azonnal megkapta régvárt megoldását.* Alig 20 évvel azután, hogy a zsidóság először nyilatkoztatta ki szervezett formában Palesztinára vonatkozó igényét, a népek máris elismerték ennek az igénynek jogosságát. Történelmi mértékkel mérve a cionista program *páratlanul rövid idő alatt futotta meg az utat a megfogalmazástól a megvalósulásig.* Pontosan 20 évvel a bázeli program meghirdetése után, 1917. novemberében megvalósult a cionizmus politikai célkitűzése: a nemzetközileg biztosított zsidó otthon elismerése Palesztinában. A Balfour-deklaráció úgyszólván szó szerinti megisméltése a bázeli cionista programnak. A történelem kevés példát ismer, amikor elnyomott népek nemzeti igényei ilyen gyorsan léptek a megvalósulás út-

jára. Ez a különös jelenség csak a történelmi háttér ismeretében válik érthetővé és csak azzal magyarázható, hogy a lelki talaj elő volt készítve rá és a népek természetesnek érezték, hogy a nemzeti önrendelkezés és a kis népek emancipációjának korában a zsidóság is bejelenti a maga igényét Palesztinára.

A Balfour-deklaráció megvalósítása azonban még így sem ment egészen simán és zökkenésmentesen. A Palesztinagondolat hosszú múltja ellenére sem hozták tálcán elének az ősi földre vonatkozó jogaink elismerését. Hosszú, fáradtságos és küzdelmes munka előzte meg e történelmi dokumentum megszületését. A legsúlyosabb akadályok egyikét *Franciaország* képezte, amelynek megállapodása volt Angliával (az ú. n. Sykes-Picot-féle szerződés), hogy a Levantet érdekszféráakra osztják fel Anglia és Franciaország között, magában Palesztinában pedig *condominium-szerű* nemzetközi igazgatást létesítenek. *Oroszország* ugyancsak komoly nehézségeket okozott ama régi álláspontja révén, amely szerint nem engedhető meg, hogy Palesztina fölött *egyetlen* állam gyakorolja a főhatalmat. Elméletileg ugyan sem a francia, sem az orosz álláspont *nem zárta ki* a cionista aspirációk elismerését, gyakorlatilag azonban annál súlyosabb helyzetet teremtett. A eionista vezetőség ugyanis tisztában volt vele, hogy *sem a jrandáktól, sem az oroszoktól nem lehet várni a cionista követelések aktív támogatását*. A cionista szervezet kezdettől fogva arra a politikai vonalra állította be magát, hogy a zsidó nemzeti otthon angol védelem alatt fog megvalósulni. Már Herzl Tivadar kijelentette 1900-ban, a IV. cionista kongresszuson, hogy a cionista mozgalom elsősorban Angliától várja eszméi valóváltását: „Anglia, a hatalmas, a szabad Anglia, amely pillantásával a világot fogja át, meg fog érteni bennünket és aspirációinkat.”

A cionista diplomácia egyik legnehezebb és legkényesebb feladata éppen az volt, hogy megnyerje a szövetségesek hozzájárulását ahhoz, hogy *Anglia egyedül bizassék meg* Palesztina, illetőleg a zsidó nemzeti otthon védelmével. Az egyik nagy akadály, *Oroszország*, az időközben bekövetkezett forradalmi összeomlás miatt önműködőleg kapcsolódott ki. Sokkal nehezebb volt *Franciaország* ellenállásának leküzdése. Amikor Nahum Szokolov 1917. februárjában először vette

fel az érintkezést Georges Picot-val. Franciaország londoni különmeghatalmazottjával és nyíltan közölte vele, hogy a Cionista Szervezet angol protektorátust óhajt Palesztinában, Picot kijelentette, nem nagyon bízik ennek lehetőségében, mert a francia közvélemény 95 százaléka azt követeli, hogy Franciaország anektálja Palesztinát. Bár ő maga — mint mondotta — rokonszenvel kíséri a cionista törekvéseket, mégsem ajánlja, hogy a cionisták Franciaországban ilyenirányú propagandatevékenységbe kezdjenek, mert ez könnyen igen éles ellenhatást válthatna ki.

A Cionista Szervezet ennek ellenére is szükségesnek ítélte, hogy felvegye a közvetlen érintkezést a szövetséges kormányokkal. Ebből a célból Szokolow 1917. márciusában Parisba utazott. Négy heti izgalmas tárgyalás után, egy-két angol diplomata és Rotschild Edmund báró hathatós segítségével sikerült meggyőznie a francia kormány tagjait a cionista követelések jogosságáról. Mielőtt azonban a francia kormány hivatalosan is leszögezte volna álláspontját, a Quai d'Orsain azt javasolták Szokolownak, keresse fel az olasz kormányt is, mert a kérdés csakis a szövetségesek egyöntetű elhatározásával oldható meg. Erre annál nagyobb szükség volt, mert Olaszország közvetlenül hadbalépése után ugyancsak konkrét igényeket jelentett be Palesztinával kapcsolatban. 1917. áprilisában Szokolow Rómába utazott, ahol sorozatos tárgyalásokat folytatott az olasz külpolitika vezetőivel, magával Boselli miniszterelnökkel és a pápával is. E tárgyalásokban nagy segítségére voltak az olasz zsidóság befolyásos vezetői. Végül sikerült az olasz kormány és a Vatikán szimpátia-nyilatkozatát megnyerni, amiről Róma hivatalosan is értesítette a francia kormányt. Ennek alapján Szokolow ismét Parisba utazott és május 28-án kihallgatáson jelent meg Ribot miniszterelnöknél. 1917. június 4-én megjelent végre a francia kormány fontos nyilatkozata, amely Szokolow interpretációja szerint a következő három elvet szögezte le:

1. A francia kormány elismeri a cionizmus jogosságát és azt olyan kérdésnek tekinti, amely a kis és elnyomott nemzetek ügyeihez tartozik.
2. Elismeri a zsidó nemzetet és annak történelmi jogát Palesztinára.
3. A francia kormány hajlandó a cionista törekvéseket támogatni.

Ama angol diplomaták között, akik ebben az időben hathatósan támogatták a cionista vezetők munkáját, első helyen áll Sir Mark Sykes, az angol külügyminisztérium közlekedési osztályának vezetője, ugyanaz a diplomata, aki a cionizmusra majdnem végzetes Sykes-Picot-féle szerződést kötötte Franciaországgal. Sykes akkor még nem került érintkezésbe a cionista vezetőkkel és nem ismerte a cionizmus célkitűzéseit sem. *Később azonban a cionista eszme legőszintébb barátja lett* és mélyen sajnálta, hogy akaratlanul is nehézségeket okozott az ügynek. Mint mondotta, a Franciaországgal kötött szerződést „anakronizmusnak” tekinti. Hibáját azonban sokszorosan jóvátette azzal a buzgó és önfeláldozásig menő támogatással, amelyben később a cionista diplomácia munkáját részesítette. Sykes egyengette az utat Szokolow számára a különböző európai kormányoknál, ő küzdötte le az angol kormányban mutatkozó ellenállásokat, sőt még a zsidóságon belül mutatkozó ellentéteket is ő igyekezett elsimítani. Ez a rendkívül tehetséges, nemeslelkű és meghatóan jószándékú angol diplomata a béketárgyalások közben, 1939. február 16-án halt meg, egész fiatalon.

Az olasz és francia kormány-nyilatkozatok révén megnyílt végre az útja annak, hogy az angol kormány, amellyel Ar. Weizmann 1915 óta szakadatlan érintkezésben volt, ugyancsak leszögezze hivatalos formában a maga álláspontját. Nem volt kétséges, hogy Anglia adott pillanatban támogatni fogja a cionista követeléseket, hiszen erre már politikai tradíciói is kötelezték. Csak a támogatás mértéke és formája tekintetében uralkodott bizonytalanság, annál is inkább, mert a háború folyamán az események nyomása alatt *Anglia több irányban is vállalt olyan kötelezettségeket, amelyek nemcsak megnehezítették, de egyenesen kétségesé tették a cionista célkitűzések megvalósításának lehetőségét.* Ilyen volt — mint láttuk — a Sykes-Picot szerződés, de talán még ennél is súlyosabb volt az ú. n. *Mac Mahon-level*, amely az araboknak tett háborús ígéreteket tartalmazza. Bár Palesztínára vonatkozólag ez az okmány is szabad kezet igyekezett biztosítani az angol kormánynak, mégis a határok megállapítása olyan homályos formában történt, hogy az arabok folyton arra hivatkozhattak: a Mac Mahon-level Palesztínai is az araboknak ígérte, mint a létesítendő arab állam szerves részét.

Az angol politika elasztikus, sőt néha *túlságosan elasztikus* vonalvezetésére a fenti két példa rendkívül jellemző. Anglia ugyanis már 1915 elején el volt határozva, hogy valamilyen formában megvalósítani igyekszik a cionista törekvéseket. Ez világosan kiderül azokból a diplomáciai okmányokból, amelyek a háború után az orosz külügyminisztérium titkos levéltárából kerültek napfényre s amelyeket a szovjet-kormány 1924-ben tett közzé. Eszerint Grey angol külügyminiszter már 1915-ben közölte az orosz kormánnyal, hogy Anglia a Palesztina-probléma megoldásánál elsősorban a zsidó telepítési törekvéseket óhajtja figyelembe venni. *Buchanan* pétervári angol követ pedig valamivel utóbb úgy informálja az orosz külügyminisztériumot, hogy Anglia felfogása szerint a palesztinai zsidó kolonizáció fejlődése esetén *a zsidóság bizonyos idő múlva abban a helyzetben lesz, hogy átveheti e területek igazgatását*, Jeruzsálem és a szenthelyek kivételével. Látjuk tehát, hogy Anglia több, mint két évvel a Balfour-deklaráció kiadása előtt már megkezdte annak diplomáciai előkészítését. Akkor természetesen még nyitott volt a kérdés, ki fogja a föliatalmat gyakorolni Palesztina fölött.

E határozott cionista-barát beállítottság ellenére is létrejött 1915. október 25-én a Mac Mahon-levél, 1916. május 16-án pedig a Sykes-Picot-szerződés, amelyek látszólag komoly ellenmondásban vannak a cionista törekvésekkel. De éppen itt mutatkozott meg az angol diplomácia rugalmassága. *Mindkét szerződésben nyitvamaradt egy kis kapu, amelyet Anglia a szükségnek megfelelően tágíthatott, vagy szűkíthetett.* A cionista diplomácia erőfeszítései alapján már 1917 tavasza óta várható volt az angol kormány-nyilatkozat, amely Palesztina sorsát volt hivatva eldönteni. Az angol kormány csak az alkalmas pillanatra várt. Ezt az alkalmas pillanatot a külügyi hivatal akkor látta elérkezettnek:

1. amikor Palesztina elfoglalása már biztosnak látszott;
  2. amikor a szövetséges hatalmak: Franciaország, Amerika és Itália már formálisan hozzájárultak — nem kis mértékben a cionista diplomácia erőfeszítései révén, — hogy Anglia legyen a palesztinai zsidó nemzeti otthon *egyedüli* protektora;
  3. amikor a szövetségesek ügyének a legnagyobb szüksége volt a zsidók támogatására.
1917. őszén mindhárom momentum együtt volt már és

november 2-án megjelent a rövid, tie annál nagyobb jelentőségű angol kormány-nyilatkozat, amely a Balfour-deklaráció néven került bele a zsidó történelembe. Ez a deklaráció képezte az alapját az 1920. április 24-én létrejött san-remói békehatározásnak. A határozat kimondotta, hogy a Törökországgal kötendő békeszerződésbe beiktatják a Balfour-deklarációt, amely előírja, hogy Palesztina a zsidók nemzeti otthona legyen. Kimondotta továbbá, hogy a Palesztina fölötti népszövetségi mandátum Nagy-Britaniára ruházandó. Magát a mandátum-szerződést a Népszövetség Tanácsa csak két évvel később, 1922. júniusában hirdette ki.

Ezzel a ténnyel *lezárult* az angol politika történetében egy hosszú küzdelem, amely 1810-ben kezdődött és amelynek célja Palesztina beiktatása volt a Brit világbirodalom testébe. A zsidó nép életében pedig ugyanakkor *kezdétét vette* egy küzdelem, amelynek célja: étellel, realitással megtölteni a deklaráció üres papírfelméjét. San-Remóban az angol Palesztina-politika hajója révbe érkezett, a zsidó nép politikai sajkája pedig kifutott a nagy Óceánra. Anglia a célhoz ért ember óvatosságával került minden sietséget, kockázatot, vagy újítást, a zsidóságot ezzel szemben az önfenntartás kényszere hajtotta a minél gyorsabb, alapvetőbb változások felé. A két világháború közt eltelt időszakban ez a nagy *fáziskülönbség* jellemezte az angol és zsidó politikai kapcsolatokat Palesztinában.

E szembetűnő fáziskülönbség miatt úgyszólván állandó feszültség állott fenn az angol kormányzat és a cionista szervezet között. Kiderült, hogy a Balfour-deklarációban az angol politika éppúgy meghagyta a maga számára a nyitott kapukat, akárcsak a Sykes-Picot-szerződésben, vagy a Mac Mahon-levéiben. Voltak pillanatok ebben a korszakban, amikor úgy látszott, hogy ezek a nyitott kapuk végzetesek lesznek a cionizmus számára. De végül is kiderült, hogy minden feszültség ellenére van egy kapocs, amely erősebb az ellentéteknél és megfellebezhetetlenül egymásra utalja Palesztinában az angolokat és zsidókat. *Anglia kizárólag a zsidó nemzeti otthon védelme jogán ül Palesztinában, a zsidóság pedig csak az angol védelem szárnyai alatt építheti fel a nemzen otthonát.* Felelős angol politikai tényezők nem egyszer ismerték el hivatalosan is e megállapítás helyességét. Az angol alsóház

1923. június 27-iki ülésén *Devonshire* herceg külügyminiszter kijelentette: „A Balfour-deklaráció volt az *a jogcím*, amelynek alapján a Palesztina fölötti mandatárius tisztséget a szövetségesektől elnyertük.” A népszövetségi mandátumbizottság 7. ülészakán, 1925-ben pedig *Ormsby Gore*, Anglia képviselője ezt a kijelentést tette: „Emlékeztetem a bizottság tagjait, végső fokon a Balfour-deklaráció az indoka annak, hogy jelenleg Anglia kormányozza Palesztinát.”

Anglia tehát nem ejthette el a zsidó nemzeti otthon ügyét, még a legkritikusabb pillanatokban sem, mert ezzel *saját uralmát tette volna vitássá Palesztinában*. Angoloknak és zsidóknak egyaránt vitális érdekük volt, hogy a köztük fennforgó ellentétek bizonyos ponton megszűnjenek. Annál nagyobb szükség volt erre, mert Palesztinában az első pillamtól kezdve cselekvően jelen volt *a harmadik tényező is*, amely egyformán sérelmezte mind az angolok, mind a zsidók jelenlétét. Ez a tényező az ébredő és egyre erősödő *arab nacionalizmus*. A következő fejezetekben részletesebben foglalkozunk ezzel a problémával.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A NAGYHATALMAK VISZONYA A ZSIDÓ PALESZTINÁHOZ.

.Az angol kormány kétoldalú kötelezettsége. — Amerika növekvő érdeklődése, a Közel-Kelet problémái iránt. — A szovjet megváltoztatja magatartását a cionizmussal szemben.

Előbb azonban még nyomon kell követnünk, miként fejlődött a san-remói döntés óta a hatalmak viszonya a zsidó Palesztinához. Általában megállapíthatjuk, hogy a zsidó nemzét otthon gondolata fokozódó megértéssel találkozott a világ vezető népeinek körében s a Népszövetség mandátumbizottságának ülésein tapasztalni lehetett, miként nyer lassanként polgárjogot a nemzetközi politikában a zsidó nemzeti otthon ténye.

Maga a mandátum-rendszer szellemes áthidalása volt az imperialista hódítás és a wilsoni annexió-mentes béke-elv között tátongó szakadéknak. A gondolat magva a cionizmus egyik igaz barátjától, a délafrikai Smuts tábornoktól származik, aki még 1917-ben állította fel azt a követelményt, hogy az ellenségtől „felszabadítandó” területek nem képezhetik egyes hatalmak zsákmányát, hanem azok egyedüli örököse csak a Népszövetség lehet, amely aztán megbízást, *mandátumot* adhat egyes államoknak ezen területek kormányzására, illetőleg „kiskorú” népeinek önkormányzatra való nevelésére. A mandátum-gondolat nagy lépést jelenthetett volna előre a nemzetközi jog és igazságosság útján s javított kiadásban talán alapjárat képezheti majd a jövő új gyarmati politikájának.

Az eddigi gyakorlat szerint azonban nem sokban különbözött a régi gyarmati módszerektől s a népszövetségi „gouvernante”-ok elsősorban saját hatalmi érdekeiket szolgálták es csak nagyon kis mértékben a rájuk bízott népek jólétét és fej-

lődését. A palesztinai mandátum gyakorlati alkalmazását az is súlyosan komplikálta, hogy az angolok a Churchill-féle Fehér-könyv óta (1922) egyre sűrűbben hangoztatták, hogy a Balfour-deklarációban, illetőleg a mandátum-szerződésben nemcsak a zsidósággal, de *az arabokkal szemben is konkrét kötelezettséget vállaltak*, még pedig azt, hogy „semmi olyant nem tesznek Palesztinában, ami a már meglévő nem-zsidó közösségek polgári és vallási jogait befolyásolná”. Ezt a mondatot azután úgy lehetett értelmezni, ahogy a mindenkori angol politikának kényelmesebb volt. Az úgynevezett „kétoldalú kötelezettség” politikája arra mindenestre jó volt, hogy egyik féllel szemben se teljesítse kötelezettségét, de azért megmaradjon — legalább a saját szemében — kifogástalan genterman-nek. Hans Kohn írta le 1931-ben megjelent „Nationalismus und Imperialismus im Vorderen Orient” című könyvében ezt az időálló megjegyzést:

„Az angol kormány természetének megfelelően nem fog a jövőben sem tiszta, egyértelmű politikai célkitűzést felállítani Palesztina számára. Az angol politika mindenekelőtt azt szolgálja, hogy *szilárdan megvesse a lábát Palesztinában*. Ebből a célból előmozdítja ugyan a zsidó kisebbség növekedését, ami az ország gazdasági felvirágzását is szolgálja, de *csak olyan mértékben*, hogy a zsidó bevándorlás ne veszélyeztesse az arabok számbeli túlsúlyát. Ilyenformán remélik az angolok mindkét felet *segíteni és elgáncsolni* is egyben, amennyiben az arabokra egy erős zsidó kisebbséget kényszerítenek, amelynek kulturális és gazdasági jelentősége sokkal nagyobb, mint számbeli ereje, ugyanakkor azonban megakadályozzák a cionistákat is abban, hogy igazi céljukat, *a zsidó többséget elérhessék.*”

A palesztinai gyakorlat azonban bebizonyította, hogy ezt a politikát nem lehet a végletekig folytatni. Az 1937. évi Peel-jelentés őszintén beismerte ennek a kényelmes taktikának teljes csődjét. Az angol királyi bizottság jelentése a diplomáciai életben szokatlan nyíltsággal állapította meg, hogy *Angliának a zsidókkal és arabokkal szemben vállalt szimultán kötelezettségei nem egyeztethetők össze egymással*. Ezért tette meg ismert kényszer-javaslatát, hogy osszák fel az országot egy önálló zsidó és egy önálló arab államra. A Peel-bizottság jelentése komoly figyelmeztetés volt Anglia számára, hogy Pa-

lesztinában rá kell lépnie végre a nyílt és egyenes célkitűzések útjára. Anglia azonban ennek ellenére sem tudta rászanni magát erre, nem engedték a túlságosan komplikált birodalmi érdekek, sőt a Macdonald-féle Fehér-könyv még tovább fokozta a helyzet kétértelműségét. *Az angol Palesztina-politika vonalvezetése a mostani háború során sem változott meg lényegesen*, de egyre több jel mutat arra, hogy a háború végével fel kell adnia ezt a kétarcú politikát. *Erre nem utolsó sorban az a fokozódó érdeklődés is kényszeríteni fogja, amelyet Amerika tanúsít a Közel-Kelet és speciálisan Palesztina problémája iránt.*

Az elmondottak során láttuk, milyen vitális érdeke az Egyesült Államoknak a közeikeleti kőolajtartalékok megszerzése. Láttuk azt is, hogy e petróleum-mezők stratégiai biztosítása szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy mi történik Palesztinában. Aki úr akar lenni a közeli közeikeleti petróleumkincsek fölött, annak döntő szava kell, hogy legyen Palesztinában is. Palesztinán keresztül vezetnek azok a fontos közlekedési és szállítási útvonalak, amelyek az iraki és iráni petróleum-mezőket összekötik a nagyvilággal.

Az Egyesült Államok már 1922-ben, illetőleg 1924-ben megállapodást létesített Angliával, amelynek alapján *a Palesztina-mandátum bármilyen értelmű megváltoztatása csakis az ő hozzájárulásával eszközölhető.* Az elmúlt 25 év alatt Amerika nem egyszer lépett közbe Angliánál a zsidó nemzeti otthon érdekében. Bármelyik párt volt uralmon az USA-ban, a cionista diplomácia mindig számíthatott a washingtoni Fehér Ház támogatására. Azt, hogy Palesztinát nem szakították további részekre a Peel-javaslat értelmében, elsősorban az amerikai diplomácia fellépésének lehet betudni. Az 1939. év ősze óta a cionista külpolitika működésének súlypontját Londonból Washingtonba tette át, ama növekvő befolyásra való tekintettel, amelyet Amerika gyakorol a Közel-Kelet kérdéseiben.

A most folyó háború után az U. S. A. minden bizonnyal még nagyobb beleszólási jogot fog igényelni Palesztina ügyeibe, sőt valószínűleg azt is követelni fogja Angliától, hogy bizonyos mértékig ossza meg vele a Palesztina fölötti uralmat, talán condominium formájában. Amennyiben az amerikai tervek egészben, vagy akár csak részben megvalósulnak, úgy ez kétségtelenül *alapvető változásokat eredményezhet*

Palesztina politikai sorsában. Amerika ugyanis egészen más politikai módszereket használ, mint Anglia és külpolitikájának ritmusa és hangszerelése is egészen elütő a Foreign Office-tól. Az Egyesült Államok diplomáciája az egyenes, nyílt célkitűzések módszerét követi. Céljait közvetlen eszközökkel igyekszik elérni s a nehézségek elől nem hátrál azonnal vissza. Ez a temperamentumbeli különbség könnyen megérthető, ha arra gondolunk, hogy az amerikai imperializmus még egészen fiatal, most indul csak hódító útjára, míg az angol imperializmus évszázados múltra tekint vissza és néha-néha már az elöregedés jeleit mutatja. Biztosra lehet venni, hogy az amerikai befolyás növekedése lényegesen meggyorsítaná a zsidó országepítési munka tempóját. Erre annál inkább lehet számítani, mert azok a reálpolitikai megfontolások, amelyek Angliát immár több, mint száz éve vezetik Palesztinával kapcsolatban, Amerikára nézve ugyanolyan érvénnyel állanak fenn. *Egy erős és autonóm zsidó közösség jelenléte a közeli térségben Amerika számára éppoly értékes tény és megnyugtató tudat, mint Anglia számára.* Meg vagyunk győződve róla, ha bármelyik európai hatalom venné át e területek fölött a hatalmat, saját jófelőgott érdekében igyekeznie kellene a zsidó állam kifejlődését előmozdítani.

Valószínűnek látszik, hogy Németországot és Olaszországot is csak a pillanatnyi háborús érdekek állítják ezidőszert szembe a zsidó Palesztina eszméjével, mert az arab nacionalizmus ebben a háborúban a tengelyhatalmakkal kötötte össze a sorsát. Ezek az államok a harmincas évek második feléig éppoly jóindulattal kísérték a palesztinai zsidó országepítő munkát, mint a többi hatalmak. Olaszország az abesszíniai hadjárat és a népszövetségi szankciók óta kezdett ellenséges magartást felvenni a cionizmussal szemben, de ezek a gesztusok inkább irányultak Anglia, mint a zsidóság ellen. *Németország még a mostani háború első hónapjaiban is a zsidókérdés megoldásának egyik legfontosabb eszközét látta Palesztinában.* A New-York Times 1940. március 19-i tudósítása szerint *Summer-Welles* amerikai külügyi államtitkár berlini látogatása során a legilletékesebb német helyen közölte vele, hogy a németországi zsidókat a háború után Palesztinába akarják kitelepíteni. Palesztinát tehát a nemzeti szocialista politika is a zsidóság természetes népi othonának tekintette, amit mi sem

igazol jobban, mint azok a gazdasági természetű megállapodások, amelyek a korábbi években a Jewish Agency és a nemzeti szocialista kormány között zsidó vagyonok áttelepítése ügyében létrejöttek. (Haavara.) Csak a háború későbbi folyamán, amikor az arab nacionalista vezeték nyíltan a tengely oldalára állottak, változott meg gyökeresen a német külpolitika hangja a cionizmussal szemben. A nemzeti szocializmus lassanként az egész zsidókérdésben *a totális negáció* álláspontjára helyezkedett, ami automatikusan kizárt minden pozitív megoldási lehetőséget.

Az egyetlen nagyhatalom, amely kezdettől fogva tagajó-álláspontot foglalt el a zsidó országépítő munkával szemben, Szovjetország volt. Ebben a magatartásban két motívum játszott közre: 1. A szovjet a cionizmusban az angol imperializmus egyik előretolt csápját látta, amely ellen éppúgy kell küzdeni, mint az angol imperializmus más megnyilatkozásai ellen. 2. Az asszimilációt hirdető zsidó kommunista vezetők számára kényelmetlen volt a zsidó nemzeti megújulás gondolata, amely a mnlt háború végén az orosz-zsidó ifjúság nagy többségét is áthatotta. Ezért nyilvánították ellenforradalmi mozgalomnak a cionizmust és ezért száműzték Szibériába a cionista vezetők legnagyobb részét.

A világháborút követő első évtizedben — mint láttuk — a szovjet az ébredő keleti nacionalizmusok partónusaként lépett fel. Az arab nacionalizmust is készségesen támogatta Angliával szemben. Mi sem jellemzőbb erre, mint az, hogy a palesztinai *zsidó* kommunisták, a moszkvai utasításoknak megfelelően, állandóan az arab nacionalista követelések jogosságát hangoztatták és cselekvő módon vettek részt a meg-megújuló arab zavargások előkészítésében, amelyek annyi zsidó áldozatot követeltek.

A harmincas évek második felében Oroszország lassanként kezdte megváltoztatni magatartását a keleti nacionalista törekvésekkel szemben. Kiderült ugyanis, hogy az általa függetlenséghez segített félfasiszta államok (Törökország, Perzsia, Afganisztán) egészen komolyan veszik nemzeti függetlenségüket és hogy az orosz dolgozók és a keleti nacionalisták célkitűzéseinek „azonossága”, amelyet az 1921. évi orosz-török szerződés oly ünnepélyesen kihangsúlyozott, nem bizonyult politikai realitásnak. Ezek a nacionalizmusok — belső lényegük-

nek engedelmeskedve — inkább hajlottak a fasizmus, mint a szocializmus felé és természetes szövetségeseiket is ebben a táborban keresték.

Ugyanerre az időszakra (1935-39) esik az európai egyen-súlyi viszonyok alapvető megváltozása is, ami szükségszerűleg új politikai utak keresését tette szükségessé a szovjet számára. Az angol-szovjet viszony — éppen a jövő eshetőségeivel számolva — ezekben az években normálisabb, sőt szívéllyesebb formákat öltött s ennek következtében a cionizmus sem lát-szott már olyan rekációs és ellenforradalmi megnyilatkozás-nak, mint amilyenek a korábbi években bélyegezték.

A mostani háború során aztán szemmelátható változáson ment át a szovjet viszonya a zsidó Palesztinához. Különböző szovjet-diplomaták hosszabb időt töltöttek Palesztinában és behatóan tanulmányozták az ipari és mezőgazdasági munka-viszonyokat, különösen pedig a kollektív gazdaságokat, ame-lyek igen mély benyomást gyakoroltak rájuk. A Hisztadrut, a palesztinai zsidó szakszervezetek 1942. évi kongresszusán a szovjet hivatalosan képviseltette magát Petrenko követ útján, aki szívéllyes felszólalásban üdvözölte a kongresszust. A palesztinai és oroszországi szakszervezetek több ízben váltottak egy-mással baráti hangú rádióüzeneteket.

Míndezek a jelenségek arra mutatnak, hogy a hivatalos szovjetpolitika nem áll már olyan ellenségesen a cionizmus-sal, illetőleg a palesztinai zsidó nemzeti otthon gondolatával szemben, mint azelőtt. A mai Oroszországnak egyébként sin-csenek — legalább egyelőre — területi vagy egyéb aspirációi magában Palesztinában, mint volt az egyházi beállítottságú cári államnak s ez a körülmény lényegesen megkönnyíti a nor-mális kapcsolatok kialakulását. *Talán az oroszországi zsidó-kérdés megoldatlan volta és a birobidsáni zsidó állam alapítási kísérlet kudarca is hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet belássa a cionista törekvések jogosságát és egyedül célravezető voltát.* Nyitott kérdés marad természetesen, vajjon megengedi-e majd a szovjet, hogy az orosz zsidóságnak cionista beállítot-ságú része valamilyen formában részt vegyen a palesztinai or-szágépítő munkában, vagy oda kivándoroljon. Ez nagyban függ attól, milyen változásokon fog keresztül menni a szovjet belső politikai rendszere és vajjon elérkezettnek látják-e már a szovjet-vezetők az időt arra, hogy enyhítsék némileg a pa-

rancsuralmi rendszert.

Az e fejezetben elmondottakból nyugodtan levonhatjuk a megállapítást, hogy *a palesztinai zsidó nemzeti otthon politikai létét a nagyhatalmak részéről nem fenyegeti komolyabb veszély*. Bár a hatalmi versengés változatlan hevességgel folyik Palesztina körül, sőt valószínűleg a háború után is folytatódni fog, ez a nagyhatalmi rivalizálás ma már nem befolyásolhatja döntően a zsidó Palesztina sorsát. A nagyhatalmak közötti nézeteltérések nem a zsidó állani problémája körül forognak. Szilárd meggyőződésünk, hogy *bármelyik nagyhatalom is venné át a háború után e területek védnökségét, Palesztinában mindegyiknek folytatnia kellene a zsidó államalapítás megkezdett művét*. Vagy legalább is nem fordulhatna egyik sem nyíltan ellene. Egyrészt a Közel-Kelet néprajzi és geopolitikai adottságai, másrészt a világ zsidóságának szociális és politikai helyzete kényszerítenek erre. Olyan reálpolitikai szempontok ezek, amelyeket egyetlen józan nagyhatalom sem hagyhat ma már figyelmen kívül.

Ez természetesen még korántsem jelenti azt, mintha a zsidó Palesztina jövője szempontjából *közömbös* lenne, melyik nagyhatalom védelme alatt kell majd tovább folytatni az országépítés munkáját. A fiatal palesztinai zsidó közösségnek vitális érdeke, hogy nemcsak Palesztinában, de a Közel-Kelet többi országaiban is olyan nagyhatalmak befolyása érvényesüljön, amelyek a palesztinai országépítésben — túl az imperialista szempontokon — *a világbéke egyik eszközét és az igazi emberiség művét is látják*. Az elmondottakból — úgy véljük — elég világosan kiderül, hogy a Közel-Kelet uralmáért folyó *nagyhatalmi* viaskodásban milyen esélyei vannak a zsidó Palesztina ügyének.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A MOHAMEDÁN ÉS AZ ARAB KÉRDÉS.

A pániszlám mozgalom. — Vallási differenciálódások az iszlámon belül. — A mohamedán népek nemzeti újjászületése. — A pániszlámizmus csökkenő politikai jelentősége.

A Palesztina sorsát meghatározó erők áttekintése során utoljára hagytuk azt a tényezőt, amelynek növekvő jelentősége nemcsak, hogy nem marad mögötte az eddig említett hatalmi tényezőknek, de a jövő távlatába állítva, messze túlszárnyalja azokat. *Ez a tényező az arab nép, vagy helyesebben az arab nacionalizmus.*

A zsidó közvélemény meglepő tájékoztatlanságot árul el e problémával szemben s rendszerint vagy eltúlozza az „arab veszedelmet”, vagy elbagatellizálja azt. Még azok is, akik egyébként járatosak a Palesztinával összefüggő kérdésekben, rendszerint sötétben tapogatóznak, mihelyt erre a területre tévednek. Ez a feltűnő tájékoztatlanság nem ritkán *tudatalatti menekülés a valóság elől*. Holott a zsidó Palesztina jövője és biztonsága szempontjából talán semmi sem olyan fontos, mint az, hogy ezt a kérdést józan realizmussal tárjuk fel önmagunk előtt és ugyanilyen valóságérzékkel alakítsuk ki magatartásunkat a problémával szemben.

Az első világháború végéig maga a cionista szervezet és vezetősége sem volt tisztában az arab-kérdés jelentőségével. A mozgalom első két évtizedében a cionista politika és politikai irodalom úgyszólván tudomást sem vett az arabok létezéséről Palesztinában és a cionista köztudat szívesen fogadta el valóságának a szellemes herzli axiómát, hogy a cionizmus tulajdonképpen nem más, mint „*visszaadni egy földnélküli népnek egy népnélküli földet*”. A valósággal való első érintkezésnél azonban keservesen kellett tapasztalni, hogy Palesztina nem

„népnélküli föld”, nem lakatlan pusztaság, hanem viszonylagosan lakott terület, amelynek arab lakosai 1300 éve élnek ott és az országot épp oly jogos örökségüknek tekintik, mint maguk a zsidók. Fokozta még a dilemmát az a körülmény, hogy a zsidóság nemzeti megújódási törekvéseivel egyidejűleg az arab nép körében is megindult a nemzeti öntudatraébredés folyamata s az addig néma, elmaradott és politikailag csakugyan nemlétező arab tömegek egyre nagyobb súllyal jelentkeztek a Közel-Kelet politikai életében, mint önálló és öncélú erőtenyező. A cionizmus csak lassanként kezdett ráeszmélni a kérdés roppant jelentőségére és hosszú ideig tartott, amíg a cionista szervezet arab-politikája túljutott a romantikus, vagy utópisztikus elképzeléseken és elérkezett a reálpolitikai megfontolásokhoz.

Az arab problémát a zsidóság számára nem az a körülbelül egymillió főnyi arab lakosság jelenti, amely jelenleg Palesztinában él, hanem az az expanzív nacionalizmus és azok a nemzeti egységtörekvések, amelyek a Közel-Kelet országainak arab népeit egyre nagyobb mértékben áthatják. Ez az expanzív arab nacionalizmus kétféle alakban jelentkezett az utóbbi évtizedekben a nemzetközi élet fórumán: *a pániszlamizmus és a pánarab mozgalom formájában*. Mindkét formula magán viseli a modern nacionalizmusok és imperializmusok agresszív jellegét. Vizsgáljuk meg, milyen politikai realitás rejlik e két mozgalom mögött és milyen mértékben befolyásolhatják azok a palesztinai zsidó országépítés ügyét.

A pániszlám mozgalom.

A pániszlám mozgalom a mohamedán *vallásban* rejlő összefogó erőt akarja az arab nemzeti ügy számára kiaknázni és hasznosítani. A mozgalom *Sharainak*, a híres mohamedán misztikusnak tanítására támaszkodik, amely szerint „*az iszlámon belül nincsenek nemzeti válaszfalak*”. A múltban, amíg a kalifátus intézménye fennállott, az iszlámnak csakugyan volt valamelyes nemzetfeletti összefogó ereje, ma azonban a vallási momentumot egyre jobban háttérbe szorítja a nemzeti öntudatosulás és elkülönülés folyamata.

Ezidőszereint kb. *kétszázötvenmillió* ember, vagyis a föld népességének egynegyede vallja magát Mohamed hívójének.

Az iszlám követői számszerűleg így oszlanak meg az egyes országok között:

Brit-India és Ceylon	80,000.000
Holland-India	50,000.000
Maláji szigetek	22,000.000
Kína	9,000.000
Észak-Afrika és Egyiptom	27,000.000
Törökország	15,000.000
Perzsia	14,000.000
Oroszország	18,000.000
Balkán és Kelet-Európa	3,500.000
Elő-Azsia (Arabia, Irak, Szíria, Palesztina, Transzjordánia, Jemen)	11,500.000
Összesen	250,000000

Mi kapcsolja össze ezt a 250 millió embert? Mindenekelőtt a hit, hogy Allah a világ ura és Mohamed az ő prófétája. Csak az az igazhitű, aki Allahban és az ő prófétájában hisz. A szorosan vett vallási tanításon kívül azonban vannak még erős kulturális kapcsolatok is, amelyek az iszlám köveit közelebb hozzák egymáshoz és főként az arab néphez. A moszlim világ *az araboktól kapta vallását* és ez a történelmi tény kitörülhetlenül rányomta bélyegét az iszlám egész szellemi arculatára. A mohammedán vallás alapját a Korán, a szent könyv képezi és ezt egészíti ki a szájhagyomány, a *Hadit* és a bölcsek tanítása, a *Szunna*. Mind a Korán, mind a többi vallási iratok arab nyelven íródtak. Minthogy pedig *a Korán szigorúan megtiltja, hogy a szent írást idegen nyelvre lefordítsák*, az arab nyelv szükségszerűleg beiktatózott a mohammedán világ kultúrájába. függetlenül attól, hogy az egyes mohammedán népek milyen nyelven beszélnek és milyen fajhoz tartoznak. *A Koránból mind a mai napig nem készült egyetlen autentikus fordítás sem*. Aki a Koránt tanulja, annak szükségszerűen arabul is kell tanulnia és így általános szabállynak tekinthetjük, hogy az összes mohammedán népek papjai és írástudói egyben ismerői az arab nyelvnek is. A nagy tömegekre természetesen ez a megállapítás nem vonatkozik, mert a mohammedán népeknél az írni-olvasni tudók száma még ma sem haladja meg az 5-15 százalékot.

Az arab nyelvnek ez a vezetős szerepe idézte elő azt is, hogy az összes muzulmán népek saját nyelvükben és irodalmukban

szintén az arab írásjeleket használják, vagy legalábbis használták a legutóbbi időkig. A mohamedán hinduk éppúgy arab betűkkel írnak, mint a perzsák, a tatárok éppúgy, mint a berberek, vagy a malájok. Eddig csupán a török és albán nemzeti forradalmak küszöbölték ki radikálisan az arab írást és helyettesítették azt latin belükkel. A szovjet fennhatósága alá került mohamedánok lassanként ugyancsak elhagyják az arab írásjeleket. De még ma is több, mint százhatvanmillió nem arabnyelvű és nemzetiségű mohamedán használja az arab írásjeleket.

Ezek a vallási és kulturális kapcsolatok kétségtelenül teremtenek bizonyos érzelmi közösséget a mohamedán világ népei között, de hogy ez az érzelmi közösség ismét politikai egységé és hatalommá válhasson, — annak lehetősége egyszersmindenkorra megszűnt. A kérdés ismerői szerint az iszlám összefogó ereje ma már nem nagyobb, mint például a katolikus egyházé, amely a közös hitelveken kívül ugyancsak közös liturgiai nyelvvel, a latinnal köti össze híveit. Sőt, a katolikusok még azzal az előnnyel is rendelkeznek, hogy megőrizték az egyházfejedelemség intézményét, a pápaságot, míg a mohamedánok pápasága, a kalifátus, Kemál pasa forradalmának hatása alatt végképp megsemmisült.

Az összekapcsoló momentumok mellett egyre nagyobb nyomattal lépnek előtérbe a szétválasztó tényezők, amelyek a mohamedán világot is alkotóelemeire bontják. Ezek a szétválasztó tényezők vallási, nemzeti és geopolitikai jellegűek.

Mint minden nagy tömegekre és földrajzi távolságokra kiterjedő vallási tanítás, az iszlám sem tudta megőrizni belső egységét. A kereszténységhez hasonlóan az idők folyamán a mohamedánizmus is differenciálódni kezdett és egész csomó szektára és árnyalatra szakadt szét. Bár e szekták között nincsenek mélyreható hitelvi különbségek, mégis az ellentétek néha oly mértékben éleződtek ki, hogy e szekták hívei hosszú és véres harcokat vívtak egymással. A mohamedán vallás követői hitelvi szempontból két főcsoportra oszthatók: szunnitákra és shiitákra.

A szunniták képviselik az ortodox egyházat, amennyiben szigorúan ragaszkodnak a Szunnához, a próféta korából származó szóbeli tanhoz és minden más vallási újítást elvetnek. A szunniták között négyféle rítus alakult ki. Ezek közül hívei-

nek számára és befolyására nézve a legjelentősebb a *hanefita* irány (Abu Hanifa imám követői), amely ortodox hitelvei elemére is a gyakorlati életben messzemenő liberalizmust képvisel. Ehhez az irányhoz tartoznak a legtöbb mohamedán országban a hivatalos körök. A palesztinai és szíriai arabok nagy többsége ugyancsak a hanefita irányzatú szunnitákhoz tartozik.

A szunniták egy másik rítusából fejlődött ki a Közép-Arábiában élő *vahhabiták* mozgalma (Mohamed ibn Abd-al-Vahhab követői), akik puritán életszemléletükkel és harcias fanatizmusukkal a XIX. és XX. század folyamán kétszer is kísérletet tettek arra, hogy az összes arabokat egy birodalomban egyesítsék, a Szunna igaz hitének, vagyis a tiszta iszlámnak a jegyében. A vahhabiták mai vezére *Ibn Szaud*, az arabiai félsziget tehetséges, nagyratörő uralkodója és újjászervezője.

Az iszlám legfontosabb szektáját a *shiiták* alkotják, akik Ali imám pártjához tartozónak tartják magukat. A *shia* pártot jelent. A shiiták szerint csak *Ali*, Mohamed veje és annak utódai ismerhetők el törvényes kalifáknak és imámoknak. A shiiták szektája négy alcsoportra oszlik, aszerint, hogy melyik imámot ismerik el az iszlám utolsó törvényes fejének. Ezek a csoportok a következők:

1. A *perzsa shiiták*, akik a tizenkettedik imám autoritásában hisznek. A perzsák a Shiát nemzeti és államvallássá alakították át. Követői kizárólag Perzsiában élnek.

2. A *zejiditák*, akik Zejdet, az ötödik imámot tartják az utolsó látható imámnak. Észak-Afrikában és Jemenben élnek.

3. Az *izmaeliták*, akik Izmaillal, a hetedik imámmal zárják le a látható imámok sorozatát, Indiában és Közép-Szíriában laknak. Ezek a legtüreletlenebbek a más hitűekkel szemben és egyben a legvisszamaradottabbak is. Különös jelenség, hogy ezeknek a vakbuzgó indiai mohamedánoknak elismert vezére a teljesen európaiasodott *Aga khân*, a nemzetközi arisztokrata világ ismert tagja, aki az év legnagyobb részét Londonban és a Riviérán tölti el. *Aga khân* egyébként a leglojálisabb támogatója az angol birodalmi politikának Indiában és a Távol-Keleten.

4. A shiiták legsajátosabb szektáját az *alauiták* alkotják, akik vallási szokásaikban még sok primitív pogány elemet őriztek meg. Szíriában élnek, a Tripolisz és Alexandrette között húzódó tengerparti hegyek között.

Számszerint a shiita szekta követői alkotják az iszlám óriási többségét. A kétszázötvenmillió mohamedán közül kétszáznegyvenmillió shiita és csak tízmillió szunnita.

Ezek a vallási differenciálódások, ha hitelvi szempontból nem is alapvető jelentőségűek, mégis elég mélyrehatók ahhoz, hogy komoly akadályát képezzék a pániszlám gondolat megvalósításának. Meggyőzően jutott ez kifejezésre az első világháborút követő években, amikor több erőteljes kísérlet történt a kalifátus intézményének helyreállítására (főként Huszsein hedzsasi király részéről). Valamennyi kísérlet hajótörést szenvedett részben dinasztikus és hatalmi okok miatt, de nem kis mértékben az egyes szekták között fennálló áthidalhatatlan ellentétek következtében.

A vallási differenciálódásnál is nagyobb rést üt az iszlám egységébe a Kelet népeinek *nemzeti öntudatraébredése*. A mohamedán népek modernizálódásával és európaiosodásával párhuzamosan halad nemzeti önállóságra való törekvésük, ami azt is jelenti, hogy függetlenítik magukat az iszlám teokratikus rendjétől. Sharani tanítása, hogy az iszlámon belül nincsenek nemzeti válaszfalak, egyre nyilvánvalóbb anachronizmussá válik.

A teokratikus állami berendezkedéssel való szakítást a leg-radikálisabban Kemál pasa Törökországa hajtotta végre. A török köztársaság 1928-ban kimondotta az egyház és állam teljes szétválasztását. Kemál Atatürk még a kalifátus intézményéről is lemondott (a török szultán volt az egész mohamedán világ egyházi feje), holott ez az intézmény igen nagy hatalmi erőforrást jelenthetett volna számára a mohamedán világban. Törökország elhagyta az arab írást, az összes mohamedán népeknek ezt a kulturális összekötő kapcsát, hogy ezzel is demonstrálja az új állam független nemzeti és világi jellegét. A török köztársasági elnök *nem* Allah nevében esküszik az alkotmányra, hanem a független egyéni becsület nevében.

Hasonló irányú — ha nem is ilyen radikális — átalakulármént végbe Perzsiában Reza kión vezetése alatt. Albánia ugyancsak szakított az iszlám teokratikus rendjével. Kisebbségben az iszlám valamennyi államában kezdetét vette az elvilágiasodásnak ez a folyamata, ami egyben a faji és nemzeti elkülönülés fokozottabb kihangsúlyozását is jelenti.

Végül bénítólag hat a pániszlám törekvésekre a mohame-

dán tömegek földrajzi szétszórtsága és egymástól való izoláltsága. Az indiai mohamedánokat mérhetetlen távolságok választják el a marokkóiaktól, a malájokat a törököktől. Semmiféle társadalmi, vagy gazdasági érdekközösség nem áll fenn közöttük s így természetesen egyre nehezebbé válik politikai érdekközösségbe tömöríteni őket.

A pániszlám mozgalmat *csökkenő jelentősége* ellenére sem hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül a zsidó Palesztina sorsát befolyásoló erők szemlélénél. Az elmúlt két évtized Palesztina-politikájában gyakran tapasztalhattuk, hogy a mohamedán világ érzelmi közössége *meg mindig elég erős volt ahhoz*, hogy valahányszor a palesztinai araboknak szükségük volt rá, mozgásba tudták hozni az indiai mohamedánokat, hogy több-kevesebb eréllyel nyomást gyakoroljanak az angol kormányra palesztinai hitsorsosaik érdekében. Mínthogy pedig az indiai angol uralom legmegbízhatóbb támaszai éppen ezek a mohamedán hinduk, az angol kormány mindig igyekezett tekintettel lenni e közel nyolcvanmilliós tömeg érzelmi beállítottságára. Az utolsó huszonöt év ingadozó és gyakran kétszínű angol Palesztina-politikának egyik fontos mozgató rugója ez a pániszlám befolyás volt. Annyi ereje azonban már nem volt ennek a befolyásnak, hogy Angliát Palesztina-politikájának *alapvető megváltoztatására* bírhatta volna. Csak kisebb-nagyobb *koncessziókat* tudott elérni, amelyek azonban elég nagyok voltak ahhoz, hogy nehézségeket okozzanak a cionista politikának és hátrányosan befolyásolják a zsidó országépítés tempóját.

A jövő esélyei szempontjából *semmiképpen sem kell tartani attól, hogy a pániszlám befolyás növekedni fog*. Ellenkezőleg: az elmondottakból teljes határozottsággal lehet következtetni arra, hogy a pániszlám gondolat, mint politikai erő a jövőben csak *gyengülni fog*. Palesztinával kapcsolatban a pániszlám befolyás mértéke attól is függ, milyen lesz az angolok helyzete Indiában, vajjon továbbra is csak a mohamedánokra támaszkodhatnak, vagy pedig sikerül-e megoldaniok a többi hindu csoportokkal való együttműködés kérdését. A jelek arra mutatnak, hogy Angliának Indiában is rá kell lépnie a radikális politikai reformok útjára, vagyis nem építheti többé arra az uralmát, hogy egyik csoportot a másik ellen játssza ki. „Ebben az esetben a mohamedán világ befolyása lényegesen

csökkeni fog az angol Palesztina-politikára, mert Anglia nem lesz kénytelen minden intézkedésénél félszemmel arra ügyelni, vajjon mit szólnak hozzá az indiai mohamedánok. Az arab nacionalizmus bizonyára igyekezni fog továbbra is eszközül felhasználni a maga céljaira az iszlámban rejlő összefogó gondolatot, de komoly és reális politikai erőt a pániszlámizmms előreláthatólag nem fog többé jelenteni a világ hatalmai között. Ilyenformán Palesztina jövő sorsára sem lesz lényeges befolyása.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A PÁNARAB MOZGALOM.

Az arab nép földrajzi megoszlása. — Vallási ellentétek. — Faji és antropológiai különbségek. — Földrajzi választóvonalak. — Szociális és kulturális ellentétek. — Dinasztikus és családi ellentétek. — Nagyhatalmi érdekek ütközőpontja. — Nemzeti kisebbségek.

A pániszláizmusról lényegesen aktívabb és realisabb politikai erőt képvisel a *pánarab* mozgalom. E mozgalom végső célja — mint minden nacionalizmusé — az összes araboknak, illetve arabul beszélő népeknek egy birodalomban való egyesítése. Az arabul beszélő népek a következőképpen oszlanak meg az egyes országok és világrészek között:

Ázsia :

Ország	terület km ²	népsűrűség km ² -ként	össz- lakosság	arab lakosság
Szaudi-Arábia	1,750.000	2	3,500.000	3,500.000
Irak	453.500	7	3,250.000	2,400.000
Szíria	202.500	15	3,130.000	2,800.000
Palesztina	26.000	57	1,500.000	950.000
Transzjordónia	90.000	3	300.000	300.000
Jemen	70.000	13	900.000	800.000
összesen	2,590.000	5	12,580.000	10,750.000

Afrika:

Egyiptom	994.000	16	15,900.000	14,000.000
Libia	1,650.000	1	1,800.000	900.000
Tunisz	125.000	18	2,300.000	2,000.000
Algír	575.000	11	6,500.000	5,000.000
Francia-Marokkó	572.000	8	4,500.000	2,500.000
Spanyol-Marokkó	28.000	27	750.000	500.000
összesen	3,944.000	8	31,750.000	24,900.000

E statisztikai adatok egyrésze becsléseken alapszik. Ahol a becslések eltértek egymástól, ott az eltérő számok középarányosát vettük alapul. Különösen eltérnek a becslések Szaudi-Árábiát illetően (három- és ötmillió között), mert e hatalmas kiterjedésű területen még nem tartottak modern értelemben vett népszámlálást és a lakosság jelentős része még ma is beduinokból áll, akik nomád életet folytatnak.

Az arabság számának megállapításánál elsősorban *az anyanyelvet* vettük figyelembe. Arabnak vettünk mindenkit, aki arabul beszél és az arabsághoz tartozónak érzi magát. Nem számítottuk azonban az arabsághoz az e területeken élő arab anyanyelvű zsidókat (számszerint kb. hatszázet), a szíriai maronitákat, az iraki kurdokat, egyszóval azokat a kisebbségeket, amelyek önálló nemzeti tudattal rendelkeznek és az arab nemzeti törekvésekkel szemben kihangsúlyozzák a maguk nemzeti különállását. Mégkevésbé számíthatunk az arabok közé az afrikai berbereket, akik nyelvileg is különböznek az araboktól. Ellenben az arabokhoz számítottuk az összes arabul beszélő keresztényeket, noha ezek fajilag túlnyomórészt nem arab eredetűek. A fenti statisztika összeállításánál általában *figyelmen kívül hagytuk az antropológiai momentumokat*, amelyek könnyen téves következtésekre csábíthatnak, különösen a politikában. A továbbiak során mégis rá fogunk mutatni röviden ezekre a fajtudományi szempontokra is.

A pánarab aspiráció — mint látjuk — *hat és félmillió kilométernyi területre és körülbelül harmincötmillió arabra terjed ki*. Az első pillantásra szembetűnik a terület és lakosság közötti óriási *diszproporció*. Az arab nacionalizmus akkora területet igényel a maga számára, mint Európa kétharmad része és ez a terület két világrész legfontosabb és legértékesebb vidékeit foglalja magában. Ez az aránytalanság képezi a pánarab nacionalizmus legsebezhetőbb pontját.

Bár *az arab* országok nemzeti öntudatra ébredése az utolsó három-négy évtizedben jelentős lépéssel haladt előre, egységes arab nemzetről és egységes arab nemzeti politikáról még ma sem lehet beszélni. *Az arab egység kialakulását számos momentum akadályozza és lassítja*. Alábbiakban rövid összefoglalását adjuk azoknak az erőkomponenseknek, amelyek a pánarab törekvések megvalósulásának útjában állanak:

I. Vallási ellentétek.

Ugyanazok a vallási differenciálódások, amelyekre a pániszlám mozgalommal kapcsolatban már rámutattunk, zavaró és elválasztó momentumként jelentkeznek a pánarab politikában is. A már említett vallási csoportokon kívül itt még az elég jelentős keresztény és zsidó szárványok is komplikálják a helyzetet. Hogy milyen mélyrehatók az ellentétek az egyes vallási szekták között, arra jellemző Chaim Arlosoroffnak az arab kérdés egyik kitűnő ismerőjének az a megállapítása, hogy *a vahhabita* beduin és *a szunnita* fellach között sokkal nagyobb a szakadék, mint például a palesztinai zsidó és arab parasztok között. A vallási ellentétek hatásának másik példájaként a szakírok felhozzák Feysal király esetét, aki sohasem tudott megszilárdulni az iraki trónon, mert *a shiita* többségű irakiak mindvégig bizalmatlanok voltak *a szunnita* valású uralkodó iránt. Az iraki helyzet ismerői egybehangzóan állítják, hogy ha nem következik be Feysal király hirtelen halála, úgy előbb-utóbb eltávolították volna a trónról.

2. Faji és antropológiai különbségek.

Az arabul beszélő népek óriási többsége származás és antropológiai sajátosság tekintetében *nem tartozik az arab fajhoz*. Az antropológusok véleménye szerint nem lehet biológiailag egységes arab nemzetről beszélni, hanem csakis egy arabul beszélő népkverékről. Fajtiszta araboknak csak az arábiai félszigeten élő beduinok tekinthetők. Észak-Afrika arabul beszélő tömegeinek csak jelentéktelen töredéke arab származási! így például a hivatalos statisztikai adatok szerint Egyiptom lakosságának mindössze tízszázaléka arab származású, míg *kilencvenszázalék az úgynevezett „fáraói” nemzetséghoz tartozik* és az ország őslakóinak leszármazottja. Nem nagyobb az arab fajnak aránya a többi északafrikai országban sem, ahol a berber, néger és szidoni fajelemek dominálnak. Lényegesen kedvezőbb az arab faj aránya az ázsiai részeken. *Jichak Ben-Zwi*, az ismert palesztinai antropológus „Moslems „und Araber” című talúTENányában kísérletet tesz az arab országok faji összetételének analízisére, amelynek során arra a megállapításra jut, hogy Irak, Szíria, Palesztina és Transzjor-

dánia arab lakosságának mintegy negyven százaléka tartozik az arab fajhoz és ha Szaudi-Arábiát is beleszámítjuk, úgy ez az arány hatvan százalékra emelkedik. *Ben Zwi* szerint Palesztina és Transzjordánia 1,200.000 főnyi arab lakosságából *legfeljebb ötszáz ezer tekinthető fajilag is arabnak*. A többiek az ország korábbi lakosaitól — nagyrészt zsidóktól — származnak, akiket a hódító arabok beolvasztottak. Meggyőződésünk szerint ennek az antropológiai differenciálódásnak csupán az afrikai és ázsiai arabok viszonyára van érezhető kihatása, míg az ázsiai arab országok egymásközötti politikai kapcsolatában ez a momentum — legalább eddig — nem játszik szerepet.

3. Földrajzi választóvonalak.

A pánarab gondolat megvalósításának talán legnagyobb akadályát az arabság sajátos és a nemzeti koncentráció szempontjából kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedése képezi. Egyetlen pillantás a térképre világos képet nyújt a helyzetről. Az arabul beszélő népek kétharmadrésze, mintegy 24,000.000 ember, Észak-Afrikában lakik *egy több, mint háromezer kilométer hosszúságú igen keskeny tengerparti sávon*, amely a Suez-csatornától a Gibraltári szorosig húzódik. Ezt a területet egyetlen nemzeti állam keretében összefogni reménytelen vállalkozásnak látszik, már csak stratégiai és közlekedéstechnikai okok miatt is. Még kevesebb kilátása lehet a megvalósulásra annak az elképzelésnek, amely ezt a területet Ázsia arablakta vidékeivel akarja egy államban egyesíteni. Egy ilyen szerencsétlen földrajzi konstrukciójú államalakulat, amely óriási kiterjedése mellett rendkívül gyér lakosságú, eleve bukásra volna ítélve. *Még az előázsiai arab területeknek egy államban való egyesítése is leküzdhetetlen akadályokba ütközik* — függetlenül az imperialista hatalmak tilalomfáitól — *tisztán geopolitikai okok miatt*. Az egyes arab népcsoportok különálló területeken laknak, amelyeket hatalmas sivatagok választanak el egymástól és amelyek ilyenformán sem földrajzilag, sem gazdaságilag nem függenek össze egymással. Irak például gazdasági vonatkozásban kelet felé gravitál, míg Szíria nyugati irányba. Szaudi-Arábia pedig teljesen független gazdasági egységet képvisel.

4. Szociális és kulturális ellentétek.

Az egyes arab országok és csoportok között, valamint az országokon belül is nagy színvonal-különbség van társadalmi és művelődési fejlettség tekintetében, ami ugyancsak bénítólag hat az egységesítő törekvésekre. A részben még beduin nivón álló Szaúdi-Arábiát évszázados szakadék választja el az európai és városi jellegű Szíriától és Palesztinától. A palesztinai arab ma már lenézi a transzjordániai, mert kulturálisan magasabb színvonalon áll. *Ibn Szaud* egy szíriai származású minisztere megbukott, mert minisztertertsai nem akarták megtúrni az „idegent” a kabinetben. Transzjordániában ugyanez az eset ismétlődött meg. 1936-ban egy transz jordániai nacionalista politikus nyilvános felszólalásban követelte a *palesztinai* származású miniszterek elbocsátását. Ez a magatartás nem zavarta azonban a transzjordániai nacionalistákat abban, hogy továbbra is követeljék Palesztina és Transzjordánia egyesítését. Jelentős akadálya még az arab egységfront kialakulásának *az a hatalmas szociális ellentét, amely a földbirtokos arabok, az effendik és a földnélküli parasztok, a fellahok között fennáll.*

5. Dinasztikus és családi ellentétek.

Mint minden primitív népnél, az arab politikában is jelentős szerepet játszanak a szenvedélyek, személyi vetélkedések, a bosszú- és a dicsőségvágy. A különböző arab uralkodó-dinasztiák féltékenységgel és gyűlölködéssel állanak egymással szemben. A jelenleg Irakban és Transzjordániában uralkodó Hasimita-dinasztia még a legutóbbi évtizedekben is véres harcokban állott *Ibn Szaud* dinasztiájával, amelyekből *Ibn Szaud* került ki győztesen. Az egyiptomi uralkodóház épp oly féltékenyen vigyáz a maga csorbítatlan hatalmára, mint a jemeni. E dinasztiák mindegyike szívesen játszik a nagy arab állam gondolatával, de azt természetesen csak a saját jogára alatt tudja elképzelni.

Nemcsak az arab uralkodóházak, hanem az egyes vezető arab családok és politikusok között is ugyanilyen mély ellentétek állanak fenn. Palesztinában «például a *Husseini* és *Nashasibi* családok vetélkedése volt húsz éven keresztül az angol po-

litikának egyik tartópillére. A Naehasábi-család élén Ragheb-Nashasibi, Jeruzsálem polgármestere áll, aki a mérsékelt nemzeti irány képviselője, míg a Husseini-család feje Emin Husseini, a főmufti, a szélsőséges nacionalizmus vezére. A két család közötti ellentét szításával tartotta fenn Anglia az egyensúlyt a palesztinai arab politikában.

A dinasztikus és családi ellentétek alapvető jelentőségére világítottak rá azok a tárgyalások, amelyeket 1943. július és augusztus havában folytattak Kairóban az arab államok vezetői egy arab unió létrehozása céljából. A tárgyalások teljes eredménytelenséggel véződtek. Az eredménytelenség okát a berlini Nemzetközi Sajtótudósító iroda 1943. augusztus 9.-i avarai jelentése a következő mondatban foglalja össze: „Az arab unióra vonatkozó kairói megbeszélések, amelyeknek célja tizenkét arab állam összefogása lett volna, *sikerteleneknek tekinthetők, mégpedig az arab államok dinasztáinak és államférfainak versengése miatt.*”

6. Nagyhatalmi érdekek ütközöpontja.

Az eddig felsorolt momentumok *belülről* akadályozták a pánarab törekvések megvalósulását. Vannak azonban *külm* tényezők is, amelyek mindezeknél mélyrehatóbban befolyásolják az arab nacionalista mozgalom sorsát. Ezek azok a «agy» *hatalmi érdekek*, amelyek a közelkeleti térségben találkoznak és ütköznek egymással s amelyekre e tanulmány során már több ízben rámutattunk. Az egymással vetélkedő hatalmak a pánarab törekvéseket akként értékelik — támogatják, vagy gáncsolják, — ahogy pillanatnyi érdekeiknek éppen megfelel. Az első világháború alatt, amikor Anglia harcban állott a török birodalommal, angol politikai ügynökök (*Lawrence* ezredes, *Philly* őrnagy, *Gertrude Bell*, stb.) voltak azok, akik a pánarab aspirációkat élesztették és magasra szították. A MacMahon-levélben — mint láttuk, — Anglia formális kötelezettséget vállak egy nagy arab állam megteremtésére. Amikor azonban Törökország összeomlott és a Közel-Kelet a győztes hatalmak szabad prédája lett, a pánarab mozgalom kezdett egyre terhebbé válni Anglia és Franciaország számára, míg végülis elejtették a nagy arab állam tervét, helyette egy sereg önállóiban kis arab államot kreáltak. A két világháború

között Anglia volt a pánarab törekvések legszívósabb ellenfele. A mostani világháború során aztán ismét irányt változtatott Anglia arab-politikája. A közkeletű térségben ugyanis egy új nagyhatalom tűnt fel: az Amerikai Egyesült Államok. *Az amerikai aspirációk ellensúlyozására Anglia ismét előszedte a pánarab formulát* s az angol politikai ügynökök egy idő óta újra lelkes propagátorai a nagy arab állam gondolatának. Ezt a nagy arab államot, — amelynek élén Egyiptom áll, — természetesen angol védelem alatt tervezik. Az előbbi pontban említett kairói arab konferencián — egybehangzó jelentések szerint — határozottan érezni lehetett a kulisszák mögött ezen ellentétes hatalmi erők mérközését. Az USA állást foglalt a kairói kezdeményezés ellen s ez is egyik főoka volt annak, hogy a konferencia eredménytelenül oszlott szét.

7. Nemzeti kisebbségek.

Hátráltatja végül az arab egység kialakulását az a körülmény is, hogy majd minden arab államban elég jelentős számban élnek nemzeti kisebbségek, amelyek egyre öntudatosabb küzdelmet folytatnak nemzeti jogaikért és függetlenségükért. Ilyen kisebbségek Szíriában a druzok, Libanonban a maroniták, Irakban a harcias kurdok és az asszírok, Egyiptomban pedig a mahdi törzsek (Szudán őslakói). Ezek a kisebbségek létük és jogaik biztosítása érdekében mindenekelőtt a nagyhatalmakhoz apellálnak, amelyek ezen a réven jogcímet találnak arra, hogy az arab országok belügyeibe mélyen beleavatkozzanak. Ez a beavatkozás azonban leggyakrabban a kisebbségek kijátszásával végződik.

E számos akadályozó momentum ellenére is a pánarab nemzeti mozgalom *reális és fejlődő tendenciájú politikai erőt jelent*, amely a zsidó Palesztina szempontjából döntő jelentőséggel bír. A cionista politika egyik legfontosabb feladata, hogy ezt az erőt pontosan lemérje és a mérés eredményének megfelelően értékelje.

A korábban elmondottakból láttuk már, hogy az afrikai arabság túlnyomó többsége kívül esik a pánarab törekvések hatósugarán. Az afrikai arabok belátható időn belül nem lesznek cselekvő tényezői a pánarab politikának és szimpátiányilatkozatokon, esetleg diplomáciai támogatáson kívül más-

sal aligha fogják azt segíteni. A legtöbb északafrikai ország túlon túl el van foglalva saját problémáival, amelyek teljesen eltérőek az ázsiai arabokétól. Csupán Egyiptom mutat az utóbbi időben aktív érdeklődést az arab-unió terve iránt. Nem követünk el szünyos számítási hibát, ha az arab nacionalizmus számszerű és tényleges ütőerejének le mérésénél *főként az előázsiai arabokat vesszük figyelembe*. Ez pedig azt jelenti, hogy a pánarab politika aktív hordozója nem az egész Larmincötmilliónyi arabság, *hanem elsősorban az a tizenegytizenkétmillió arab, aki Elő-Ázsiában él*.

Ebben a megvilágításban az arab „veszedelem” elveszíti azt a félelmes jellegét, amelyet a cionizmus ellenfelei, sőt néha barátai is tulajdonítanak neki és az arab „tenger”, amely Palesztinát körülveszi, nem tűnik már olyan mélynek és örvényekkel telinek. Tizenegymillió arab két és félmillió négyzetkilométeren szétszórva, bizonyára nem jelent olyan veszedelmet a holnap zsidóországa számára, amely végső fokon vitássá, vagy kilátástalanná tehetné a cionista vállalkozást. Ha két-hárommillió zsidó gyökeret ver majd Palesztinában, — ami egy-két évtized alatt megtörténhet, — akkor ez a zsidó közösség minden külső támogatás nélkül is meg tudja állni a helyét a Közel-Kelet erőviszonyai között és megteremtheti a maga számára a további fejlődés előfeltételeit.

TIZENHATODIK FEJEZET.

AZ ARAB FÖDERÁCIÓ ÁLLÁSA 1943. ŐSZÉN.

Tervek Nagy-Szíria helyreállítására. — A pánarab mozgalom három gócpontja: Bagdad, Kairó, Er Rijad. — Három államférfi, három politikai koncepció.

A pánarab egységtörekvések jövő sorsáról kockázatos lenne ma még végleges ítéletet alkotni. Az előző fejezetben felsorolt nehézségeken kívül a folyamatban levő világháború esélyei is lényegesen befolyásolhatják e nagyszabású politikai terv kialakulását. Ebben a vonatkozásban arra kell tehát szorítani, hogy a rendelkezésünkre álló híryanag és semleges megfigyelők véleményei alapján összefoglaló képet alkothassunk magunknak arról, milyen stádiumban van ma, 1943. őszén az arab föderáció megteremtésének problémája, milyen irányzatok állanak szemben egymással és milyen megoldási tervek merültek fel a kérdéssel kapcsolatban.

Az arab nemzeti politika célkitűzései főleg két pont körül kristályosodnak ki. Az egyik egy *kisebb*, a másik egy *nagyobb* arab unió megteremtésére irányul. A két terv között nincsen lényegi ellentét és nagyjából kiegészítik egymást. Csupán sorrendi és időrendi eltérés van a két koncepció között. A kisebb unió szószólói ugyanis azt hirdetik, hogy a nagy arab egység nem valósítható meg addig, amíg a kisebb meg nem valósult. A kisebb unió hívei azzal is érvelnek, hogy ez a terv könnyebben és gyorsabban realizálható, mint az összes arabokat egybefogó nagy föderáció és ezért az arab politikának elsősorban ezt kell kiharcolnia.

A kisebb unió négy állam; Szíria, Libanon, Palesztina és Transzjordánia egyesítésére törekszik. Az új állam neve *Nagy Szíria* lenne. Ez a terv végeredményben nem akar egyebet, mint belvireállítani Szíriának az első világháború előtti történelmi határait. Főként palesztinai és szíriai arab politikusok fejtenek ki igen szívós tevékenységet a terv megvalósítása érdekében. A célkitűzés nem új, abban a pillanatban kezdődött, amikor a török uralom alól felszabadult Szíriát a szövetséges hatalmak alkotóelemeire bontották. A szíriai arabok már az első világháború előtt az arabság legfejlettebb és kulturálisan

legmagasabb fokon álló részét alkották. Érthető, hogy a két világháború között ezek a szíriai nacionalisták viselték el a legnehezebben a nemzeti önállótlanág és szétszakítottág állapotát.

De az arab egységtörekvéseknek már ez az első etappja is szinte áthidalhatatlan szakadékok fölött vezet át. A tervezett Nagy-Szíria ötmillió lakosa között több, mint másfélmillió olyan kisebbség van, amelyek igényt emelnek az önálló nemzeti létre és semmiképpen sem hajlandók alávetni magukat a mohamedán arab többség uralmának. Ilyen kisebbségek főként a libanoni katolikus maroniták és a palesztinai zsidók. Az arab politikusok hangoztatják ugyan, hogy hajlandók a legszélesebbkörű autonómiát adni a nemzeti és vallási kisebbségeknek, ez azonban nem nagyon kecs egeteti azokat. A libanoni maroniták és általában a szíriai keresztények elutasító magatartást tanúsítanak az arab egységtörekvésekkel szemben és az arab országokkal való együttműködést kizárólag gazdasági térre kívánják korlátozni.

A palesztinai zsidóság és a Jewish Agency nem foglalt még el végleges álláspontot a nagyszíriai tervvel kapcsolatban, csupán annak leszögezésére szorítkozott, hogy a zsidóság támogat minden olyan arab föderációs törekvést, amely elismeri a Balfour-deklarációt, vagyis a zsidók szabad bevándorlási és földszerzési jogát Palesztinában, *de elutasít minden olyan kombinációt, amely ezt az alapelvet nem ismeri el fenntartás nélkül.* Illetékes arab részről eddig ilyen elismerés nein történt.

Hátráltatja a nagyszíriai terv kibontakozását az a körülmény is, hogy a négy országnak négyféle, egymástól eltérő kormányzati rendszere van, amelyet még aláhúznak az egymással szembenálló dinasztikus érdekek is. A még csak arab politikusok fantáziájában létező Nagy-Szíria trónjára máris több arab uralkodócsalád jelentette be igényét.

SzírIA egyesítésének útjában azonban mindezeknél nagyobb akadályt jelentenek azok az ellentétes nagyhatalmi aspirációk, amelyek ezen a területen ütköznek össze. Láttuk, hogy már az első világháború során milyen kemény diót jelentett SzírIA problémája, amelyet csak úgy oldhattak meg, hogy az országot kettévágták és érdekszférákra osztották fel Anglia és Frnaciaország között. A francia imperializmus éppúgy meg-

vívta a maga százéves harcát ezért a területért, mint az angol. Míg Anglia a zsidó Palesztina révén igyekezett megszerezni a jogcímet arra, hogy megvesse a lábát a Földközi tenger keleti partjain, addig Franciaország a libanoni maroniták gyámoltása révén próbálta megteremteni ugyanezt a jogcímet. E tradícióknak megfelelően a franciák már 1920-ban megalapították az önálló libanoni köztársaságot Beirut székhellyel, amelyben a keresztény maroniták alkotják a többséget. Noha Franciaország ezidőszerint nem tartozik a cselekvő nagyhatalmak közé, mégis valószínűtlen, hogy Anglia és Amerika befejezett tényeket teremtsenek egy olyan kérdésben, amelyben francia szövetségük ilyen közvetlenül van érdekelve. A kis arabunió, vagyis az egységes Szíria megteremtésének kérdése mindenesetre napirenden van és szervesen beletartozik abba a hatalmas közelkeleti probléma-komplexumba, amelynek végleges megoldására csak a háború után kerülhet sor.

A *nagy arab unió gondolata* ugyancsak még a tervezgetés állapotában van. Ennek a politikai mozgalomnak három gócpontja van: Bagdad, Kairó és Er Rijád (Szaúdi-Arábia fővárosa). E három városnév nemcsak három metropolisát jelenti az arab világnak, *de három különböző koncepciót is*. Bagdad másként képzelel el az arab föderációt, mint Kairó és Er Rijád mást ért föderáció alatt, mint Kairó és Bagdad. Ezek az eltérések elég mélyrehatóak, mert nemcsak formai, de tartalmi tekintetben is fennállanak.

A három koncepció mögött pedig három markáns egyéniség áll, három becsvágyó és lehetséges államférfi, akiknek mindegyike a saját nevéhez szeretné fűzni a nagy történelmi feladat megvalósítását és a saját országa számára akarja biztosítani a vezetőszerepet a létesítendő arab állam-szövetségben. E három államférfi: *Nuri Szaid* pasa, Irak miniszterelnöke, *Nahasz Musztafa* pasa, Egyiptom miniszterelnöke és *Ibn Szaud*, az arab félsziget uralkodója. Mindhárman körülbelül egykorúak, hatvan-hatvanöt évesek. A két világháború között éltek le férfikoruk delét és mindhármuknak jelentős szerep jutott hazájuk függetlenségének kivívásában.

Nuri Szaid 1930-ban lett Irak miniszterelnöke. 1933 óta a gyermek I. Gházi király mellett tulajdonképpen ő tölti be az államvezetői szerepet. A mérsékeltbb nacionalista irányhoz tartozik. Ő kötötte meg 1930 júniusában Sir Francis

Humphry s angol főkormányzóval az angol-iráki szerződés, amely Irak teljes függetlenségét biztosította. 1941-ben a tengelybarát *Rasid Ali* katonai puccs segítségével kiragadta kezéből a hatalmat, de az angolszász csapatok győzelme révén csakhamar ismét átvehette az iraki kormány vezetését.

Nuri Szaid egy szoros és valóságos politikai föderációt tervez az arab államok között, amelyben Irak vinné a vezető szerepet. Koncepciójának alapelveit abban a memorandumban fektette le, amelyet 1943. augusztásának első napjában nyújtott át *Cornwallis* iraki brit nagykövetnek. A memorandum főbb pontjai a következők:

1. Egyesítsék egy állammá Szíriát, Libanont, Palesztinát és Transzjordániát és népszavazás útján állapítsák meg az új ország államformáját.

2. *Az egységes Szíria unióra lép Irakkal*, amelynek megtörténte után felhívják a többi arab államokat is az unióhoz, való csatlakozásra.

3. Az arab unióban egyesült államok állandó képviseletet választanak a következő feladatkörrel: közös nemzetvédelem, közös külképviselet, közös valutarendszer és gazdasági szervezet, továbbá közlekedési, vámpolitikai és kisebbségi ügyek.

Amint ezekből a pontokból látható, *Nuri Szaid* elsősorban az előázsiai arab államokat szeretné egyesíteni és nem helyez különösebb súlyt az afrikai arab országok részvételére. Talán még azt sem bánná, ha a rivális Egyiptom teljesen kimaradna ebből a kombinációból. A föderáció gerincét Irak és Szíria képeznék. Számos jel mutat arra, hogy *Nuri Szaid* szoros érintkezést tart fenn az Egyesült Államok közelkeleti diplomáciai képviselőivel és az egyre érezhetőbbé váló angol-amerikai vitában *igyekszik Amerika felé orientálódni*. Feltételezhető, hogy az iraki miniszterelnök a jövőben is törekedni fog arra, hogy az arab föderációra vonatkozó terveit összhangba hozza Amerika közelkeleti érdekeivel. Olyan értesülések is vannak, hogy *Nuri Szaid* hajlandó kikapcsolni Palesztinát az arab államszövetségből és a Szentföld jövő sorsának eldöntését kizárólag a nagyhatalmakra bízta. Ezzel a gesztussal nyilván fontos akadályt vél elhárítani az arab föderatív állam megteremtésének útjából.

Lényegesen más síkon mozog az egyiptomi miniszterelnök föderációs terve. *Nahasz pasa* a fiatal *Faruk* király mellett

ugyancsak tényleges államvezetői szerepet tölt be. Mint az ország legnagyobb pártjának, a *Wafd*-nak vezére, a nagynevű *Zaglul* pasa örökségét vette át, aki közel ötven évig volt Egyiptom legelismertebb politikai irányítója. Ha képességekben nem is éri el mesterét, de egyenes, megvesztegethetetlen és önfeláldozó jellem. Ő kötötte meg 1936-ban az angol-egyiptomi egyezményt, amely biztosította Egyiptom teljes függetlenségét. Azóta is változatlanul ápolja a baráti kapcsolatokat Angliával.

Nahasz pasa föderációs terve csupán kulturális, gazdasági és vallási együttműködést akar létrehozni az arab államok között, míg politikailag az egyes országok megőriznék teljes függetlenségüket. Ez a lazább koncepció felöleli az afrikai arab országokat is és összesen tizenkét arab állam baráti szövetségét akarja létrehozni, mégpedig *a brit birodalom szövetségi rendszerének keretei között.* Ebben az elképzelésben természetesen a vezetőszeret Egyiptom játszáná. *A legfontosabb hangsúly itt a gazdasági szemponton van,* mert Egyiptom már évtizedek óta igyekszik gazdasági befolyása alá vonni az egész Közel-Keletet. 4 kairói *Misr*-banknak az összes arab országok nagyobb városaiban működnek a fiókjai. Az expanzív jellegű egyiptomi gazdaságpolitika a zsidó Palesztinában egyik legnagyobb ellenfelét látja, mert az óriási arányokban fejlődő palesztinai ipar és kereskedelem komoly versenytársat jelent számára. Innen magyarázható cionista-ellenes magatartása. *Nahasz pasa föderációs koncepcióját főleg az angol politika támogatja,* amely ezen a réven igyekszik közelebb hozni az arab világot a brit birodalmi gondolathoz. De az Egyiptomból jövő pánarab gazdasági törekvéseket az angolok azért is hajlandók támogatni, mert ezzel remélik bizonyos fokig feltartóztatni a rendkívül rohamos *amerikai* gazdasági előretörést a Közel-Keleten.

Nahasz pasa föderációs tervében benne szerepel a kalifátus intézményének helyreállítása is és ezen a ponton ütközik a terv a legnagyobb nehézségbe. *Nahasz pasa az egyiptomi uralkodó részére szerezte volna megszerezni a kalifátusi méltóságot.* Ám az egyiptomi dinasztia még túl fiatal ahhoz, semhogy az iszlám közvéleményét egykönnyen meg lehetne nyerni, hogy reáruhazza ezt a legmagasabb egyházi méltóságot. E nehézségek kiküszöbölése céljából *Nahasz* pasa felvette az érint-

kezést *Abdullah* emírrrel, Transjordánia uralkodójával, aki tudvalevőleg a Hasimita-házból származik, amely dinasztia azal dicsekszik, hogy Mohamed próféta egyenes leszármazottja. E kérdés körül aztán *Nahasz* pasa konfliktusba került saját királyával, aki a kalifátusság kérdésében semmiféle koncessziót nem hajlandó tenni és azt fenntartás nélkül saját dinasztija számára igényli.

A harmadik föderációs tervet *Ibn Szaud* képviseli. *Ibn Szaud* (teljes nevén III. Abd el Asis Ibn Abd er Rahman Ihn Feisal Ibn Szaud) egészen sajátos szint képvisel az arab politikában. 1901-ben, 21 éves korában visszaszerezte ősei trónját, akik Belső-Arábia Nedzsd tartományának uralkodói voltak. 1913-ban kezdte meg hódító politikáját, amely 1924-ben érte el csúcspontját, amikor elfoglalta Hedzsászt, valamint az Iszlám szent helyeit, Medinát és Mekkát és elkergette onnan az ősi Hasimita-dinastiát. Azóta az egész hatalmas félsziget egyedüli uralkodója, aki meglepő józansággal és államférfiúi rátermettséggel látott hozzá országa felemeléséhez és európai érteimben való megszervezéséhez. De mint a harcias és puritán vabhabita szekta vezetője, vallási téren a legszigorúbb elveket képviseli.

Ibn Szaud a pánarab föderációs tervekkel kapcsolatban mindeddig meglehetősen tartózkodó magatartást tanúsított, abból a figyelemreméltó reálpolitikai felismerésből kiindulva, hogy a nagy arab állam igazgatása, kormányzása és katonai védelme ezidőszert megoldhatatlan feladatnak tűnik. Egy ilyen állam csak játékszer lenne a nagyhatalmak kezében. Éppen ezért ő csupán egy laza, főleg vallási természetű összefogására törekszik az arab világnak s a nemzeti és gazdasági momentumok helyett az iszlám összefogó erejével akarja előmozdítani az arab nép újjászületését. *Ibn Szaud* fel akarja újítani a rendszeres évi összejöveteleket és zarándoklatokat az iszlám szent helyein. Ebben a célkitűzésében a vallási szempontok mellett bizonyára nem kis szerepet játszik az a körülmény sem, hogy ezek a szent helyek éppen az ő országának területén fekszenek s így a nagyarányú zarándoklatok szükség-szerűleg ismét az iszlám központjává fogják tenni Arábiát. Minden vallási beállítottsága ellenére *Ibn Szaud* nem akarja egyelőre visszaállítani a kalifátusi intézményt, mert azt vallja, hogy „a próféta köpenyét csak az viselheti, aki a próféta né-

pet az összes világrészeken meg tudja védeni”. Minthogy ilyen hatalommal rendelkező mohamedán uralkodó jelenleg nincsen, ezért a kalifátusságot sem kell helyreállítani.

Ebből a madártávlati áttekintésből is látható, milyen bonyolult és sokfelé ágazó kérdés még ma a pánarab föderáció terve. A megoldási módok között igen nagy, szinte áthidalhatatlan ellentétek mutatkoznak. Pedig igyekeztünk sematikus képet adni, vagyis a dolgokat leegyszerűsíteni. A valóságban még kuszább és áttekinthetlenebb a helyzet. A fórumon diplomátákat és politikusokat látunk mozogni, de nem látjuk niúndig világosan, hogy hátulról milyen erők mozgatják őket. Ezernyi érdek, becsvágy, hatalmi törtetés és primitív törzsi szenvedély kvaarog a kérdés körül, amely végső fokon egy nagymúltú, sokmilliós embercsoport égető sorsproblémája és legszembetűnőbb ügye. Az eléntkáruló képből nyugodtan megállapíthatjuk, hogy *az arab nemzeti egység megteremtésének kérdése ezidőszert még csak kezdeti stádiumban van* és kitartó munkára, hosszú küzdelemre lesz szükség, amíg az eszme átvághatja magát a belső és külső akadályok szövevényén. Vannak pillanatok, amikor szinte úgy látszik, mintha az arab unió ügye iem is annyira az arab, mint az idegen nagyhatalmak problémája lenne. *Maga az arab nép és annak igazi hangja csak a legkritikább esetben jut szóhoz a sokszor teátrális megrendezésű politikai alkudozásoknál.* Ezért látszik a legimponálóbbnak, de egyben a legrealisabbnak is Ibn Szaud magatartása, aki csak olyan megoldások után nyúl, amelyek kívüli esnek a nagyhatalmi mesterkedések és dinasztikus féltékenykedések hatóságain. Az arab unió gondolata mégis a Közélet Kelet legdinamikusabb és legkézzelfoghatóbb erőtényezői közé tartozik, ám megvalósítására, úgy látszik, *csak a háború utáni új* — és remélhetőleg jobb, igazságosabb — *világban kerülhet sor.*

TIZENHETEDIK FEJEZET.

AZ ARAB-ZSIDÓ EGYÜTTÉLÉS PROBLÉMÁJA!

Dr. Weizman és Feysal emir tárgyalásai. — Zsidó-arab fizetési mérleg Palesztinában. — A közeledés akadályai, — A jövő kilátásai.

Amikor az elmondottakból azt a tárgyilagos tanulságot kívánjuk levonni, hogy az arab nacionalizmus korántsem teszi irreálissá a zaidó országépítés tervét és nem is gördíthet leküzdhetetlen akadályokat annak megvalósítása elé, ugyanakkor tisztában kell lenni azzal is, hogy ennek ellenére még hosszú ideig az arab-zsidó viszony alakulása fogja a zsidó politika legfőbb gondját és centrális problémáját képezni. Amíg az arab-zsidó együttélés kérdése túl nem jut mai válságos fázisán, vagyis amíg nem jön létre őszinte megértés és belső megbékélés a két nép között, addig a zsidó országépítés munkája sem leáz mentes izgalmas válságoktól és állandó célpontja lesz külső támadásoknak.

Miért nem jöhetett létre eddig közeledés az arab és zsidó nép között?

Volt egy pillanat, közvetlenül az első világháború befejezése után, amikor úgy látszott, hogy arabok és zsidók megtalálják az egymáshoz vezető utat és testvéri egyetértésben látnak hozzá az elhanyagolt Közel-Kelet újjáépítéséhez. Különös, egyedülálló történelmi pillanat volt ez: 1919. január 3. A végtelen arab sivatagban, bíborszínű királyi sátor alatt két férfi ül együtt: Dr. Chaim Weizmon, a Cionista világszervezet elnöke és az ifjú Feysal herceg, Husseini hedzsaszi király fia, a jövőendő arab állam uralkodója. Előttük egy okmány fekszik, amelyet most láttak el mindketten aláírásukkal. Az okmány ezt a címet viseli: „Barátsági szerződés”. Ebben a szerződésben a két államférfi az arab és zsidó nép békés együttműködésének alapjait akarta lerakni. A szerződés harmadik szaka-

szában *Feysal* emír a létesítendő arab állam nevében elismeri a Balfour-deklaráció érvényességét Palesztina és Transzjordánia területére. A negyedik szakaszban elismeri a zsidók szabad bevándorlási és letelepedési jogát Palesztinában.

A herceg megegyeszer kezébe veszi a már aláírt okmányt és újra elolvassa azt, majd hirtelen elhatározással toll után nyúl és gyors betűkkel a következő utóiratot illeszti a szerződés alá: „Ha változások történnek, nem leszek felelős érte, ha ez a szerződés nem lesz végrehajtható”. Vajjon mit jelent ez a kusza, dodonai szövegű utóirat? Nincs benne semmi titokzatos. Egyszerű szavakkal ezt jelenti: *A herceg csak akkor tarthatja he e szerződésben adott szavát, ha az angolok is tartják az arab népnek adott szavukat.*

Azt, hogy *Feysal* emír — akit *Lawrence* ezredes befolyásolt pro-cionista irányban — csakugyan be akarta tartani szavát és komolyan vette a szerződést, bizonyítja az a levél is, amelyet 1919. március 1-én intézett dr. Felix *Frankfurter*hez, az amerikai zsidó béke delegáció vezetőjéhez. Ebben a párizsi keltezésű levélben *Feysal* többek között ezeket írja:

„Meg vagyunk győződve róla, hogy az arabok és zsidók közeli fajrokonok, akiknek azonos üldözésben volt részük olyan hatalmak részéről, amelyek erősebbek voltak náluk. Az események szerencsés összetalálkozása révén a két nép együtt teszi meg az első lépéseket nemzeti felszabadulása felé. Mi, arabok, különösen a műveltebbek közülünk, a legnagyobb rokonszenvvel kísérjük a cionista mozgalmat. A mi béke delegációnk pontosan ismeri azokat a javaslatokat, amelyeket a cionista szervezet tegnap a békekonferencia elé terjesztett. E kívánságokat mérsékelteknek és jogosaknak tartjuk. A magunk részéről mindent el fogunk követni, hogy Önöket győzelemhez segítsük. Együtt fogunk dolgozni a Kelet újjászületése érdekében és ezért mozgalmaink kiegészítik egymást. Szíriában van hely mindkettőnk számára ... Én és az én népem olyan jövőt látunk magunk előtt, amelyben Önök bennünket, mi pedig Önöket fogjuk segíteni, úgyhogy azok az országok, amelyekben közösen vagyunk érdekelve, ismét elfoglalhatják majd helyüket a világ kultúrnépeinek közösségében.”

Egy új világ hangja szól ebből a levélből. A nagy indulás, a nagy reménykedés pillanata volt ez, amikor úgy látszott, hogy az egész emberiség jobb és igazságosabb korszak felé halad. *Feysal* emir, aki röviddel utóbb Szíria királya lett, szintén azt hitte, hogy az új világ felépítésén dolgozik, amikor békét, barátságot szó az arab és zsidó nép között. Nem férhet kétség hozzá: *Feysal* meg akarta tartani a zsidó népnek adott szavát. Nem rajta múltott, hogy másként történt. Még az angolok sem zárkózhattak el e tény őszinte beismerése elől. A *Peel* lord vezetése alatt Palesztinába küldött királyi bizottság jelentésében így emlékezik meg erről a történelmi intermezzóról: „Ha *Feysal* emir reményei a nagy arab államra vonatkozólag valóra váltak volna, akkor a palesztinai helyzet fejlődése sokkal békésebb lehetett volna, mint amilyen volt. Mindenesetre: ez a szerződés jelenti az egész történelemben az egyetlen rövid pillanatot, amikor igazi harmónia uralkodott a zsidó és arab diplomácia között. Ha *Hussein* király és *Feysal* emir megkapják a nagy arab államot, *készek lettek volna a kicsiny Palesztinát a zsidóknak átengedni*”.

De nem kapták meg a nagy arab államot. Anglia — az arabok meggyőződése szerint — nem tartotta be adott szavát, eltúrte, hogy a franciák elkeressék *Feysal* királyt Damaszkuszról és így *Feysal* is (és általa az arabság) felmentve érezte magát a zsidóságnak adott szava alól. Az, hogy az angolok később az iraki trónnal kárpótolták *Feysal*t, már nem változtatott a tényeken. *Az imperializmus könyörtelen gőzhengere eltaposta az arab-zsidó barátsági szerződést.* Egy páratlan történelmi lehetőség foszlott így szét, az egyetlen, amely huszoneöt év alatt az arab és zsidó érdekek összehangolására kínálkozott.

Arabok és zsidók azóta sem tudták megtalálni az egymáshoz vezető utat. Kezdetét vette egy negyedszázados korszak, telve bizalmatlansággal, féltékenységgel, gyűlölettel és véres kirobbanásokkal. Az arabok nem mint fajrokonokat és segítőtársakat fogadták a Palesztinába visszatérő zsidókat, hanem mint ellenségeket és bitorlókat, akik azért jönnek az országba, hogy elnyomják és ősi jussukból kitérjék őket. A fejlődő arab nacionalizmus kezdettől fogva elutasította a Balfour-deklarációt és elvitatta a nagyhatalmak ama jogát, hogy Angliának mandátumot adjanak Palesztina fölött. Az arabok sze-

rint Palesztina épp úgy kizárólagosan arab tulajdon, mini Irak, vagy Szíria. Az Európában előretörő szélsőséges nacionalista mozgalmak példaképekül szolgáltak az arab ifjúság számára, amely a cserkészmozgalom ártalmatlan keretei között egyre jobban telítődött fasiszta és nemzetiszocialista tartalommal és szimpátiákkal.

Michael Asaf, „Die arabische nationale Bewegung in Palästine” című munkájában igen finom kritikáját adja az arab nemzeti törekvéseknek és kimutatja, hogy ez a mozgalom máris imperialista célokat követ, még mielőtt végrehajtotta volna a nemzeti felszabadítás művét. Az arab nacionalizmus egyébként sem járta végig az európai nemzeti mozgalmak organikus útját, amelyek a modern gazdasági fejlődés hatalmas szociális küzdelmeiből születtek meg. Ez a fiatal nacionalizmus kihagyta a fejlődés különböző fokait s így nem ment át azokon a szociális és szellemi átalakulásokon, amelyek végeredményben az európai népek újjászületését eredményezték. Az arab nacionalizmus az utolsó stációnál kezdte: a fasiszmusnál. Az európai népek nacionalizmusát a francia forradalom indította el útjára és célja a társadalmi és kulturális megújulás volt. Az arab nacionalizmus ezzel szemben kizárólag *politikai* természetű. „Csak egyfajta kultúra virágzik itt, — írja Asaf idézett művében, — a politika és annak kifejezési formája, a napisajtó. A világ *egyetlen* helyén sincs olyan aránytalanság a napilapok nagy tömege és a könyvek és művészi alkotások nevésegesen kis száma között, mint az arab Palesztinában.”

Evvel a nacionalizmussal a zsidóság csakugyan nehezen találhatta volna meg az együttműködés útját. A cionizmus hasztalanul mutatott rá újra és újra, milyen kézzelfogható előnyöket jelent az arabok számára is a zsidó oiezáégépítő munka, milyen serkentőleg hatott a fejlettebb zsidó mezőgazdasági és ipari kultúra az arab parasztra és munkásra, a válasz mindig ugyanaz: Mit érnek ezek az anyagi előnyök, ha holnap, amikor többségben lesztek, szolgálótokká akartok tenni. A „*Wie der Schelm ist, so denht er*” esete ismétlődik itt meg, mert nem a zsidó, hanem éppen az arab nacionalizmus az, amely lépten-nyomon elárulja elnyomó szándékait.

Holott a gazdasági előnyök, amelyeket a zsidó országépítés jelent a palesztinai araboknak, egészen rendkívüliek.

M. *Ettinger*, telavivi közgazdász 1936-ban számításokat végzett arról, hogyan alakul a fizetési mérleg az arab és a zsidó gazdasági szektor között Palesztinában, vagyis mennyi pénzt kapnak az arabok egy év alatt a zsidóktól különböző szolgáltatások címén és mennyit a zsidók az araboktól. (Die jüdisch-aiabisehe Zahlungsbilanz. Megjelent a Palästina c. folyóirat 1937. januári számában.)

Ettinger számításai a következő meglepő eredményre vezettek:

Zsidók fizettek araboknak:

Zsidók fizettek araboknak:

Munkabérekért (közvetlenül)	400.000	fontot
„ (közvetve)	460.000	„
Házbérent	500.000	„
Mezőgazdasági termékekért:		
főzelék	300.000	„
gyümölcs	75.000	„
gabona, olaj	75.000	„
vágómarha	65.000	„
tojás, tej, szárnyas, hal	70.000	„
trágya	40.000	„
Építőanyagért	100.000	„
Iparickekért	80.000	„
Kereskedelem és szállítás (nyereség)	200.000	„
Fölvásárlásért	1,650.000	„
Adó formájában*	1,250.000	„
Összesen:	5,265.000	fontot

Arabok fizettek zsidóknak:

Munkabérekért	25.000	fontot
Iparickekért	1,100.000	„
Kereskedelem és szállítás (nyereség)	300.000	„
Moziért	25.000	„
Összesen:	1,450.000	fontot

* A zsidók által fizetett adókból speciális arab célokra fordított összeg.

Amint látható, a zsidók közel 4.000.000 fonttal fizettek többet az araboknak, mint az arabok a zsidóknak, vagyis a *palesztinai arab nemzetgazdság számára egy év alatt 4.000.000 font tiszta hasznot jelentett a zsidó országépítés*. Ez a magyarázata annak, miért képezi a palesztinai arabság az egész arab világ legjómódúbb, legfejlettebb és legaktívabb részét. *Soha a történelem folyamán nem mutatott fel a palesztinai arabság olyan magas szaporodási arányt, olyan anyagi jólétet, olyan fejlett egészségügyi és művelődési állapotokat, mint éppen a sokat átkozott Balfour-deklaráció megvalósításának korszakában*. Palesztina a zsidó bevándorlás hatása alatt az arabság számára is bevándorlási orszaggá lett, ahová az utolsó két évtizedben sokezer arab munkás vándorolt be a szomszédos országokból a jobb munkaviszonyok és fejlettebb életlehetőségek miatt.

A nacionalista hatalmi vágy és gyűlölködés hangja ma még túlharsogja a józan értelem és emberi igazságosság szavát, de hinnünk kell, hogy előbb-utóbb az egész világon s így az arab glóbuson is elkövetkezik a fogalmak átértékelésének ideje. Akkor ki fog derülni, milyen eltévelyedés volt a nacionalizmusnak ez az új formája s hogy a hangzatos nagy szavak és patetikus szenvedélyek mögött csak vér, pusztulás és nyomorúság vár a népre.

A zsidóság természetesen nem várhatja ölhetett kezekkel, amíg ez a változás bekövetkezik, hanem minden lehetőséget meg kell, hogy ragadjon az arab-zsidó együttélés formáinak megjavítása érdekében. Bizonyára követtünk el mi is hibákat és mulasztásokat, amelyek akadályokat gördítettek a megértés útjába. Ezeket a hibákat a jövőben el kell kerülni és a mulasztásokat pótolni kell. *A legnagyobb baj még mindig az, hogy a két nép nem ismeri egymást, mert alig van érintkezés közöttük*. Idegenül állnak egymással szemben. Primitív népeknél pedig az idegen annyit jelent, hogy ellenség. Bár jól tudjuk, hogy nem a zsidók voltak azok, akik elzárkóztak az arabok elől, mégis vannak a közeledésnek lehetőségei, amelyeket mi sem használtunk ki kellőképpen. A háború után bevándorolt zsidó telepések közül nagyon kevesen vették maguknak a fáradságot, hogy megtanuljanak arabul.

„Hogy milyen fontos lene az arabok bizalmának megnyerése érdekében az arab nyelv ismerete, írja Adolf Böhm a

Die Zionistische Bewegung című standard-munkájában — azt néhány példa igazolja a régebbi cionista korszakból. így a 78 éves Jehosua *Chankin* még ma is az a személyiség, aki az összes földvásárlásokat eszközli az araboktól, tehát évtizedek óta olyan tevékenységet fejt ki, amelyet az arab politikusok népük számára a legártalmasabbnak tartanak. Az arabok ennek ellenére is *Chankint* valósággal bizalmi emberüknek tekintik, egyszerűen azért, mert jól beszéli a nyelvüket, bensőleg is ismeri gondolkodásmódjukat, életstílusukat és olyan tisztelettel kezeli őket, amely egy tradíciótisztelő, öreg kultúrnépnek kijár. Ez a magatartás, sajnos, nem általános a palesztinai zsidók között. A szakadék, amely az araboktól majdnem minden vonatkozásban elválasztja őket, az érintkezési pontok hiánya, az arab vezetők politikai izgatása, amely a tömegeket gyakran szörnyű kirobbanásokra csábítja, a zsidók európai fölényének túlbecsülése, a szokatlan szabadság-érzés, amely Erec Jisrael zsidóit néha valósággal megmámorosítja, mindezek a körülmények azt eredményezték, hogy számos zsidó nem képes azt a *belső magatartást* megtalálni az arabokkal szemben, amely elengedhetlenül szükséges volna, hogy egy barátságosabb viszony és kölcsönös megértés jöjjön létre és amely egyedül volna méltó a cionista mozgalom erkölcsi színvonalához. Felmerül a fájdalmas kérdés, vajjon a zsidók, akik oly sokat szenvedtek, más népek nacionalizmusa és gyűlölködése miatt, nem fognak-e maguk is az öntelt nacionalizmus hibájába esni, vajjon az az egészséges nemzeti érzés, amelyet a cionista eszme ébresztett bennük és amelynek egy magas kultúrájú nemzeti közösség megteremtése révén kell kiállnia a tűzpróbát, nem fog-e Palesztinában közönséges nacionalizmussá válni, olyan nacionalizmussá, amely a szomszéd népet már nem tekintti egyenrangúnak? Az arabokhoz való *belső magatartás kérdése már nem is politikai kérdés, hanem tisztán etikai.*"

A cionizmus egyik nagy tanítójának ezen intelme nagyon is megszívélésre méltó, de természetesen hiábavaló minden közeledési kísérlet, ha az következetesen egyoldalú marad, ha a másik fél megvetéssel és bizalmatlansággal utasít vissza minden ilyen szándékot. Az elmúlt 25 év egyik legnagyobb tanulsága, hogy az arab-zsidó viszony megjavulásának és normalizálásának van egy előfeltétele, amely nélkül minden zsidó közeledési kísérlet sikertelenségre van kárthatva. Amíg az

arabok azt hiszik, hogy erőszakkal meg tudják akadályozni a zsidó nemzeti otthon építését, addig mindig meg is fogják kísérelni az erőszak alkalmazását. Az erőviszonyok e pillanatban még túl egyenlőtlenek ahhoz, semhogy az arabok *egyenrangú partnereknek* tekintsenek bennünket, akikkel érdemes, sőt szükséges a békés viszony fenntartása. *A palesztinai zsidóság száma még nem elég nagy ahhoz, hogy arabok és zsidók között valamelyes egyensúlyi helyzet alakuljon ki.* De mély meggyőződésünk, hogy *amilyen mértékben növekedni fog a palesztinai zsidóság számbeli és gazdasági ereje, olyan mértékben fognak növekedni az arabokkal való megegyezés esélyei is,* — feltéve, hogy a zsidóság csakugyan nem esik bele a közkeletű nacionalizmus hibájába, hanem megmarad a cionizmusban kifejezésre jutó nemzeti gondolat magasabb erkölcsi síkján. *Az araboknak a zsidó többségtől való félelme abban a pillanatban el fog oszlani, mihelyt meglesz a zsidó többség* és az arabok látni fogják, hogy ez a többség nem törekszik a kisebbség elnyomására, vagy kizsákmányolására, hanem ellenkezőleg, éppen ereje tudatában keresi a békés együttműködés útját a kisebbséggel. A palesztinai politika legmagasabb célja éppen az kell, hogy legyen, hogy *egyik ottlakó nép se érezze magát kisebbségnek, — de. többségnek sem.* Talán éppen Palesztinára, a biblia földjére vár a nagy hivatás, hogy megkeresse és megmutassa a világnak a népek békés együttélésének új, igazságosabb formáit. A cionizmus sokféle ágazó feladatai közül talán ez a legnehezebb, de mindenképpen a legmagasabbrendű.

Az arab nacionalizmusnak be kell majd látnia, hogy a cionizmussal való merev szembehelyezkedés végeredményben gátolja az arab nemzeti törekvések megvalósulását is. „A cionizmussal való együttműködés nélkül — állapítja meg Michael Asaf — az arab mozgalom teljesen ki van szolgáltatva egy idegen imperializmus kényének-kedvének, amely arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb hasznot csikarja ki a Kelethőli a Nyugat számára. A cionizmus viszont arra törekszik, hogy a Nyugat legnagyobb kultúrértékeit a Keletre vigye és legjobb építőerőit, pionírjait és anyagi javait oda plántálja át. A palesztinai zsidó országépítés sikere elválaszthatatlanul összefügg a szomszédos népek és országok békés, haladó-szellemű fejlődésével. Ez a tény kellene a legjobb biztosíték legyen az arabok számára a zsidók igazi szándékai tekintetében.”

Az araboknak tisztában kellene lenniök azzal, hogy azokat a hatalmas kiterjedésű földterületeket, amelyeket maguknak igényelnek, a saját erejükből sem megművelni, sem megvédelmezni nem tudják. E területek gazdasági feltáráshoz hatalmas tudományos, pénzügyi és szervező erőkre van szükség, amelyeket az arabok — még ha maximális függetlenséggel is rendelkeznek — nem tudnak saját népük kebelében előteremteni. Még kevésbé van az arab nép abban a helyzetben, hogy ezeket az óriási területeket idegen hatalmak támadásaival szemben saját erőiből megvédje. És itt nemcsak az imperialista nyugati hatalmokról van szó. Sokkal veszélyesebbek a szomszédos országok mint Perzsia, Törökország, Egyiptom, amelyek ugyancsak hódításra éhes pillantásokat vetnek e ropant területek felé.

Bizonyára el fog jönni az idő, — talán nincs is olyan messze, — amikor az arabok be fogják látni, hogy könnyebbet! biztosíthatják nemzeti függetlenségüket és belső szabadságukat a zsidókkal való békés együttműködés segítségével, minni a zsidóság nélkül, vagy éppenséggel a zsidóság ellen. Araboknak és zsidóknak egyaránt tudniok kell, hogy az egész Közel-Kelet az angolszász hatalmi szférába tartozik s hogy ezen a területen belátható ideig nem fognak megtűrni teljes szuverenitása államokat. Ezzel a valósággal szemben csak az ittlévő népek szolidaritása és öntudatos együttműködése jelenthet némi korektívumot. Minden belső egyenetlenség, minden széthúzás csak az imperialista hatalmak malmára hajtja a vizet és csak késlelteti e területek igazi felszabadulását. Az araboknak, ha szakítani akarnak eddigi meddő politikájukkal, mindenkéltől a zsidó nemzeti otthonnal szemben tanúsított negatív álláspontjukat kell revízió alá venniök. Amíg a zsidó nemzeti otthont nem tekintik befejezett, megváltoztathatatlan ténynek és a Közel-Kelet egyik fontos építőtegyezőjének, addig minden politikai tervükbe valahol be fog csúszni egy számítási hiba, amely az egész kalkuláció eredményét felborítja.

A zsidóság el van szánva rá, hogy minden nehézség ellenére fokozott erőfeszítésekkel fogja folytatni a palesztinai országépítés művét, mert ebben látja a zsidókérdés egyetlen pozitív megoldását. Teszi ezt abban a nyugodt tudatban, hogy a zsidó nemzeti otthon megteremtése senkinek sincsen ártalmára, legkevésbé az araboknak. A zsidó kolonizáció egyetlen arabot

sem foszt meg földjétől, vagy kenyérkeresetétől, sőt ellenkezőleg, jólétet, fejlődést és kultúrát hoz az arabok számára is. Palesztina alig 1 százalékát teszi ki annak a területnek, amely Elő-Ázsiában az arabok rendelkezésére áll s amely területek még 40-50 millió ember számára nyújthatnak munkát és megélhetést. Van tehát bőven hely arabok és zsidók számára. A zsidóság hisz a magasabb gondviselésben és hisz a fejlődő emberi értelemben is. Hiszi, hogy egy olyan világ felé megyünk, amelyben egyforma igazságot fognak osztani nemcsak minden embernek, de minden népnek is. A népek közötti életnek is meg fogják alkotni a Beveridge-tervét. Miként a társadalom minden ember számára biztosítani fogja a létminimumot, úgy minden nép is meg kell, hogy kapja a maga létminimumát, földben és levegőben, hogy nyomortól mentesen, biztonságban élhessen. Ebben a világban természetes és magától értetődő lesz, hogy Palesztina a zsidóságot illeti, nemcsak a történelmi múlt jogán, de azért is, mert az araboknak még egy csomó nagy és szép országuk van, a zsidó népnek azonban Palesztinán kívül semmije nincsen. Nem kételkedünk benne, hogy ebben a világban még az arabok is meg fogják érteni ezt az egyszerű igazságot.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

UTÓHANG.

Ebben a tanulmányban rövid áttekintést akartam nyújtani azokról a kérdésekről, amelyek szorosan összefüggenek a palesztinai zsidó áliamalakítás politikai problémáival és amelyekről a magyarnyelvű olvasóközönségnek újszólván semmiféle irodalom nem áll rendelkezésére. Főleg azokra a kérdésekre igyekeztem válaszolni, amelyekkel a leggyakrabban találkoztam zsidó és iimzsidó körökben, vaiaabányszor Palesztina ügye szöbakerült.

Egyik előző tanulmányomban (Mit nyújthat Palesztina a galut zsidóságának?) a zsidó Palesztina *belső* kérdéseire kerestem feleletet, ez a tanulmány viszont a Palesztina-kérdés *külső* vonatkozásait próbálja felvázolni. Teljességre természetesen itt sem törekedhettem, mert kötetekre rúgna az érintett témák részletes ismertetése. Viszont igyekeztem az egész kérdéskomplexumot *egységes képbe* összefoglalni és mélyebb összefüggéseiben feltárni. Ebben a vonatkozásban ez az első ilyenirányú kísérlet és eredetiségre is csak ilyen értelemben tart igényt.

Az anyag természetének megfelelően az események kronológiáját a mai napig kellett nyomon követnem, amit azonban rendkívül megnehezített az a körülmény, hogy a háborús hírszolgálat korlátozásai és egyoldalúsága miatt nem minden esetben támaszkodhattam megbízható és tárgyilagos értesülésekre. A rendelkezésre álló híranvagot mindenesetre igyekeztem megfelelő elővigyázatossággal osztályozni és értékelni. Valószínű azonban, hogy még így is ki fognak derülni később — amikor az összes adatok ellenőrizhetők lesznek — bizonyos tévedések és pontatlanságok.

Mint minden írásnál, amely a gyakorlati politika kérdéseivel és a jövő esélyeivel foglalkozik, itt sem volt elkerülhető

bizonyos politikai *prognózisok* megkockáztatása. E prognózisok felállításánál igyekeztem az egyéni vágyalmok szerepét minél kisebbre korlátozni és kizárólag a tények és adatok valószínűség-számításának szabályait alkalmazni. Minthogy azonban folyamatban lévő eseményekről van szó, amelyeknél előre nem látott fordulatok is jelentős szerepet játszhatnak, szükségszerűleg ezek a prognózisok is csak *viszonylagos* értékkel bírnak. Mélv meggyőződésem azonban, hogy az események összefüggéseinek és történelmi hátterének megkeresése abszolút értelemben is közelebb hoz bennünket a fejlődés várható irányvonalainak és jövő kontúrjainak felismeréséhez.

E történelmi valószínűség-számítás eredményei vezettek arra a konklúzióra: *minden okunk megvan rá, hogy optimiztikusan ítéljük meg a zsidó Palesztina politikai helyzetét és jövő elveit.* Ennek a derűlátásnak azonban nem szabad a tisztánlátás rovására mennie. Látnunk kell a nehézségeket is, amelyek elénk tornyosulnak. Még hosszú és nehéz küzdelemre lesz szükség, amíg a palesztinai zsidó országépítés ügye véglegesen kikerül a veszélyzónából. Véglegesen? Egyetlen nép, egyetlen ország sem mondhatja magáról, hogy végleges biztonságban él. A független népi lét. a szabadság önmagában is állandó kockázatokkal jár. Aki szabad akar lenni, annak vállalnia kell ezt a kockázatot. A zsidó nép legjobb fiainak önfeláldozó hősiességére, munkájára, helytállására és áldozatkészségére lesz még szükség, amíg annyira megszilárdíthatjuk palesztinai lielyzeünkeL hogy azt ne lehessen többé vitássá tenni.

A más.odik világháború mélyreható strukturális változásokat idézett elő a zsidó nép számbeli állagában, földrajzi elosztásában és szociális helyzetében. Ennek hatása alatt *a zsidó-kérdés arculata is alapvetően meg fog változni.* Más lesz a dinamizmusa, a problematikája, a feszítő ereje. Ez a körülmény a palesztinai országépítésre is lényeges befolyással lesz. A lengyel zsidóság elpusztult milliós emberanyagát a zsidó törzs megmaradt ágainak kell majd pótolniok. Számolni kell ázzak hogy azt a politikai fegyvert, amelyet a keleti zsidó tömegek helyzete jelentett a Palesztináért folytatott küzdelemben., ugyancsak más fegyverekkel kell pótolnunk. Olyan problémák ezek, amelyeknek egyelőre még csak halvány kontúrjait látjuk és amelyek még sok ismeretlent tartalmaznak számunkra.

Egyet azonban a megváltozott viszonyok között is mint

bizonyosságot könyvelhetünk el. *A zsidókérdést Palesztina nélkül megoldani nem lehet.* Már pedig a mostani világháború után a zsidókérdés még nyitottabb lesz, még jobban fogja sürgetni a pozitív megoldást, mint bármikor eddig a történelem során. És ez nemcsak Európára áll, de áll Amerikára éppúgy, mint a Brit világbirodalomra, sőt bizonyos mértékben Szovjet-Oroszországra is.

Vannak jelek, amelyek arra mutatnak, hogy a világ vezető elméi kezdenek ráeszmélni a probléma igazi lényegére és ezért sürgetik a konstruktív megoldást mind az általános emberi fejlődés, mind a világ békéje és nyugalma érdekében. Ez egy okkal több, hogy bízunk benne: a világháború után a hatalmak olyan feltételeket teremtenek majd Palesztinában, amelyek között a zsidó nép is megoldhatja a maga problémáját. Többet nem kérhetünk, nem is remélhetünk. *A népek csak a megoldás külső kereteit adhatják,* az üres, vagy mondjuk, a jogi formulát. *A megoldás maga azonban a zsidó népre tartozik.* Az országot nekünk kell felépítenünk és nekünk kell belytállanunk az arabokkal szemben. Ezt senki más nem fogja elvégezni helyettünk.

A zsidó nép talán történelmének legnagyobb fordulata előtt áll. Majdnem biztosra vehető, hogy amikor a világ harcterein elhallgatnak a fegyverek, akkor kezdődik meg a zsidó nép számára az igazi harc az életért, a fennmaradásért, a nemzeti otthonért. Palesztina jövője elsősorban attól függ, vállalja-e a zsidó nép elég bátor szívvel ezt az elkerülhetetlen harcot, amelyet — reméljük — mindvégig a béke és munka fegyvereivel vívhatunk meg. Ez a harc azonban egészen más lesz, mint azok a küzdelmek, amelyeket a zsidó embernek a diaszpórában kellett megvívnia egyéni létének fenntartásáért. Ez a harc a népért, a jobb, igazabb világért, az örökkévalóságért folyik. Ezért érdemes lesz élni, sőt — ne féljünk kimonodani az erősen próbáratett szót, — érdemes lesz meghalni is.

IRODALOM.

Alábbiakban közöljük az e tanulmányban idézett legfontosabb művek jegyzékét:

Asaf, Michael: Die arabische nationale Bewegung in Palestina.

(Kleine zionistische Bücherei, Prága, 1937.)

Auerbach, Elias: Wüste und gelobtes Land. (Berlin, 1938.)

Ben-Zivi, Jichak: Moslems und Araber. (Kleine Zionistische Bücherei, Prága, 1937.)

Bonne, Alfréd: Palestina, Land und Wirtschaft. (Berlin, 1935.)

„ „ „ Der neue Orient. (Tel-Aviv, 1937.)

Böhm, Adolf: Die zionistische Bewegung. I—II. (Berlin, 1937.)

Brentano, Lujó: Die Anfänge des modernen Kapitalismus. (München, 1916.)

Dubnow, Simon: Weltgeschichte des jüdischen Volkes. I—X. (Berlin, 1929.)

Ettinger, M.: Die jüdisch-arabische Zahlungsbilanz. (A Palästina c. folyóirat, 1937. januári számában.)

Celher, M. N.: Judenstaatsprojekte 1645—1845. (Wien, 1927.)

„ „ „ Zur Vorgeschichte des Zionismus. (Wien, 1929.)

„ „ „ Chasidé umot haolam. (Jeruzsálem, 1931.)

Megjelent magyar fordításban is „Keresztények a zsidó fronton” címmel, dr. Kupfer

Miksa fordításában. (Arad, 1932.)

„ „ „ Zur Vorgeschichte der Balfour-Deklaration.

(A „Zehn Jahre Balfour-Deklaration” című gyűjtőmunkában. Bécs, 1927.)

„ .. „ A Balfour-deklaráció története. (Héberül.) (Jeruzsálem, 1937.)

Hermann, Hugó: Palästina-Kunde. (Wien, 1935.)

Jonas, Herbert: Das Bewässerungsproblem Palästinas. (A Palästina c. folyóirat, Bécs, 1936. márc.)

Kahn, Fritz: Die Juden als Rasse und Kulturvolk. (Berlin, 1920.)

- Kohn, Hans*: Die politische Idee des Judentums, (München? 1924.)
- „ „ Geschichte der nationalen Bewegung im-Orient. (Berlin, 1928.)
- „ „ Nationalismus und Imperialismus im vorderen Orient. (Frankfurt am Main, 1931.)
- „ „ Die Europäisierung des Orients. (Berlin, 1934.)
- Lestchinsky, Jakob*: Das jüdische Volk im neuen Europa. (Prága, 1934.)
- Liebstein, E.*: Zum jüdisch-arabischen Problem, (Palästina folyóirat, 1934. február.)
- Peel Lord*: Bericht über Palästina. (Berlin, 1937.)
- Picard, Leo*: Das Wasserproblem Palästinas. (Palästina folyóirat, 1935. márc.)
- Ruppin, Artur*: Die Juden der Gegenwart. (Berlin, 1904.)
- „ „ Soziologie der Juden. I-II. (Berlin, 1930.)
- Soholow, Nachum*: Geschichte des Zionismus. (Berlin, 1919.)
- Sombart, Werner*: Die Juden und das Wirtschaftsleben. (Leipzig, 1911.)